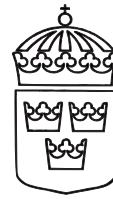

Regeringens proposition

2009/10:105

Barn under 15 år som misstänks för brott

Prop.
2009/10:105

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 11 mars 2010

Fredrik Reinfeldt

Beatrice Ask
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen gör regeringen en översyn av de bestämmelser i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som avser brottsmisstänkta barn som inte fyllt 15 år.

Ett övergripande syfte med de föreslagna ändringarna är att brott begångna av barn under 15 år ska utredas i större utsträckning och mer effektivt.

Polisen ska enligt en s.k. presumptionsregel alltid inleda en utredning när barn under 15 år misstänks för ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år, vilket inkluderar bl.a. mord, dråp, grov misshandel, rån, våldtäkt och mordbrand samt försök, förberedelse och stämpling till dessa brott. Är det fråga om sådana brott införs också en möjlighet till kroppsbesiktning av barnet. Endast om särskilda skäl talar emot det ska en utredning kunna underlåtas.

Vidare ska polisen kunna utreda brott som inte omfattas av presumptionsregeln om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt intresse. Detta innebär att rent polisiära skäl kan föranleda en utredning av brott, som exempelvis stöld och skadegörelse.

Polisen ska också kunna utreda brott som inte omfattas av presumptionsregeln om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett enskilt intresse. Det införs alltså en möjlighet att utreda brott som inneburit en allvarlig integritetskränkning för målsäganden, t.ex. misshandel som inte är grov och sexualbrott som inte utgör våldtäkt, eller som inneburit stor ekonomisk skada för målsäganden, t.ex. skadegörelse som förorsakat omfattande skador.

Vid misstanke om andra brott ska socialnämnden hos polisen begära att en utredning om brottet ska inledas om socialnämnden bedömer att en

sådan kan antas ha betydelse för att avgöra socialtjänstens insatser för barnet. Vid denna bedömning ska särskilt beaktas om fråga är om brott som äventyrar den unges hälsa och utveckling eller om brottet är ett led i en upprepad brottslighet av den unge. Även utan en begäran från socialnämnden ska polisen kunna hålla förhör med den unge och vidta andra brådskande åtgärder. Det ställs vidare högre krav på socialtjänsten att närvara vid polisförhör. Socialtjänsten ska kunna utebli från förhör i utredningar de själva initierat och i utredningar som inleds med stöd av den s.k. presumtionsregeln endast om det föreligger särskilda skäl.

För att understryka vikten av att en utredning bedrivs med särskild skyndsamhet införs en tidsfrist på tre månader inom vilken en utredning ska vara avslutad.

En möjlighet att vidta tvångsvisa drogtestar av barn under 15 år som misstänks för att olovligen ha brukat narkotika införs.

Möjligheten att förordna juridiskt biträde för den unge utvidgas.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2010.

1	Förslag till riksdagsbeslut	5
2	Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	6
3	Ärendet och dess beredning	13
4	Bakgrund	13
4.1	Inledning	13
4.2	Nuvarande ordning	14
4.2.1	Förutsättningar för utredning enligt 31 § LUL 14	
4.2.2	Socialtjänstens och vårdnadshavarnas medverkan	15
4.2.3	Förfarandet vid utredning och kravet på skyndsam handläggning m.m.	16
4.2.4	Tvångsmedel	17
4.3	Brå:s kartläggning av utredningar enligt 31 § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	18
4.4	Barnkonventionen	20
5	Överväganden och förslag	21
5.1	Utgångspunkter	21
5.2	Förutsättningarna för inledande av utredning av brott som barn under 15 år misstänks för	23
5.2.1	Presumption för utredning vid särskilt allvarlig brottslighet	23
5.2.2	Utredning för att bedöma behovet av socialtjänstens insatser för den unge	25
5.2.3	Utredning för att klarlägga om någon över 15 år har deltagit i brottet eller för att efterforska gods	28
5.2.4	Utredning om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse	29
5.2.5	Utredning avseende barn som inte fyllt 12 år	33
5.3	Socialtjänstens medverkan	34
5.4	Vårdnadshavarens medverkan	38
5.5	Juridiskt biträde	39
5.6	Förfarandet vid utredning m.m.	41
5.6.1	Ansvarsfördelning mellan polis och åklagare m.m.	41
5.6.2	Kravet på skyndsam handläggning	42
5.6.3	Bevistalan	44
5.6.4	Dokumentation till socialtjänsten	44
5.7	Tvångsmedel	45
5.7.1	Bör möjligheten att använda redan tillåtna tvångsmedel utökas?	45

5.7.2	Bör hemliga tvångsmedel tillåtas mot barn under 15 år?.....	47
5.7.3	Kroppsbesiktning vid särskilt allvarlig brottslighet	48
5.7.4	Kroppsbesiktning i form av drogtest	53
5.7.5	Regleringen om vilka tvångsmedel som tillåts bör vara uttömmande.....	62
6	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser.....	62
7	Kostnader och andra konsekvenser.....	63
7.1	Ekonomiska konsekvenser	63
7.2	Konsekvenser för enskilda	65
8	Författningskommentar.....	65
Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet Barn som misstänks för brott (SOU 2008:111)	76
Bilaga 2	Betänkandets lagförslag.....	80
Bilaga 3	Remissinstanser	85
Bilaga 4	Lagradsremissens lagförslag.....	86
Bilaga 5	Lagrådets yttrande	93
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 11 mars 2010	100

Regeringen föreslår att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

2 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Prop. 2009/10:105

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

dels att 31–34 och 36–38 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det i lagen ska införas sex nya paragrafer, 36 a–36 f §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott får utredning rörande brottet inledas.

1. om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge,

2. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt

Föreslagen lydelse

31 §¹

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott ska en utredning om brottet inledas, om inte särskilda skäl talar emot det.

På begäran av socialnämnden får en utredning om brott även inledas i andra fall avseende någon som inte har fyllt femton år, om socialnämnden bedömer att utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Vid denna bedömning ska det särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling eller om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet begången av den unge.

I andra fall än som avses i första och andra styckena får en utredning om brott inledas avseende någon som inte har fyllt femton år

1. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt

¹ Senaste lydelse 2007:152.

femton år har tagit del i brottet,

3. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet, eller

4. om det *annars* är av särskild vikt att en utredning äger rum.

Har den unge inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl.

femton år har tagit del i brottet,

2. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet *eller som kan bli föremål för förverkande*, eller

3. om det *av andra skäl* är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse.

Har den unge inte fyllt tolv år får en utredning *enligt andra eller tredje stycket* inledas endast om det finns synnerliga skäl.

32 §²

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6-12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken *skall* i tillämpliga delar gälla *beträffande* sådan utredning som avses i 31 §.

En utredning som avses i 31 § *skall* bedrivas med särskild skyndsamhet.

Utredningen *skall*, om det inte möter hinder, ledas av en åklagare eller polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften.

Har den unge tidigare varit föremål för utredning enligt 31 §, *skall* om möjligt samma åklagare och polismän anlitas för den nya utredningen.

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6-12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken *ska* i tillämpliga delar gälla *för en* sådan utredning som avses i 31 §.

En utredning som avses i 31 § *ska* bedrivas med särskild skyndsamhet och *avslutas så snart det kan ske*. Utredningen *får inte pågå längre tid än tre månader, om det inte är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter*.

Utredningen *ska*, om det inte möter *något* hinder, ledas av en åklagare eller *en* polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften.

Har den unge tidigare varit föremål för utredning enligt 31 §, *ska* om möjligt samma åklagare och polismän anlitas för den nya utredningen.

² Senaste lydelse 2001:152.

32 a §³

Vid utredning enligt 31 § skall, om det finns synnerliga skäl, ett juridiskt biträde förordnas för den unge.

Ansökan om sådant biträde görs av åklagaren eller den unges vårdnadshavare hos tingsrätten. Bestämmelserna i 21 kap. 5–8 §§, 9 § andra stycket och 10 § rättegångsbalken *skall* tillämpas beträffande sådant juridiskt biträde.

Ett juridiskt biträde ska förordnas för den unge

1. vid en utredning enligt 31 § första stycket, om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det, och

2. vid en utredning enligt 31 § andra eller tredje stycket, om det finns synnerliga skäl för det.

Ansökan om sådant biträde görs av åklagaren eller den unges vårdnadshavare hos tingsrätten. Bestämmelserna i 21 kap. 5–8 §§, 9 § andra stycket och 10 § rättegångsbalken *ska* tillämpas beträffande sådant juridiskt biträde.

33 §⁴

Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge *skall* omedelbart underrättas om att en utredning som avses i 31 § har inletts *samt* kallas till förhör som hålls med den unge, om detta inte är till men för utredningen eller det *annars* finns särskilda skäl mot det.

Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge *ska* omedelbart underrättas

1. om den unge kan misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott, och

2. om en utredning enligt 31 § har inletts avseende den unge.

Den som ska underrättas enligt första stycket ska kallas till förhör som hålls med den unge.

Första och andra styckena gäller inte om det är till men för utredningen eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.

34 §⁵

Socialnämnden *skall* omedelbart underrättas om att en utredning som avses i 31 § har inletts.

Socialnämnden *ska* omedelbart underrättas

1. när någon kan misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott på vilket fängelse kan följa, och

³ Senaste lydelse 2006:894.

⁴ Senaste lydelse 2002:382.

⁵ Senaste lydelse 2001:152.

Vid förhör med den unge *skall* företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter hinder.

Innan socialnämnden har yttrat sig om betydelsen av en utredning enligt 31 § första stycket 1, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med den unge. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas.

Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, *skall* protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

2. när en utredning enligt 31 § har inletts.

Vid förhör med den unge i en utredning enligt 31 § tredje stycket ska företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter något hinder. Är det fråga om en utredning enligt 31 § första eller andra stycket krävs särskilda skäl för att företrädare för socialtjänsten inte ska närvara.

I fall som avses i 31 § andra stycket får ingen annan åtgärd än förhör med den unge vidtas innan socialnämnden har begärt att en utredning ska inledas. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas.

Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, ska protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

36 §⁶

Är någon misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl,

1. beslag, husrannsakan och kroppsvisitation företas mot den unge, samt
 2. fotografi och fingeravtryck tas av den unge
- enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken.

Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ rättegångsbalken sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks *skall* i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks.

Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

Det som i 27 kap. 7 och 8 §§ rättegångsbalken sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks *ska* i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks.

36 a §

Är någon skäligen misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd

⁶ Senaste lydelse 2006:894.

förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott får kroppsbesiktning företas, om det är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet.

36 b §

Är någon skäligen misstänkt för att före femton års ålder olovligen ha brukat narkotika får kroppsbesiktning genom tagande av prov från kroppen och undersökning av sådana prov företas, om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge.

Sådan kroppsbesiktning beslutas av åklagare.

Socialnämnden ska omedelbart underrättas om resultatet av en sådan kroppsbesiktning. Detsamma gäller den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge, om det inte finns särskilda skäl mot det.

36 c §

Den som ska kroppsbesiktigas enligt 36 a eller 36 b § får hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar eller om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar.

36 d §

Kroppsbesiktning enligt 36 a eller 36 b § får inte verkställas eller bevitnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge. Kroppsbesiktning som enbart innebär att blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys tas på den unge, får dock verkställas

36 e §

Vid kroppsbesiktning enligt 36 a § ska 28 kap. 12 § andra stycket och 13 § första och andra styckena rättegångsbalken gälla.

Vid kroppsbesiktning enligt 36 b § ska 28 kap. 3 a och 9 §§, 12 § andra stycket andra meningen och 13 § andra stycket rättegångsbalken gälla i tillämpliga delar.

36 f §

Mot den som är under femton år får endast de tvångsmedel användas som är angivna i

1. denna lag,
2. 23 kap. 7–9 §§ rättegångsbalken, eller

3. en annan författning där det uttryckligen föreskrivs att tvångsmedlet får användas mot den som är under femton år.

37 §⁷

Har en utredning inletts med stöd av 31 § första stycket 1, skall sedan utredningen har avslutats protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

När en utredning enligt 31 § har avslutats ska utredningsprotokollet så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

38 §

Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas 25 § första stycket samt bestämmelserna beträffande allmänt åtal för

Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnden, Socialstyrelsen eller vårdnadshavarna för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas 25 § första stycket och bestämmelserna om allmänt åtal för brott, för vilket

⁷ Senaste lydelse 2001:152.

brott, för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 36 §. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken *skall* staten svara för.

det är föreskrivet fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 36–36 f §§. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken *ska* staten svara för.

Prop. 2009/10:105

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2010.

2. Bestämmelsen i 32 § andra stycket i sin äldre lydelse gäller för utredningar som har inletts före ikraftträdandet.

Regeringen beslutade den 15 november 2007 att ge en särskild utredare i uppdrag (dir. 2007:151) att göra en översyn av de bestämmelser i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) som avser brottsmisstänkta barn som inte fyllt 15 år vid tidpunkten för den brottsliga gärningen. Utredningen antog namnet Barnbrottsutredningen.

Utredningen redovisade den 10 december 2008 sitt uppdrag i betänkandet Barn som misstänks för brott (2008:111). En sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 1*. Utredningens lagförslag finns i *bilaga 2*.

Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr Ju2008/10424/Å).

Lagrådet

Regeringen beslutade den 11 februari 2010 att inhämta Lagrådets yttrande över de förslag som finns i *bilaga 4*. Lagrådets yttrande finns i *bilaga 5*. Lagrådet har i huvudsak godtagit förslagen men avstyrkt förslaget om kroppsbesiktning i form av drogtest samt haft synpunkter på bl.a. förslaget rörande juridiskt biträde. Lagrådet har även föreslagit vissa ändringar av språklig eller lagteknisk karaktär.

Regeringen behandlar Lagrådets synpunkter i avsnitten 5.1, 5.2.2, 5.2.3, 5.2.4, 5.3, 5.5 och 5.7.4 samt i författningskommentaren.

4 Bakgrund

4.1 Inledning

Barn under 15 år är inte straffmyndiga och kan i princip inte bli föremål för rättsväsendets åtgärder på grund av brott. Av detta följer att en förundersökning inte får inledas mot en misstänkt som vid tidpunkten för gärningen inte fyllt 15 år. Huvudansvaret för att åtgärder vidtas från samhällets sida vilar på socialtjänsten (se bl.a. socialtjänstlagen [2001:453] och lagen [1990:52] med särskilda bestämmelser om vård av unga). För att socialtjänstens hjälpinsatser för barn som begår brott ska bli ändamålsenliga och kunna sättas in i tid kan det vara väsentligt att få omständigheterna kring ett brott som begåtts av någon under 15 år klarlagda. Inom socialtjänsten finns inte alltid möjlighet att utreda sådana omständigheter. Polis och åklagare har därför getts möjligheter att under vissa villkor genomföra en utredning om brott där den misstänkte är under 15 år. För att kunna utföra dessa utredningar effektivt har polis och åklagare också getts möjlighet att under särskilda förutsättningar använda vissa utpekade tvångsmedel.

Regleringen om utredning av brott begångna av unga under 15 år finns i 31–38 §§ lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (förkortad LUL). Denna fick i huvudsak sitt nuvarande innehåll genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 1985 (prop. 1983/84:187 och bet. 1984/85:JuU6). Även om regleringen inte varit föremål för någon samlad översyn sedan dess har den granskats av flera olika utredningar och vissa bestämmelser har till följd därav ändrats (prop. 1994/95:12, 2000/01:56, 2001/02:111 och 2005/06:165).

4.2 Nuvarande ordning

4.2.1 Förutsättningar för utredning enligt 31 § LUL

Kan någon misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott får enligt 31 § första stycket LUL utredning rörande brottet inledas om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge (punkten 1), om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt 15 år har tagit del i brottet (punkten 2), om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet (punkten 3), eller om det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum (punkten 4). Har den unge inte fyllt 12 år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl (31 § andra stycket LUL).

Genom första stycket punkten 1 markeras att åtgärder från det allmännas sida på grund av brott av unga under 15 år i första hand är en uppgift för de sociala myndigheterna. Bestämmelsen ger möjlighet för polis eller åklagare att inleda en utredning på begäran av socialnämnden såväl i enskilda fall som efter mera generella överenskommelser. Primärt är det polisen som ska bedöma om förutsättningar för att påbörja en utredning föreligger. Det krävs inte någon uttrycklig begäran från socialnämnden utan det räcker att det kan antas att en utredning har betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge. En utredning med stöd av denna punkt får emellertid inte genomföras mot nämndens önskan (prop. 1983/84:187 s. 33). Innan nämnden har tagit ställning får dock enligt 34 § andra stycket förhör hållas med barnet och, om det föreligger särskilda skäl, även andra åtgärder vidtas. Bestämmelserna reglerar inte socialnämndens möjligheter att själv göra en utredning, utan endast frågan i vad mån polis eller åklagare får agera.

Enligt första stycket punkten 2 får en utredning inledas om det behövs för att klarlägga om någon som fyllt 15 år deltagit i brottet. Enligt de riktlinjer som riksåklagaren utfärdat för handläggningen av ungdomsärenden (RÅR 2006:3) kan en utredning inledas när man inte har en konkret misstanke mot någon som fyllt 15 år men vill utröna om någon straffmyndig deltagit i gärningen. Är redan en eller flera straffmyndiga gärningsmän identifierade och är syftet med förhöret enbart att säkra bevisning om de straffmyndigas brottslighet bör den misstänkte personen under 15 år i stället höras inom ramen för förundersökningen enligt 23 kap. 6 § rättegångsbalken (RB).

Med stöd av första stycket punkten 3 får en utredning inledas om det behövs för att kunna återställa stöldgods.

Första stycket punkten 4, behovet av utredning om det annars är av särskild vikt, behandlas inte särskilt ingående i förarbetena (prop. 1983/84:187 s. 32 f.). Där hänvisas i stället till 15 § förundersökningskungörelsen där punkterna 2–4 tidigare hade sin motsvarighet. Som exempel på när det kan finnas behov av att hålla förhör med en misstänkt under 15 år nämns i förarbetena till denna bestämmelse att det, när en minderårig har bragt annan om livet eller vållat brandskada, kan vara av stor vikt att få närmare kännedom om hur gärningen har utförts för att kunna fastställa dödsorsaken eller brandens uppkomst eller förlopp, eftersom detta i sin tur kan vara avgörande för bedömandet av vissa försäkringsfrågor (PM med utkast till förundersökningskungörelse m.m. s. 81, Justitiedepartementets konseljakt 19 december 1947 nr 160). Punkten 4 är avsedd att användas endast i undantagsfall.

Gemensamt för de angivna punkterna är att en utredning *får* inledas, dvs. den är inte obligatorisk. Hänsyn kan tas till omständigheterna i det enskilda fallet, till lokala förutsättningar och överenskommelser mellan polismyndigheten och socialnämnden samt nämndens möjlighet att själv klarlägga omständigheterna.

Enligt andra stycket får en utredning inledas mot ett barn som inte har fyllt 12 år endast om det finns synnerliga skäl. Denna åldergräns innefattar en avvägning mellan utredningsintresset och hänsynen till barnet. Barnet måste ha uppnått en viss mognad för att en utredning över huvud taget ska framstå som meningsfull. Ju yngre barnet är, desto starkare skäl talar för att utredningsinsatserna ombesörjs av socialtjänsten (prop. 1983/84:187 s. 33 f.).

4.2.2 Socialtjänstens och vårdnadshavarnas medverkan

Enligt 34 § första stycket LUL ska socialnämnden omedelbart underrättas om att en utredning enligt 31 § LUL har inletts. Vidare föreskrivs att företrädare för socialtjänsten ska närvara vid förhör med den unge, om det inte möter hinder. Av 34 § andra stycket LUL framgår att utredningen inte får omfatta någon annan åtgärd än förhör med den unge innan socialnämnden har uttalat sig om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas. Det kan förekomma situationer där det är viktigt att polisen skyndsamt kan genomföra vissa inledande utredningsåtgärder. Det kan gälla t.ex. förhör med målsäganden och vittnen eller vidtagande av straffprocessuella tvångsmedel såsom husrannsakan. Det kan också vara svårt att tillräckligt snabbt få ett yttrande från socialnämnden, vilket särskilt gäller under kvällar och helger. Om misstankarna kvarstår efter att förhör eller andra åtgärder har vidtagits, ska protokoll över förhör och andra åtgärder omgående skickas till socialnämnden.

Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge ska omedelbart underrättas om att en utredning enligt 31 § LUL har inletts och kallas till förhör som hålls med den unge, om detta inte är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl mot det (33 §

LUL). För brottsmisstänkta under 15 år finns inga bestämmelser som motsvarar dem i 5 och 6 §§ LUL om att vårdnadshavaren och socialnämnden ska underrättas redan när den unge är skäligen misstänkt för ett brott. I praktiken underrättas dock alltid vårdnadshavare och socialnämnd då barn under 15 år är misstänkta för brott, dvs. redan innan beslut att inleda en utredning enligt 31 § LUL har fattats.

4.2.3 Förfarandet vid utredning och kravet på skyndsam handläggning m.m.

För förfarandet vid utredningar enligt 31 § LUL gäller vissa av rättegångsbalkens bestämmelser om förundersökning i tillämpliga delar (32 § LUL). Bland annat tillämpas bestämmelserna i 23 kap. RB om objektivitet, om närvaro av annan vid förhör, om vem som ska leda förhör och om underlåtenhet att inställa sig till förhör m.m. Allmänt gäller att utredningen ska bedrivas på ett opartiskt sätt och så att inte någon onödigtvis utsätts för misstanke eller drabbas av kostnad eller olägenhet.

En utredning där någon som är under 15 år kan misstänkas för brott ska bedrivas med särskild skyndsamhet (32 § andra stycket LUL). Skyndsamhetskravet gäller all slags brottslighet.

En utredning kan inledas av såväl polismyndighet som åklagare (32 § LUL jämförd med 23 kap. 3 § RB). En närmare reglering av när polis respektive åklagare ska leda utredningen finns i Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9). Bestämmelserna innebär att polis ska leda utredningar enligt 31 § LUL när brottet är av enkel beskaffenhet och något undantag inte är tillämpligt. I andra fall ska utredningen ledas av åklagare.

Utredningen ska normalt ledas av en polis eller en åklagare som är särskilt lämpad för uppgiften. Om den unge återkommer efter att ha begått nya brott ska om möjligt samma polismän och åklagare anlitas för den nya utredningen (32 § tredje och fjärde styckena LUL).

Vid en utredning enligt 31 § LUL kan inte en offentlig försvarare förordnas för den unge. Detta gäller oavsett vilken brottslighet som utreds. I fråga om utredningar rörande mycket allvarliga brott, t.ex. dråp eller annan grov våldsanvändning eller när utredningen kan leda till att stora skadeståndsanspråk riktas mot den unge, kan denne dock riskera att hamna i ett mycket utsatt läge utan möjlighet att överblicka konsekvenserna av utredningen. För att stärka rättssäkerheten för barnet i dessa fall har det införts en möjlighet att förordna ett juridiskt ombud om det finns synnerliga skäl (32 a § LUL).

Om en utredning enligt 31 § har inletts på den grunden att den kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge ska ett protokoll över utredningen sändas till socialnämnden så snart som möjligt efter det att utredningen avslutats (37 § LUL).

Under vissa omständigheter kan en domstol vid en s.k. bevistalan pröva om ett barn under 15 år begått en brottslig gärning (38 § LUL). Domstolens avgörande sker genom dom i vilken ska anges om domstolen funnit styrkt att den unge begått gärningen. Bevistalan är närmast avsedd

att användas för det fall barnet misstänks för en gärning av mycket allvarlig beskaffenhet och då det föreligger ett betydande intresse av att få ett domstolsavgörande. Bevistalan har endast undantagsvis kommit att användas.

Prop. 2009/10:105

4.2.4 Tvångsmedel

Regeringsformen om tvångsmedel

I 2 kap. 6 § regeringsformen (RF) anges att varje medborgare gentemot det allmänna är skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp. Enligt samma bestämmelse är varje medborgare även skyddad mot kroppssvisitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande.

Gemensamt för dessa rättigheter är att de med stöd 2 kap. 12 § första stycket RF kan begränsas genom lag. Av paragrafens andra stycke framgår bl.a. att begränsningar får göras endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle samt att begränsningarna aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett dem.

Mot bakgrund av hur de integritetsskyddande bestämmelserna i regeringsformen är utformade anses fyra allmänna principer gälla för användande av tvångsåtgärder mot enskilda.

Legalitetsprincipen finns direkt uttryckt i 2 kap. 12 § RF och innebär att sådana tvångsåtgärder som t.ex. kroppsligt ingrepp och husrannsakan inte får företas utan att det föreligger ett uttryckligt stöd i lag. Även de tre övriga allmänna principerna anknyter till innehållet i 2 kap. 12 §. *Ändamålsprincipen* innebär att en myndighets befogenhet att använda tvångsmedel ska vara bunden till det ändamål för vilket tvångsmedlet har beslutats. *Behovsprincipen* innebär att en tvångsåtgärd inte får företas, om det inte är nödvändigt med hänsyn till syftet med åtgärden. Om flera alternativa medel står till buds för att uppnå det eftersträlvade målet ska det medel väljas som innebär minsta möjliga intrång i den enskildes frihet och rätt. *Proportionalitetsprincipen* innebär att ett tvångsmedel får tillgripas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Tvångsåtgärden ska alltså i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden. Proportionalitetsprincipen kommer sedan 1989 till direkt uttryck i lagtexten rörande de olika tvångsmedlen i 24–28 kap. RB (prop. 1988/89:124).

Tvångsmedel mot unga under 15 år

Bestämmelserna i 23 kap. 7–8 §§ RB om *hämtning och medtagande till förhör* kan tillämpas även på den som inte fyllt 15 år (32 § LUL). Hämtning och medtagande till förhör bör dock ske med hänsynstagande till barnets ålder och mognad och med stor restriktivitet (prop. 1983/84:187 s. 22).

Om någon före 15 års ålder har begått ett brott på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas han eller hon på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen, får han eller hon *gripas* av envar. Om en enskild person har gripit den unge ska denne skyndsamt överlämnas till närmaste polisman (35 § första stycket LUL). Polismyndigheten eller åklagaren ska omedelbart besluta om den unge ska frigges eller hållas kvar för förhör (35 § andra stycket LUL). Den som är under 15 år är dock inte skyldig att stanna kvar längre än tre timmar och, om det är av synnerlig vikt för utredningen, i ytterligare tre timmar (23 kap. 9 § andra stycket RB). Regeln tar sikte såväl på den som är misstänkt för brott som på andra personer. Personer under 15 får inte tas i förvar men får hållas kvar för att skyndsamt överlämnas till förälder, annan vårdnadshavare, tjänsteman inom socialtjänsten eller annan lämplig vuxen person (35 § andra stycket LUL jämförd med 14 § LUL), dock inte längre än tre timmar efter beslut om frigivning eller, om den unge medtagits till förhör, sedan förhöret avslutats. Att den unge inte får tas i förvar innebär att den som är under 15 år inte får placeras i arrest.

Av de tvångsåtgärder i rättegångsbalken som i snäv mening utgör straffprocessuella tvångsmedel är det endast beslag, husrannsakan, kroppsvisitation samt fotografi och fingeravtryck som får användas mot brottsmisstänkta under 15 år. Dessa tvångsmedel får användas om det föreligger särskilda skäl samt ska användas i enlighet med bestämmelserna i 27 och 28 kap. RB (36 § LUL). Fotografi och fingeravtryck av personer under 15 år får användas enbart i den aktuella brottsutredningen och inte för framtida identifieringar (30 § andra stycket polisdatalagen [1998:622]).

Uppräkningen av tvångsmedel i 36 § LUL är uttömmande. Kroppsbesiktning är därför inte tillåtet mot brottsmisstänkta personer under 15 år. Vad avser dessa personer är det således inte tillåtet med kroppsbesiktning genom tagande av salivprov för DNA-analys och registrering av sådant prov i det DNA-register eller det utredningsregister som förs enligt polisdatalagen. Inte heller är det möjligt att tvångsvis drogtesta personer under 15 år då det kräver beslut om kroppsbesiktning genom tagande av prov från kroppen. Användande av tvångsmedel som avses i 24–26 kap. RB – anhållande, häktning, reseförbud och kvarstad – mot brottsmisstänkta personer under 15 år är inte heller tillåtet. Detsamma gäller hemlig teleavlyssning, hemlig teleövervakning, hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning.

4.3 Brå:s kartläggning av utredningar enligt 31 § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

År 2007 presenterade Brottsförebyggande rådet (Brå) rapporten ”Barn som begår brott – Polisens hantering av misstänkta personer under femton år” (Brå:s rapport 2007:16). Rapporten är resultatet av ett regeringsuppdrag att i samverkan med Rikspolisstyrelsen kartlägga utredningarna enligt 31 § LUL. I uppdraget ingick bl.a. att ta reda på hur många sådana utredningar som genomförs, på vilka grunder de genomförs samt vilket innehåll och vilken kvalitet de har. Under det år

rapporten avsåg (2005) gjordes en utredning enligt 31 § LUL i nära en femtedel av alla anmälningar med misstänkta personer under 15 år. Den brottslighet dessa misstänktes för såg i stort sett likadan ut som den bland femtonåringar. Misshandel utgjorde t.ex. en knapp femtedel av brotten hos de båda grupperna. Brå konstaterade i rapporten att variationen mellan landets 21 polismyndigheter vad avser andelen anmälningar som utreddes var anmärkningsvärt stor, från drygt hälften i de myndigheter där störst andel utreddes till tre procent där minst andel utreddes. Av rapporten framgår att en representant från socialtjänsten deltagit i tre av tio polisförhör och att vårdnadshavare varit närvarande i sju av tio förhör. Det framgår vidare att två tredjedelar av de misstänkta barnen under 15 år i förhör erkände brott. Tvångsmedel i form av husrannsakan, hämtning och kroppsvisitation var ovanliga åtgärder och förekom endast i mellan två och tre procent av ärendena.

Ser man till vilka olika typer av brott som utreds så var det vanligare att grövre brott utreddes. Vanligast var rån som utreddes i drygt sex av tio fall, följt av inbrottsstöld och grov misshandel där knappt hälften utreddes. Det vanligaste skälet till att polisen genomförde en utredning enligt 31 § LUL var att den kunde antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge.

I rapporten anges att det såväl från polis som socialtjänst har framförts att polisförhör kan fungera återfallspreventivt och att misstänkta barn som, genom en utredning enligt 31 § LUL, förhörs av polis i mindre utsträckning på nytt blir aktuella för utredning än barn som inte förhörs. I Brå:s rapport 2008:11, *Barn som begått brott – Socialtjänstens och polisens åtgärder*, har Brå emellertid inte funnit något samband mellan polisförhör och minskade återfall i brott. Brå anför dock i rapporten att beroende på att polisens rutiner kring dokumentationen av arbetet med barns brott skiljer sig åt mellan polismyndigheterna är materialet i studien behäftat med vissa brister. Av rapporten framgår även att det inte finns någon vetenskaplig forskning som ger ett säkert svar på effekterna av samhälleliga ingripanden som reaktioner på barns brott.

I rapporten från 2007 gör Brå vidare bedömningen att det finns ett tolkningsutrymme i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare när det gäller vilken myndighet som har befogenhet att avgöra om det behövs en utredning för att avgöra barnets behov av insatser från socialtjänsten. Detta tolkningsutrymme medför att praxis hos polismyndigheterna avseende hur och när socialtjänsten kontaktas rörande behovet av en utredning varierar stort. Rikspolisstyrelsens riktlinjer i frågan (Rikspolisstyrelsens författningssamling 2001:14, FAP 403-1) ger enligt Brå inte tillräcklig vägledning. I dessa riktlinjer anges att varje polismyndighet ska sluta avtal med kommunernas socialtjänster om hur man ska arbeta med utredningar enligt 31 § LUL. Såvitt Brå känner till finns det inte några sådana avtal där en polismyndighet är part och det tycks också vara ovanligt inom enskilda polisområden. Den bild som ges i rapporten är att polisen och socialnämnden på lokal nivå oftast inte utvecklat någon gemensam hållning i frågan om och när en utredning bör göras.

Konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen) antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989. Sverige har ratificerat konventionen och är genom ratificeringen folkrättsligt förpliktad att ha en lagstiftning som står i överensstämmelse med konventionens krav.

Barnkonventionen vilar på fyra grundläggande principer; principen om icke-diskriminering (artikel 2), principen om barnets bästa (artikel 3), barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6) och barnets rätt att komma till tals (artikel 12). Dessa fyra grundläggande principer ska styra tolkningen av barnkonventionens övriga artiklar men har också en självständig betydelse.

Principen om barnets bästa i artikel 3 brukar betraktas som barnkonventionens fundament. Den innebär att barnets situation, behov och intressen alltid ska vara vägledande och sättas i främsta rummet i allt beslutsfattande och vid alla åtgärder som rör barn. I de fall man låter andra intressen väga tyngre krävs att beslutande myndigheter kan visa att en sammanvägning har gjorts av relevanta intressen i det enskilda fallet. Barnkonventionen ställer också krav på att beslutande myndigheter så långt det är möjligt har försäkrat sig om att barnets bästa har kommit med och redovisats i beslutsprocessen.

När det gäller översynen av de bestämmelser i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som gäller dem under 15 år är även artiklarna 16, 33, 39 och 40 av särskilt intresse.

Enligt artikel 16 ska alla barn i lag skyddas mot godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens och skyddas mot olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende.

Artikel 33 ålägger konventionsstaterna att skydda barn mot olaglig användning av narkotika och andra droger samt att förhindra att barn används vid handel med, och framställning av, sådana ämnen.

Artikel 39 föreskriver att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering och social återanpassning av barn som missbrukar droger.

I artikel 40 behandlas rättigheter för barn som är misstänkta eller åtalade för, eller har befunnits skyldiga till, brott. Där krävs bl.a. att staterna ska främja ett särskilt rättssystem för barn och att hänsyn ska tas till barnets ålder. Artikeln anger också att ett barn som misstänks för brott ska få sitt privatliv till fullo respekterat under alla stadier i förfarandet. Vidare ställs i artikeln ett krav på att alla brottsmisstänkta barn ska ha ett juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp vid framläggande av sitt försvar.

5.1 Utgångspunkter

Regeringens bedömning: Ansvaret för samhällets åtgärder mot unga lagöverträdare ska även i fortsättningen i första hand vila på socialtjänsten. Samtidigt bör fler brott av unga utredas och befogenheterna att använda tvångsmedel mot unga utökas. Fler utredningar ökar förutsättningarna för att socialtjänsten ska ha bästa möjliga underlag i sina bedömningar. Utökade befogenheter att använda tvångsmedel skapar en reell möjlighet att bedriva dessa utredningar effektivt.

Utredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser som yttrat sig ställer sig bakom denna bedömning, utom *Sveriges advokatsamfund* som menar att utredningens förslag utgör en klar perspektivförskjutning från socialtjänst till straffrätt och därför avstyrker förslaget i dess helhet. *Svea hovrätt* anför att det finns en risk att den utökade utredningsskyldigheten blir ett kriminalpolitiskt instrument och att det därför är viktigt att utredningsskyldigheten inte går längre än vad som svarar mot behovet. *Ungdomsstyrelsen* anför att de stora skillnaderna över landet i hur unga som begår brott hanteras, strider mot likabehandlingsprincipen.

Skälen för regeringens bedömning: Behovet av en genomgripande översyn av de bestämmelser i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som rör barn under 15 år har framförts av ett flertal olika utredningar. Exempelvis ansåg 1998 års utredning om handläggning av ungdomsmål att det var särskilt väsentligt att frågan i vilken omfattning polisen ska utreda brott som begåtts av barn under 15 år blev föremål för närmare utredning (SOU 1999:108 s. 160).

Barn under 15 år som begått brott får inte dömas till påföljd (1 kap 6 § brottsbalken). I princip kan rättsväsendet inte heller vidta andra åtgärder mot barn på grund av brott. Ansvaret för samhällets åtgärder vilar i stället i första hand på socialtjänsten. Samtidigt är det angeläget att fler brott av unga utreds och att dessa utredningar kan bedrivas effektivt.

Sveriges advokatsamfund har avstyrkt utredningens förslag i sin helhet på den grunden att det skulle medföra en perspektivförskjutning från socialtjänst till straffrätt. Även *Lagrådet* har framfört liknande synpunkter och gett uttryck för att detta kan vara början på en utveckling som slutar med att straffmyndighetsåldern sänks. Regeringens avsikt är dock inte att anlägga ett mera renodlat straffrättsligt synsätt på brott begångna av barn under 15 år. Visserligen innebär förslaget att när ställning tas till om en utredning enligt 31 § bör inledas inte enbart intresset att förse socialtjänsten med underlag för dess bedömning av vilka insatser som bör göras för den unge ska kunna beaktas. Detta är dock inte något nytt. Även enligt gällande reglering kan sådana andra intressen beaktas. Enligt 31 § tredje stycket LUL kan en utredning inledas om det behövs för att klarlägga om någon som fyllt femton år har tagit del i brottet eller för att efterforska stöldgods. En utredning kan också inledas om det annars är av särskild vikt. Förslagen innebär

därmed inte ett sådant systemskifte som Lagrådet och Sveriges advokatsamfund gör gällande och ska inte ses som ett led i en utveckling mot att straffmyndighetsåldern kan komma att sänkas. De föreslagna förändringarna kan snarare komma att motverka en sådan utveckling.

Även i fortsättningen bör det primära syftet med en utredning av brott som begåtts av barn under 15 år vara att klarlägga behovet av sociala insatser. Detta är dock enligt regeringens mening inte oförenligt med en reform som tar sikte på att fler brott av unga ska utredas. Om fler utredningar görs ökar socialtjänstens förutsättningar att få ett så bra underlag som möjligt för sina bedömningar. För att en utredning ska få rätt inriktning och inte drivas längre än nödvändigt är det emellertid av avgörande betydelse att polis och socialtjänst har en nära samverkan.

Den grundläggande tanken att behovet av sociala insatser ska vara primärt styrande är inte heller oförenlig med ett mera uttalat hänsynstagande även till andra aspekter, t.ex. målsägandens intresse av att brottet blir utrett. För den som utsatts för brott kan det vara av stor betydelse att gärningen utreds, även om den som utfört den är mycket ung och inte ska bli föremål för någon straffrättslig påföljd. Vid misstanke om mycket allvarliga brott finns det ett intresse från samhällets sida att det blir klarlagt vad som ägt rum. Inom socialtjänsten finns det inte alltid möjlighet att klarlägga sådana förhållanden. En sådan uppgift kan även vara främmande för socialtjänstens roll. Det är därför viktigt att polis och åklagare har möjlighet att under vissa närmare villkor genomföra en utredning om brott även när den misstänkte är under 15 år.

Att utredningarna bedrivs mer effektivt, t.ex. genom utökade befogenheter att använda tvångsmedel, står inte i strid med tanken att behovet av sociala insatser ska vara primärt styrande för att en utredning ska ske. Utökade befogenheter att använda tvångsmedel skapar en reell möjlighet att effektivt kunna klargöra omständigheterna i dessa utredningar.

I Brå:s rapport över utredningarna enligt 31 § LUL (se närmare avsnitt 4.3) framgår att det behövs förtydliganden och tillägg i regelverket för att skapa en större enhetlighet och för att utredningar verkligen ska komma till stånd i den utsträckning som varit avsikten med nu gällande lagstiftning. Ett syfte med de förslag som regeringen nu lägger fram är därför att lagstiftarens ursprungliga intentioner ska förverkligas och att de brott som för närvarande inte i tillräcklig utsträckning uppmärksammas blir utredda. En förutsättning för att tillämpningen ska bli enhetlig är att lagstiftningen så långt möjligt är uttömmande samt att ansvarsfördelningen mellan polis och socialtjänst är tydlig när det gäller vem som ska initiera en utredning.

En självklar utgångspunkt för bedömningen av vilka ändringar som behöver vidtas är att dessa ska utgå från principen om barnets bästa och i övrigt vara i överensstämmelse med barnkonventionens krav. Principen att ansvaret för samhällets åtgärder när barn begår brott i första hand ska vila på socialtjänsten utgår bl.a. från principen om barnets bästa. Ett huvudsakligt syfte med ändringarna är att förbättra socialtjänstens underlag för bedömningen av vilka stödjande insatser som behöver sättas in i förhållande till barn som begår brott. Mot denna bakgrund anser regeringen att en utökad utredningsskyldighet och en utvidgning av

5.2 Förutsättningarna för inledande av utredning av brott som barn under 15 år misstänks för

5.2.1 Presumption för utredning vid särskilt allvarlig brottslighet

Regeringens förslag: Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott ska en utredning om brottet inledas, om inte särskilda skäl talar emot det.

Utredningens förslag: Överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen har inte föreslagit att försök, förberedelse och stämpling till de brott som omfattas av förslaget bör ingå i presumptionsregeln.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser som yttrat sig i denna del, utom *Sveriges advokatsamfund*, tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändningar. *Åklagarmyndigheten* anser att presumptionsregeln även bör omfatta osjälvständiga brottsformer.

Skälen för regeringens förslag: Vid mycket allvarliga brott är det i allmänhet motiverat med en utredning för att klargöra om det finns behov av insatser från socialtjänstens sida. Dessutom finns det regelmässigt ett starkt intresse av att få närmare kännedom om hur brottet har utförts. Om ett barn misstänks för att ha dödat någon är en utredning för att klarlägga dödsorsaken i princip alltid nödvändig. Ett annat exempel är när barn misstänks för att ha anlagt brand med stora skador som följd. Det kan då vara av stor vikt att en utredning äger rum så att brandens uppkomst ska kunna klarläggas för bedömningen av hur bl.a. försäkringsfrågor ska hanteras. Ofta finns också ett tydligt målsägandeintresse av att omständigheterna vid brottet blir utredda. Även av rättssäkerhetsskäl kan det vara angeläget att en utredning genomförs, t.ex. för att kunna avskrika misstankar mot felaktigt utpekade misstänkta barn.

Polis och åklagare har möjlighet att med stöd av 31 § första stycket 1 eller 4 LUL inleda utredning i de angivna fallen om det bedöms vara av betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser eller det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum. Trots att det ofta genomförs en utredning då barn under 15 år misstänks för mycket allvarlig brottslighet visar Brå:s rapport att detta inte alltid sker (se närmare avsnitt 4.3). Rapporten visar att variationerna mellan de olika polismyndigheterna är stora. Detta är enligt regeringens mening inte tillfredsställande.

Möjligheterna att tidigt sätta in adekvata insatser för unga lagöverträdare ökar om polisen i större utsträckning utreder brott när den misstänkte är under 15 år. En utredning av omständigheterna kring brottet kan vidare bidra till att övertyga barnet och hans eller hennes vårdnadshavare om allvaret i situationen och behovet av åtgärder. Även ur ett brottsofferperspektiv är det viktigt att rättsväsendet tar det

inträffade på stort allvar och att en brottsanmälan leder till åtgärder från samhällets sida.

För att understryka vikten av att det genomförs en utredning vid särskilt allvarlig brottslighet föreslår regeringen, i likhet med utredningen, att en utredning ska inledas när ett barn under 15 år misstänks för att ha begått ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Genom att det införs en presumtion för att en utredning ska inledas i dessa fall blir regleringen tydligare, vilket i sin tur förbättrar förutsättningarna för en enhetlig rättstillämpning. Begränsningen av presumptionsregelns tillämpningsområde till brott med minst ett års fängelse i straffskalan medför att endast de allvarligaste brotten kan bli föremål för utredning med stöd av presumptionsregeln, t.ex. mord, dråp, grov misshandel, våldtäkt, rån och mordbrand.

Det bör emellertid beaktas att en polisutredning kan innebära stora påfrestningar för barnet. Omsorgen om barnets bästa gör därför att det bör finnas möjlighet att i undantagsfall avstå från att utreda även allvarliga brott. En utredning kan även framstå som obehövlig då det redan från början står klart att omständigheterna kring brottet är tillräckligt klarlagda. Även andra skäl kan i undantagsfall tala emot att en utredning inleds. Regeringen ansluter sig därför till utredningens förslag att det bör vara möjligt att underlåta att inleda en utredning om särskilda skäl talar emot det.

Åklagarmyndigheten har framfört att presumtionen för utredning vid allvarliga brott även bör omfatta de osjälvständiga formerna av dessa brott. Utredningen har anfört att misstanke om dessa brott kan utgöra skäl att inleda utredning på grund av att det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt intresse. Denna grund för inledande av utredning behandlas i avsnitt 5.2.4. Regeringen kan för sin del konstatera att intresset att utreda en osjälvständig form av ett allvarligt brott många gånger kan vara lika stort som att utreda det fullbordade brottet. Så är t.ex. fallet vid försök till mord. Vad gäller de osjälvständiga brottsformerna förberedelse och stämpling visar misstanke om sådant brott på viss förslagenhet, vilket i sin tur kan tyda på en oroande utveckling av den unges person och levnadsförhållanden. Barn och ungdomar begår vidare ofta brott tillsammans med andra samt används i ökad utsträckning som brottsverktyg av äldre gärningsmän. Regeringen delar därför Åklagarmyndighetens uppfattning att, förutom anstiftan och medhjälp, även försök, förberedelse och stämpling bör omfattas av den föreslagna presumptionsregeln.

De osjälvständiga formerna av de brott för vilka det inte är föreskrivet lägre straff än fängelse ett år kan ha ett betydligt lägre straffvärde än ett år. Denna omständighet bör kunna vägas in i bedömningen av om det föreligger särskilda skäl för att inte inleda en utredning.

Frågan om presumptionsregeln även ska vara tillämplig på barn under 12 år behandlas i avsnitt 5.2.5.

Regeringens förslag: Bestämmelsen som ger möjlighet att inleda en utredning för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge förtydligas genom att det anges dels att det är socialnämnden som ska begära en sådan utredning, dels att socialnämnden vid bedömningen av om en utredning ska begäras särskilt ska beakta om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling eller om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet begången av den unge.

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Det stora flertalet av remissinstanserna tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändningar. *Sjöbo kommun* anser att det inte finns behov av att i lag exemplifiera vilka omständigheter som särskilt ska beaktas av socialtjänsten. *Stockholms kommun* anför att de omständigheter som särskilt ska beaktas när socialtjänsten ska ta initiativet till en utredning i stället bör anges i socialtjänstlagen. *Stockholms universitet (Institutionen för socialt arbete)* anser att socialtjänstens utredningsansvar enbart ska omfatta situationer som gäller barns behov av skydd och stöd.

Skälen för regeringens förslag

Initiativet till en utredning

En utredning rörande ett brott begånget av någon under 15 år får inledas bl.a. om en sådan utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser avseende den unge (31 § första stycket 1 LUL). I 31 § LUL anges dock inte på vems, polisens eller socialtjänstens, initiativ som en utredning för att bedöma socialtjänstens insatser avseende den unge ska inledas. I motiven till bestämmelsen anges att polismyndigheten och socialnämnden får dra upp de närmare riktlinjerna för detta (prop. 1983/84:187 s. 17). Enligt den i avsnitt 4.3 nämnda rapporten från Brå finns inga sådana myndighetsvisa avtal mellan polis och socialtjänst och de är ovanliga inom enskilda polisområden. Av rapporten framgår att det hos polis och socialtjänst råder osäkerhet om hur gällande bestämmelse ska tolkas när det gäller ansvaret för att initiera en utredning. Vissa polismyndigheter anser att socialtjänsten i varje ärende ska tillfrågas om den vill ha en utredning gjord, medan vissa andra polismyndigheter i stället menar att socialtjänsten själv får ta kontakt i de fall den önskar att en utredning ska göras. Det finns också polismyndigheter som anser att polisen kan göra ett antagande om utredningens betydelse för socialtjänsten och på grundval därav inleda en utredning på eget initiativ.

Osäkerheten om vem som ska initiera en utredning är inte ägnad att leda till en enhetlig rättstillämpning. För att ansvarsfördelningen ska bli tydlig instämmer därför regeringen i utredningens förslag att det i bestämmelsen ska föreskrivas att det är på begäran av socialnämnden

som en utredning i dessa fall får inledas. Detta innebär i praktiken att socialnämnden, sedan den fått del av polisens underrättelse om att ett barn misstänks för brott (se närmare om underrättelse i avsnitt 5.3), måste kontakta polisen och begära en utredning om socialnämnden anser att en sådan behövs. Regeringen instämmer i *Lagrådets* synpunkt att det uttryckligen av lagtexten bör framgå att det är socialnämnden som ska göra bedömningen om huruvida en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge.

Polisen ska inte inleda en utredning på denna grund om socialnämnden förklarat sig inte ha behov av en utredning. Ibland, särskilt under kvälls- och nattetid, kan emellertid förhållandena vara sådana att det tar tid att komma i kontakt med företrädare för socialtjänsten samtidigt som behovet av åtgärder kan vara angeläget. Innan socialnämnden har tagit ställning till behovet av en utredning bör därför polisen på samma sätt som tidigare, med stöd av 34 § tredje stycket LUL, få hålla förhör med barnet och, om det föreligger särskilda skäl, vidta andra åtgärder, såsom förhör med vittnen och målsägande eller användande av straffprocessuella tvångsmedel. Avgörande för om undantagsregeln bör tillämpas är om det föreligger ett omedelbart behov med hänsyn till utredningen att vidta vissa åtgärder innan socialnämnden har yttrat sig.

Lagrådet har ansett att förhållandet mellan 31 § andra stycket och 34 § tredje stycket LUL bör belysas. Med anledning härav bör betonas att sistnämnda bestämmelse innebär en begränsning av de åtgärder polisen får företa innan socialnämnden begärt att en utredning ska inledas för att tillgodose socialtjänstens behov av underlag. Polisen ska inte beakta de omständigheter som anges i 31 § andra stycket andra meningen LUL (se nedan) innan den vidtar åtgärder enligt 34 § tredje stycket. Dessa kan dock ge polisen en indikation om i vilka fall socialtjänsten kommer att begära en utredning.

För tvångsmedlet kroppsbesiktning i form av drogtest föreslås en särreglering i avsnitt 5.7.4.

Omständigheter som ska beaktas vid bedömningen av om en utredning bör inledas anges i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

I utredningens kontakter med polis, socialtjänst och åklagare har det framkommit att dessa grupper anser att regleringen i 31 § första stycket 1 LUL inte är tillräckligt tydlig när det gäller vilka brott som bör utredas för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser. Behovet av en tydligare reglering bekräftas av de variationer i polismyndigheternas tillämpning av 31 § LUL som konstateras i Brå:s rapport (se närmare avsnitt 4.3).

Regeringen anser, i likhet med utredningen, att det behövs en tydligare reglering avseende vilka omständigheter som socialnämnden särskilt ska beakta vid bedömningen av om den ska begära att en utredning ska inledas. På så sätt stärks förutsättningarna för en mer enhetlig rättstillämpning. En tydligare reglering bör vidare resultera i fler utredningar. Det kan, som bl.a. *Vimmerby kommun* påpekar, dels förstärka socialtjänstens möjligheter att för såväl barn som

vårdnadshavare påvisa allvaret i situationen, dels bidra med underlag för bedömningen av vilka insatser som behöver vidtas för den unge. Prop. 2009/10:105

Det finns med hänsyn till det anförda starka skäl att i 31 § LUL lyfta fram de omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Ett alternativ är, såsom *Stockholms kommun* anfört, att låta dessa omständigheter i stället framgå av socialtjänstlagen (2001:453) för att på så sätt göra klart att en begäran om polisutredning endast är en av flera viktiga delar inom ramen för en barnavårdsutredning. Regeringen anser emellertid att regleringen blir tydligare om de omständigheter som särskilt bör beaktas anges i den lag där utredningarna i övrigt regleras, dvs. i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Inget hindrar emellertid att dessa omständigheter även anges och utvecklas i de riktlinjer och föreskrifter som styr socialtjänstens verksamhet.

Brott som innebär fara för barnets hälsa eller utveckling

I de ursprungliga motiven till 31 § LUL framhålls att de brott som i första hand bör föranleda utredning för att avgöra behovet av sociala insatser är överlagda brott mot person eller egendom och brott som vittnar om en hög grad av hänsynslöshet eller grov tanklöshet i fråga om andra människors liv, hälsa eller egendom, liksom över huvud taget brott som med hänsyn till sin karaktär gör det sannolikt att behov av hjälpsatser föreligger, såsom t.ex. narkotikabrottslighet och brott som har samband med sådan brottslighet (prop. 1983/84:187 s. 16 f.).

De angivna typerna av brott är enligt regeringens mening sådana som typiskt sett talar för att barnets hälsa och utveckling är i fara. De är också starka indikatorer på att det kan finnas ett behov av insatser från socialtjänstens sida. Regeringen anser därför, i likhet med utredningen, att det uttryckligen bör framgå av bestämmelsen i 31 § LUL att det, vid socialnämndens bedömning av om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra socialtjänstens insatser, bör beaktas om fråga är om brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling. Syftet med detta tillägg är att lagstiftarens ursprungliga intentioner ska komma till klart uttryck.

Denna typ av brottslighet kan även föranleda utredning med stöd av någon av de övriga punkterna i 31 § LUL. Att en utredning kan komma att inledas av flera olika skäl är emellertid ofrånkomligt.

Brottsaktiva barn

Forskning när det gäller barn och ungdomar över 15 år visar att gruppen med hög brottsaktivitet i stor utsträckning är identisk med den grupp vars brottslighet visar på risker för en framtida negativ utveckling (se bl.a. SOU 1993:35, del B s. 78 f.). Det har ifrågasatts om socialtjänstens behandlande insatser mot brottsaktiva straffmyndiga ungdomar har effekt eftersom de individuella förutsättningarna för hög brottslighet oftast grundas i en mycket tidig ålder.

Mycket talar för att socialtjänstens åtgärder måste sättas in tidigt för att de ska ha någon effekt. Att barn begår upprepade brott är i sig en riskfaktor, oavsett hur allvarliga brotten är. Om insatser vidtas redan innan brottsaktiva barn uppnått straffmyndighetsålder är, enligt regeringens mening, förutsättningarna större för att socialtjänstens insatser ska få avsett resultat. En reglering som sätter fokus på dessa barn utgör enligt regeringen en viktig åtgärd. Regeringen anser därför att det i 31 § LUL bör anges att det, vid socialnämndens bedömning av om en utredning kan antas ha betydelse för socialtjänstens insatser, även ska beaktas om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepade brottslighet av den unge. I förhållande till de ursprungliga motiven till bestämmelsen innebär detta en konkretisering av grunderna för att inleda en utredning enligt 31 § LUL snarare än en utvidgning av dem. Regeringen menar därför, i motsats till *Stockholms universitet (Institutionen för socialt arbete)*, att skälet till att en utredning ska utföras alltså är att det med hänsyn till barnets bästa finns ett behov av insatser från socialtjänstens sida. Även om det är den upprepade brottsligheten som primärt är anledningen till att en utredning inleds är det bakomliggande skälet även i dessa fall att barnet är i behov av skydd och stöd. Utredningen av brottet görs för att socialtjänstens bedömning av vilka hjälpinsatser som krävs för barnet ska bli så välgrundad som möjligt.

En väsentlig fråga är hur man identifierar de brottsaktiva barnen. Om det vid det aktuella ingripandet står klart att barnet kan misstänkas för ett flertal brott torde det inte innebära några svårigheter för polisen att göra bedömningen att barnet är att betrakta som brottsaktivt. Om polisen däremot griper ett barn såsom misstänkt för ett enskilt brott och barnet tidigare varit föremål för ingripande är det svårare för polisen att göra denna bedömning, eftersom det kräver kännedom om de tidigare misstankarna. Svårigheten att identifiera de barn som är mycket brottsaktiva bör dock inte överdrivas. I utredningens arbete har framkommit att polis och socialtjänst, även i större städer, i allmänhet har en ganska god uppfattning om vilka barn som ofta misstänks för brott.

5.2.3 Utredning för att klarlägga om någon över 15 år har deltagit i brottet eller för att efterforska gods

Regeringens förslag: Bestämmelsen i nuvarande 31 § första stycket 3 LUL om utredning för att efterforska gods som åtkommit genom brottet, utvidgas till att även avse gods som kan bli föremål för förverkande.

Regeringens bedömning: Bestämmelsen i nuvarande 31 § första stycket 2 LUL om utredning för att klarlägga om någon över 15 år har deltagit i brottet, bör inte ändras.

Utredningens förslag och bedömning: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: De enda remissinstanser som yttrat sig i denna del, *Åklagarmyndigheten, Sveriges Kommuner och Landsting* och *Barnombudsmannen*, tillstyrker förslaget och bedömningen eller har inte några invändningar mot dem.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Enligt 31 § första stycket 2 LUL får en utredning inledas om det behövs för att klarlägga om någon som fyllt 15 år deltagit i brottet. Utredningen har inte funnit något behov av att ändra bestämmelsen. Remissinstanserna har inte invänt mot den bedömningen. Regeringen gör samma bedömning som utredningen.

Bestämmelsen i 31 § första stycket 3 om inledande av utredning för att efterforska gods är begränsad till efterforskande av gods som åtkommit genom brott, dvs. stöldgods. Bestämmelsen omfattar inte de situationer då det finns behov av att efterforska föremål som använts som brottsverktyg, t.ex. vapen vid rån. Inte heller omfattar bestämmelsen eftersökande av föremål som typiskt sett är tänkta att användas som hjälpmedel vid brott, t.ex. folieklädda väskor vid organiserade butiksstölder. Regeringen anser därför, i likhet med utredningen, att bestämmelsen bör utvidgas till att avse eftersökande av föremål som kan bli föremål för förverkande.

Utredningen har inte funnit skäl att göra någon annan förändring än den ovan nämnda. Detta har inte heller påkallats av remissinstanserna. *Lagrådet* har emellertid anført att bestämmelsen i nuvarande 31 § första stycket 2 och 3 (31 § tredje stycket 1 och 2 i förslaget) bör begränsas till att omfatta brott med fängelse i straffskalan för att undvika att polisen utreder rena bötesbrott. Exempel på brott som har enbart böter i straffskalan är hemfridsbrott, åverkan, fyndförseelse och förargelseväckande beteende samt trafikförseelser. Det torde i och för sig vara mycket ovanligt att sådana brott föranleder utredning enligt 31 § LUL. Det kan dock vara svårt att överblicka konsekvenserna av den begränsning *Lagrådet* föreslår. Mot denna bakgrund och då varken utredningen eller remissinstanserna påkallat en sådan förändring, anser regeringen att den av *Lagrådet* föreslagna begränsningen inte bör införas.

5.2.4 Utredning om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse

Regeringens förslag: Kan någon misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott ska en utredning få inledas om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse.

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens med undantag för att utredningen har föreslagit att det ska krävas ett *väsentligt* allmänt eller enskilt för att en utredning ska få inledas.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna, bl.a. *Åklagarmyndigheten*, *Brottsoffermyndigheten* och *Barnombudsmannen*, tillstyrker utredningens förslag eller lämnar det utan invändningar. *Stockholms universitet (Institutionen för socialt arbete)* avstyrker förslaget och anser att de angivna intressena i stället kan tillgodoses genom presumptionsregeln vid särskild allvarlig brottslighet. *Rädda barnen* avstyrker att väsentligt allmänt intresse ska kunna föranleda utredning då övriga grunder för inledande av utredning i tillräcklig grad bör kunna tillämpas för dessa fall. *Stockholms universitet (Institutionen för barn- och ungdomsvetenskap)* anför att förslaget rörande väsentligt

allmänt intresse innebär att principen att utredning ska ske i syfte att förse socialtjänsten med ett bättre underlag frångås då det bakomliggande syftet i första hand är polisiärt. *Brottsoffermyndigheten* framför att även psykiska skador bör ingå i begreppet väsentligt enskilt intresse. Såväl *Brottsoffermyndigheten* som *Åklagarmyndigheten* påpekar att utredningen ger begreppet ”allvarlig kränkning” en annan innebörd än det har i andra skadeståndssammanhang.

Skälen för regeringens förslag

Av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt intresse

Det allmänna intresset av att brott begångna av personer under 15 år utreds är inte särskilt angivet i 31 § LUL som en grund för att inleda en utredning. Bestämmelsen i första stycket 4, att en utredning får inledas om det annars är av särskilt vikt, ger dock ett visst utrymme att med hänsyn till ett allmänt intresse inleda en utredning. Som framgår av avsnitt 4.2.1 är emellertid denna bestämmelse avsedd att användas endast i undantagsfall och främst vid särskilt allvarlig brottslighet, t.ex. när någon under 15 år har bragt annan om livet eller vållat brandskada. Regeringen kan konstatera att dessa fall i fortsättningen i första hand kommer att omfattas av den föreslagna presumptionsregeln i paragrafens första stycke.

Vid sidan av presumptionsregelns tillämpningsområde finns det emellertid situationer där det med hänsyn till ett allmänt intresse kan finnas behov av att utreda mindre allvarlig brottslighet. Polisens behov av att bedriva ett effektivt brottsförebyggande arbete, exempelvis genom att klarlägga lokala grupperingar och brottsmönster, gör att det i vissa fall kan finnas ett befogat allmänt intresse av att inleda en utredning. Så är t.ex. fallet när en viss typ av brottslighet, exempelvis omfattande stölder eller skadegörelse, har börjat förekomma i besvärande stor omfattning i ett särskilt område. Regeringen delar därför, i motsats till *Rädda barnen* och *Stockholms universitet (Institutionen för socialt arbete)*, utredningens uppfattning att det vid sidan av presumptionsregeln bör finnas en möjlighet att inleda en utredning med hänsyn till ett allmänt intresse.

Stockholms universitet (Institutionen för barn- och ungdomsvetenskap) har framfört att förslaget innebär att principen, att en utredning ska göras i syfte att förse socialtjänsten med ett bättre underlag för åtgärder rörande ett barn i en utsatt situation, delvis frångås eftersom det bakomliggande behovet i första hand är polisiärt. Regeringen instämmer i detta men konstaterar att andra intressen än det enskilda barnets behov redan enligt gällande reglering kan föranleda en utredning enligt 31 § LUL.

Utredningen har föreslagit att en utredning ska få inledas om det är av *särskild* betydelse med hänseende till ett *väsentligt* allmänt eller enskilt intresse. Utredningen har inte närmare utvecklat vilka skilda bedömningar som den menar ska göras för dessa två rekvisit. Regeringen instämmer med utredningen att en utredning med hänsyn till ett allmänt intresse inte bör inledas utan att det finns ett tydligt och på objektiva grunder motiverat intresse. Regeringen anser också att denna grund för

inledande av utredning ska tillämpas restriktivt och först när det i det enskilda fallet framkommit ett särskilt behov. Den påkallade restriktiviteten kommer dock enligt regeringens bedömning i tillräckligt hög grad till uttryck genom att det i bestämmelsen anges att det ska vara av *särskild betydelse* att en utredning inleds. Det bör därutöver inte krävas att intresset dessutom ska vara väsentligt. I bedömningen av om en utredning ska inledas bör, som *Barnombudsmannen* påtalat, det misstänkta barnets behov särskilt noga vägas mot det allmänna intresset av att brottet utreds.

Även i denna del har *Lagrådet* föreslagit att utredningsmöjligheterna begränsas till att avse brott med fängelse i straffskalan för att undvika att polisen utreder rena bötesbrott. Enligt regeringens mening innebär dock kravet att en utredning ska vara av *särskild betydelse* med hänsyn till ett allmänt intresse att brott med enbart böter i straffskalan i princip inte kommer att omfattas av denna grund. I övrigt hänvisas till vad som anförts i avsnitt 5.2.3 i denna fråga.

Av särskild betydelse med hänsyn till ett enskilt intresse

I de ärenden där ett barn under 15 år begått ett brott kan brottsoffret ha rätt till brottsskadeersättning (1–4 §§ brottsskadelagen [1978:413]). En grundläggande förutsättning för att Brottsoffermyndigheten ska kunna fatta ett positivt beslut i ersättningsfrågan är emellertid att myndigheten med tillräcklig säkerhet kan slå fast att ett brott i objektiv och subjektiv mening har begåtts. Vid myndighetens bedömning är polisens utredningsinsatser av stor betydelse. Brå har i den rapport från 2007 som nämns i avsnitt 4.3 gjort bedömningen att det finns risk för att personer som utsatts för brott av en minderårig missgynnas när det gäller att få brottsskadeersättning. Enligt Brå beviljas nämligen brottsskadeersättning i högre utsträckning i de ärenden där den misstänkte är över 15 år än i de ärenden där den misstänkte är under 15 år. Av rapporten framgår att otillräckliga beslutsunderlag åtminstone till en del kan förklara skillnaden i beviljade ersättningar. Brå konstaterar att beslutsunderlaget bör kunna förbättras avseende dels vad den misstänkte gjort sig skyldig till, dels vad offret utsatts för. Det första skulle enligt Brå kunna uppnås genom att polisen gavs möjlighet att enligt 31 § LUL utreda brott med brottsoffrets behov som grund (a. rapport s. 13 f. och 52 f.).

Regeringen kan, liksom utredningen och Brå, konstatera att kvaliteten på polisens förstahandsåtgärder och dokumentationen av dessa har stor betydelse för målsägandens möjligheter att få skadestånd eller brottsskadeersättning. Sådana förstahandsåtgärder torde främst avse dokumentation av skador och ibland också brottsplatsundersökning. För att klarlägga omständigheterna kring brottet krävs det i allmänhet även andra åtgärder, t.ex. förhör med vittnen och det misstänkta barnet. I vissa fall kan det krävas beslut om husrannsakan för att genomföra en brottsplatsundersökning eller beslut om att ta brottsverktyg i beslag. Enligt regeringen finns det starka skäl för att stärka brottsoffrens ställning vid brott begångna av barn under 15 år genom att större hänsyn tas till målsägandens intresse av personlig upprättelse och ersättning för skada. Denna bedömning stöds av i stort sett samtliga remissinstanser

som yttrat sig. För att brottsoffrens intressen ska kunna tas tillvara är det därför av stor vikt att polisen i större utsträckning än vad som nu sker utreder brott som begås av barn under 15 år och att de som misstänks för brott hörs som ett led i utredningarna.

Mot den angivna bakgrunden bör det vara möjligt att med hänsyn till ett enskilt intresse inleda en utredning rörande ett brott begånget av någon under 15 år. *Stockholms universitet (Institutionen för socialt arbete)* har påpekat att en sådan grund för inledande av utredning till viss del har samma tillämpningsområde som presumptionsregeln. Det är i och för sig riktigt. Det är vidare så att den till viss del sammanfaller med tillämpningsområdet för den grund enligt vilken en utredning kan inledas för att bedöma behovet av insatser från socialtjänsten. Regeringen anser dock att det är av stort värde att en utredning om brottet kan inledas enbart med hänsyn till brottsoffret, oavsett om det rör ett brott med minst ett års fängelse i straffskalan eller det behövs för bedömning av socialtjänstens insatser avseende den misstänkte gärningsmannen. Eftersom en sådan möjlighet är självständig i förhållande till det enskilda barnets behov av skydd och stöd anser emellertid regeringen, i likhet med utredningen, att en reglering som innebär att en utredning ska kunna inledas för alla brott begångna av personer under 15 år som kan grunda skadeståndsansvar skulle vara för långtgående. Vad avser frågan hur lagtexten bör vara formulerad för att en restriktiv tillämpning av denna grund ska säkerställas, gör regeringen samma bedömning som den i föregående avsnitt rörande allmänt intresse. Vid en avvägning mellan barnets bästa och målsägandens intressen bör möjligheten till utredning därför begränsas till fall då det är av *särskild* betydelse med hänsyn till ett enskilt intresse att omständigheterna blir klarlagda. Med anledning av vad *Åklagarmyndigheten* och *Brottsoffermyndigheten* påpekat vill regeringen framhålla att genom denna begränsning är det främst brott som inneburit en *särskilt* allvarlig kränkning av målsägandens integritet eller förorsakat målsäganden svåra skador som bör kunna föranleda utredning med stöd av denna grund. Som exempel kan nämnas sexualbrott och allvarliga våldsbrott. Vid bedömningen av om en utredning ska inledas bör, som *Brottsoffermyndigheten* framhållit, såväl fysiska som psykiska skador kunna beaktas. Precis som utredningen har föreslagit bör vidare även brott som förorsakat materiella skador till ett mycket högt ekonomiskt värde kunna komma i fråga för utredning. Mot bakgrund av det anförda anser regeringen att de farhågor *Lagrådet* hyst att polisen med användning av denna grund kan komma att utreda rena bötesbrott inte har fog för sig. Brott med enbart böter i straffskalan kommer således i princip inte att aktualisera en utredning med hänsyn till ett enskilt intresse. I övrigt hänvisas till vad som anförts ovan och i avsnitt 5.2.3 i denna fråga.

Regeringens förslag: Den föreslagna presumptionsregeln för utredning vid särskilt allvarlig brottslighet ska vara tillämplig även på barn under 12 år.

Regeringens bedömning: Utredning av övriga brott begångna av barn under 12 år bör även i fortsättningen inledas endast om det finns synnerliga skäl.

Utredningens förslag och bedömning: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Av dem som uttalat sig i denna del tillstyrker en majoritet av remissinstanserna, bl.a. *Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Barnombudsmannen, Sveriges Kommuner och Landsting* och *Riksförbundet BRIS*, utredningens förslag och bedömning. *Varbergs kommun* avstyrker förslaget med motiveringen att socialtjänsten har ett särskilt ansvar för så unga barn och att ändringen därför är onödig. *Stockholms universitet (Institutionen för barn- och ungdomsvetenskap)* och *Stockholms kommun (Spånga-Tensta stadsdelsnämnd)* är kritiska till att presumptionsregeln ska omfatta barn under 12 år och anser att kravet på synnerliga skäl bör gälla även vid tillämpning av denna. *Rädda barnen* anser att det direkt av presumptionsregeln bör framgå att låg ålder bör vägas in vid bedömningen av om särskilda skäl föreligger.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Det krävs synnerliga skäl för att en utredning om ett misstänkt brott ska få inledas mot ett barn som inte fyllt 12 år (31 § tredje stycket LUL). Ju yngre barnet är, desto starkare är skälen för att det är socialnämnden som bör ombesörja den utredning som kan behövas. Detta gäller särskilt om utredningen inte motiveras av något annat skäl än att den kan ha betydelse för socialtjänstens insatser. I förarbetena till bestämmelsen betonas att barnet måste ha uppnått en viss mognad för att en utredning över huvud taget ska framstå som meningsfull (prop. 1983/84:187 s. 33 f.).

I avsnitt 5.2.1 föreslår regeringen att det ska råda en presumtion för att en utredning enligt 31 § LUL ska inledas om någon före 15 års ålder misstänks för att ha begått ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Endast om särskilda skäl talar mot en utredning ska presumptionen kunna brytas. Fråga är om den föreslagna presumptionen bör gälla även för barn under 12 år.

Det är mycket sällsynt att barn under 12 år misstänks för att ha begått sådana allvarliga brott som omfattas av presumptionsregeln. Är så ändå fallet är det mycket som talar för att en utredning redan enligt gällande reglering i 31 § LUL inleds, eftersom synnerliga skäl i allmänhet kan anses vara för handen om fråga är om så allvarig brottslighet. Med hänsyn till detta och för att regleringen ska bli så tydlig, enhetlig och förutsebar som möjligt för samtliga barn under 15 år som misstänks för brott anser regeringen, i likhet med utredningen och flertalet av de remissinstanser som yttrat sig i denna del, att den föreslagna presumptionsregeln även bör gälla för barn under 12 år.

För barn under 12 år bör dock finnas ett stort utrymme att bryta presumptionen med beaktande av barnets mognad och utveckling. Ju

yngre barnet är desto större bör utrymmet vara för att bryta presumptionen. För ett mycket ungt barn måste brottet vara mycket allvarligt för att presumptionen inte ska brytas. Barnets ålder utgör därmed en viktig faktor i bedömningen av om särskilda skäl föreligger. Bedömningen kan med andra ord mynna ut i att det med hänsyn till barnets låga ålder finns särskilda skäl som talar mot att en utredning genomförs. Regeringen anser dock, till skillnad från *Rädda barnen*, att detta inte behöver framgå direkt av lagtexten.

Utredning med stöd av övriga grunder i 31 § LUL bör, vad avser barn under 12 år, på samma sätt som tidigare kunna inledas endast om det finns synnerliga skäl. När det gäller så unga barn bör behovet av sociala insatser i de allra flesta fall kunna tillgodoses utan polisens utredning. Vid sidan av presumptionsregeln finns det i praktiken sällan något behov av att utreda brott begångna av barn under 12 år. Synnerliga skäl kan dock vara för handen när fråga är om mycket omfattande upprepad brottslighet där de enskilda brotten inte har det straffvärde som presumptionsregeln kräver.

5.3 Socialtjänstens medverkan

Regeringens förslag: Socialnämnden ska omedelbart underrättas när någon under 15 år är misstänkt för brott på vilket fängelse kan följa.

När förhör hålls i utredningar som inletts med stöd av presumptionsregeln eller på begäran av socialnämnden, krävs särskilda skäl för att företrädare för socialtjänsten inte ska närvara. När en utredning inletts på någon av övriga grunder i 31 § LUL ska företrädare för socialtjänsten precis som tidigare närvara om det inte möter något hinder.

Utredningens förslag: Överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen har i sitt förslag utgått från att socialtjänsten i enlighet med 6 § LUL alltid ska underrättas så snart en person under 15 år är skäligen misstänkt för brott på vilket fängelse kan följa. Utredningen har föreslagit att socialtjänsten ska delta i samtliga förhör om det inte finns särskilda skäl.

Remissinstanserna: En majoritet av de remissinstanser som yttrat sig i denna del, bl.a. *Åklagarmyndigheten* och *Barnombudsmannen*, tillstyrker utredningens förslag. *Rikspolisstyrelsen*, *Linköpings kommun*, *Stockholms kommun* (*Spånga Tensta stadsdelsnämnd* och *Skarpnäcks stadsdelsnämnd*) samt *Sjöbo kommun* är kritiska till det ökade kravet på närvaro vid samtliga förhör, bl.a. mot bakgrund av att förslaget innebär att socialtjänstens närvaro på polisstationerna i stort sett blir obligatorisk. *Sveriges Kommuner och Landsting* samt *Melleruds kommun* påtalar att förslaget kommer att vara mer resurs- och kostnadsdrivande än utredningen angivit, vilket blir extra kännbart för glesbygdskommuner.

Underrättelse till socialnämnden

Socialnämnden ska enligt 34 § första stycket LUL omedelbart underrättas om att en utredning enligt 31 § LUL har inletts. För unga misstänkta som fyllt 15 men inte 18 år gäller enligt 6 § LUL att socialnämnden ska underrättas när den unge är skäligen misstänkt för brott på vilket fängelse kan följa. Detta underrättelsekrav täcker i princip alla de brott som unga vanligtvis misstänks för, förutom trafikförseelser.

Utredningen har i sitt förslag utgått från att underrättelseskyldigheten gentemot socialnämnden i 6 § LUL gäller även barn under 15 år, dvs. att en underrättelse ska skickas till socialnämnden redan innan en utredning enligt 31 § LUL inleds. Ingen remissinstans har invänt mot detta. Utredningens vidare överväganden bygger också på bedömningen att det redan finns ett lagstadgat krav på att underrätta socialnämnden vid skäligen misstanke om brott begångna av barn under 15 år. Utredningens förslag att socialnämnden i vissa fall ska ta initiativet till en utredning bygger således på att socialnämnden har kännedom om brottsmisstanken gentemot den unge genom att underrättelse därom har skickats till den.

Regeringen konstaterar, även om den språkliga utformningen av 6 § LUL i och för sig rymmer den tolkning utredningen gjort, att det av den lagtekniska utformningen av lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare i övrigt och av förarbetena till bestämmelsen framgår att den inte är avsedd att inbegripa brottsmisstänka barn under 15 år (se bl.a. prop. 1994/95:12 s 66 f. och SOU 1993:35 s. 233 f. och s. 560).

Vid en underhandskontakt med Rikspolisstyrelsen har det framkommit att polisen alltid underrättar socialnämnden när barn under 15 år är misstänkta för brott, huvudsakligen med 6 § LUL som grund. Det förekommer även att de mer generella reglerna i polislagen och socialtjänstlagen (SoL) om samverkan och underrättelseplikt (bl.a. 3 § polislagen och 14 kap SoL) tillämpas som grund. Vid underhandskontakten har från de olika polismyndigheternas sida framförts önskemål om att den rättsliga regleringen av underrättelseskyldigheten förtydligas.

Mot bakgrund av det anförda och med hänsyn till att en förutsättning för att socialnämnden ska kunna begära en utredning enligt 31 § LUL är att den känner till att ett barn misstänks för brott, anser regeringen att det direkt av lagtexten bör framgå att underrättelse ska ske till socialnämnden även när barn under 15 år är misstänkta för brott på vilket fängelse kan följa. Lämpligen kan detta ske genom att en bestämmelse liknande den i 6 § LUL införs i 34 § LUL, där övrig underrättelseskyldighet gentemot socialnämnden regleras såvitt avser barn under 15 år. Tidpunkten för underrättelse bör dock inte bestämmas till tidpunkten då den unge är *skäligen misstänkt* för brott då unga under 15 år inte delges misstanke om brott (jfr 23 kap. 18 § RB). I stället bör socialnämnden underrättas så snart ett barn under 15 år *kan misstänkas* för brott på vilket fängelse kan följa. Utformningen av bestämmelsen blir då, vad gäller graden av misstanke, densamma som i 31 § LUL. Bestämmelsen är endast tänkt att utgöra en kodifiering av rådande praxis och innebär i praktiken inga nya förpliktelser för polisen.

Socialnämnden ska som nämns ovan omedelbart underrättas om att en utredning enligt 31 § LUL har inletts (34 § första stycket LUL). Vidare föreskrivs att företrädare för socialtjänsten ska närvara vid förhör med den unge, om det inte möter hinder. Av 16 § förundersökningskungörelsen (1947:948) följer att polisen, om hinder inte möter, i god tid ska underrätta socialnämnden om tid och plats för förhöret.

Betydelsen av att socialtjänsten arbetar nära tillsammans med polisen framhölls redan i den promemoria från Brå som låg till grund för tillkomsten av bestämmelserna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som rör barn under 15 år (Brå PM 1982:3 *De unga lagöverträdarna – åtgärder vid brott av ungdomar under 15 år*). I promemorian understryks att det är viktigt att socialtjänsten kommer in i ett ärende på ett så tidigt stadium som möjligt. Vid ett första förhör hos polisen kan det komma fram mycket som inte skulle komma fram vid ett senare samtal med en utredare hos socialtjänsten. Om en socialsekreterare är med vid polisförhöret vet denne vad som har sagts och behöver inte förlita sig på andrahandsuppgifter. Dessutom vet den unge och vårdnadshavarna, om dessa varit närvarande vid förhöret, vilken information socialsekreteraren har. Socialsekreteraren kan genom ett nära samarbete med polisen hålla sitt bedömningssamtal i omedelbar anslutning till polisförhöret. I propositionen som följde anslöt regeringen sig till dessa synpunkter och rekommenderade en organisation inom socialförvaltningen som möjliggjorde att en representant för socialtjänsten som regel skulle vara med vid polisförhöret. Ett jourssystem hos socialtjänsten angavs som en lösning. Den närmare utformningen av jourverksamheten fick dock bli beroende av de lokala förhållandena (prop. 1983/84:187 s. 19 f.).

Brå:s kartläggning av utredningar enligt 31 § LUL (se närmare avsnitt 4.3) visar att företrädare för socialtjänsten relativt sällan är närvarande vid polisförhör. Brå:s kartläggning visar också att socialtjänsten inte deltar vid förhör i högre grad i de fall där en utredning inletts för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser än i de fall en utredning inletts på annan grund.

I utredningens kontakter med polis och socialtjänst har det framkommit att såväl polisen som socialtjänsten sätter stort värde på ett nära samarbete. Goda erfarenheter finns av samlokalisering mellan socialtjänst och polis. Ett nära samarbete bidrar till att polisen och socialtjänsten i högre utsträckning kan fokusera på de frågor som ligger inom ramen för deras respektive verksamheter. En studie på temat samverkan mellan socialtjänst och polis visar att denna samverkan är särskilt viktig när det handlar om barn under 15 år. I samma studie anförts även att det är viktigt att formen för en sådan samverkan anpassas till det lokala sammanhanget (Socialt arbete i polisens värld, Torbjörn Forkby, FoU i Väst/GR, 2007). Utredningen förordar mot den angivna bakgrunden att socialtjänsten på en mer permanent basis har medarbetare stationerade hos polisen men föreslår ingen uttrycklig regel om samstationering. För att markera att företrädare för socialtjänsten regelmässigt bör närvara vid polisförhören med barn har utredningen i

stället föreslagit att sådan närvaro i princip ska vara obligatorisk vid samtliga förhör. Endast om särskilda skäl lägger hinder i vägen, ska förhöret få hållas utan närvaro av någon representant från socialtjänsten.

Regeringen delar utredningens bedömning att en utökad medverkan av socialtjänsten vid förhör är nödvändig. Det är tydligt att lagstiftarens intentioner med nuvarande bestämmelse inte har uppfyllts.

En klar majoritet av de kommuner som yttrat sig särskilt i denna del har emellertid ställt sig tveksamma till utredningens förslag. *Stockholms kommun (Spånga-Tensta stadsdelsnämnd)* har anfört att förslaget, med beaktande av de resurser som finns inom socialtjänstens barn- och ungdomsvård, måste anses orealistiskt. *Sjöbo kommun* har ansett det obefogat att socialtjänsten ska delta i samtliga förhör oavsett på vilken grund en utredning har inletts. *Linköpings kommun* har lyft fram att polisens utredning endast är en av flera viktiga delar av en barnavårdsutredning och ifrågasätter därför en obligatorisk närvaro. *Rikspolisstyrelsen* har påtalat att de flesta landsortskommuner saknar en socialjour och framhållit att svårigheter för socialtjänsten att delta i förhör inte får tillåtas påverka utredningsförfarandet.

Regeringen anser att en stationering av socialsekreterare på polisstationerna i och för sig är önskvärd. Detta bör dock lösas i samförstånd mellan parterna med hänsynstagande till lokala förutsättningar. Det är vidare med beaktande av kommunernas begränsade resurser väsentligt att närvarokravet vid förhör inte går längre än vad behoven påkallar. Socialtjänsterna behöver redan prioritera sina insatser och det är nödvändigt för små kommuner att det finns utrymme att finna lokala lösningar på samarbetet med polisen. Regeringen anser därför att det skärpta kravet på socialtjänstens närvaro vid förhör ska begränsas till de ärenden där det är av särskild vikt att socialtjänsten närvarar. Dessa utgörs enligt regeringen av de ärenden som inletts med stöd av presumptionsregeln om särskilt allvarlig brottslighet och de ärenden som inletts på begäran av socialtjänsten. Vid förhör i dessa fall ska socialtjänsten närvara om det inte föreligger särskilda skäl. *Lagrådet* har ansett att det bör utvecklas ytterligare vad som kan utgöra särskilda skäl. I de ärenden socialtjänsten själva begärt en utredning sker förhöret i regel under dagtid och planeras i förväg. Utrymmet för socialtjänsten att inte närvara i dessa fall är därför i princip obefintligt. Särskilda skäl skulle i dessa fall kunna föreligga då en företrädare för socialtjänsten hastigt insjuknat och någon ersättare inte kunnat ordnas. När det gäller utredningar som inletts med stöd av presumptionsregeln kan det förekomma situationer då polisen behöver hålla förhör med den unge på tider då socialtjänsten inte kan nås, såsom under kvällar och helger. Särskilda skäl för att inte närvara kan då vara för handen.

När utredningar inleds med stöd av någon av övriga grunder i 31 § LUL är främst polisiära behov eller målsägandeintressen styrande. I dessa fall bedömer regeringen att det hittillsvarande kravet, att socialtjänsten ska närvara vid förhör om det inte möter hinder, är tillräckligt. Det finns emellertid anledning att framhålla att även denna bestämmelse i sig innebär att socialtjänsten som regel ska närvara. Det finns vidare anledning att i detta sammanhang hänvisa till vad som uttalas i de ursprungliga motiven rörande jourverksamhet inom socialtjänsten, nämligen att det utgör en utomordentligt viktig uppgift för

5.4 Vårdnadshavarens medverkan

Regeringens förslag: Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge ska omedelbart underrättas när någon under 15 år kan misstänkas för brott. En underrättelse ska dock inte lämnas om det är till men för utredningen eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.

Regeringens bedömning: Reglerna om vårdnadshavarens medverkan i övrigt bör inte ändras.

Utredningens bedömning: Utredningen har inte närmare berört frågan om underrättelse till vårdnadshavaren när en person under 15 år är misstänkt för brott. I övrigt överensstämmer utredningens bedömning med regeringens.

Remissinstanserna: Remissinstanserna lämnar, med något undantag, utredningens bedömning utan invändningar. *Umeå kommun* anser att vikten av vårdnadshavarens medverkan borde ha framgått tydligare i förslaget. Ett antal remissinstanser, bl.a. *Stockholms kommun* och *Statens folkhälsoinstitut*, framhåller betydelsen av vårdnadshavarnas medverkan.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge ska enligt 33 § LUL omedelbart underrättas om att en utredning enligt 31 § LUL har inletts och kallas till förhör som hålls med den unge, om detta inte är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl mot det. För unga misstänkta som fyllt 15 men inte 18 år gäller att vårdnadshavaren enligt 5 § LUL ska underrättas när den unge är skäligen misstänkt för brott om det inte är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl mot det. En underrättelse får underlåtas om vårdnadshavaren är misstänkt för delaktighet i det brott den unge är misstänkt för eller om det skulle vara till större skada än nytta för den unge om vårdnadshavaren underrättas, exempelvis om det finns risk för att underrättelsen leder till kroppslig bestraffning (prop. 1987/88:135 s. 33, prop. 1994/95:12 s. 97 och prop. 2001/02:111 s. 25).

Vid underhandskontakt med Rikspolisstyrelsen har det framkommit att polisen alltid underrättar vårdnadshavaren så fort ett barn under 15 år är misstänkt för brott, dvs. redan innan en eventuell utredning enligt 31 § LUL inleds. Underrättelserna sker huvudsakligen med 5 § LUL som grund. Vid underhandskontakten har det från de olika polismyndigheternas sida framförts att det finns ett behov av att förtydliga den rättsliga regleringen av underrättelseskyldigheten.

Regeringen konstaterar, i enlighet med vad som anförs i avsnitt 5.3 beträffande underrättelsen till socialnämnden enligt 6 § LUL, att den språkliga utformningen av 5 § LUL i och för sig inrymmer den tolkning polismyndigheterna gjort. Det framgår dock av den lagtekniska utformningen av lagen med särskilda bestämmelser om unga

lagöverträdare i övrigt och förarbetena till bestämmelsen att den inte är avsedd att omfatta brottsmisstänka barn under 15 år (prop. 1987/88 :135 s. 32 f.).

Prop. 2009/10:105

Utredningen har inte berört frågan om underrättelse till vårdnadshavaren vid misstanke om brott av barn under 15 år (jämför dock utredningens tolkning av 6 § LUL angående underrättelse till socialnämnden i avsnitt 5.3). Remissinstanserna har inte heller berört denna fråga. Ett antal remissinstanser, bl.a. *Stockholms kommun*, *Umeå kommun* och *Statens folkhälsoinstitut*, har dock påtalat vikten av vårdnadshavarnas deltagande i utredningens alla delar.

Regeringen finner anledning att påminna om ställningstagandena i förarbetena till 5 och 31 §§ LUL, att det i första hand är föräldrarna som har ansvaret för barns och ungdomars fostran och vård samt att det är en självklarhet att föräldrarna så snart som möjligt ska få veta att deras barn misstänks för brott (prop. 1983/84:187 s. 34 och prop. 1987/88:135 s. 32 f.). Regeringens bedömning är därför att det direkt av lagtexten bör framgå att vårdnadshavarna ska underrättas även när barn under 15 år är misstänkta för brott, om det inte är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl mot det. Lämpligen kan detta ske genom att en bestämmelse liknande den i 5 § LUL införs i 33 § LUL, där övrig underrättelseskyldighet gentemot vårdnadshavarna regleras såvitt avser barn under 15 år. Precis som vid underrättelse till socialnämnden bör tidpunkten för underrättelse vara den då den unge *kan misstänkas* för brott. Den nya bestämmelsen är endast tänkt att utgöra en kodifiering av rådande praxis och innebär i praktiken inga nya förpliktelser för polisen.

I vad mån polismyndigheten bör delge vårdnadshavarna och den unge en avslutad utredning enligt 31 § LUL är inte författningsreglerat. Utredningen har instämt i tidigare förarbetsuttalanden att någon författningsreglering inte är motiverad (prop. 2000/01:56 s. 30). Flertalet av remissinstanserna har inte haft några invändningar mot utredningens bedömning. Regeringen finner inte heller skäl att frångå denna. Som hittills får det alltså avgöras från fall till fall om vårdnadshavarna och den unge ska delges utredningen. I de fall det kan vara aktuellt med någon åtgärd från socialtjänstens sida till följd av brottet faller det inom socialtjänstens ansvar att diskutera det inträffade med den unge och vårdnadshavarna. Detta utesluter dock inte att polisen, när så bedöms lämpligt, informerar vårdnadshavarna och den unge om utredningsresultatet. Det kan t.ex. vara motiverat att polisen ger informationen när det är fråga om omfattande eller allvarlig brottslighet. Normalt torde det dock vara tillräckligt att informationen ges av socialtjänsten.

5.5 Juridiskt biträde

Regeringens förslag: Möjligheten att förordna juridiskt biträde för den unge utvidgas. När en utredning inleds med stöd av presumptionsregeln för särskilt allvarlig brottslighet ska ett juridiskt biträde förordnas, om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av biträde.

Remissinstanserna: Flertalet av remissinstanserna, bl.a. *Åklagarmyndigheten* och *Stockholms universitet (Institutionen för barn och ungdomsvetenskap)*, tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändningar. Mot bakgrund av barnkonventionens krav ifrågasätter *Barnombudsmannen* och *Riksförbundet BRIS* de gällande och föreslagna förutsättningarna för att utse juridiskt biträde.

Skälen för regeringens förslag: Vid utredning enligt 31 § LUL kan inte en offentlig försvarare förordnas för den unge. Detta gäller oavsett vilken brottslighet som utreds. Något behov av att förordna offentlig försvarare har inte ansetts föreligga, eftersom en utredning enligt 31 § LUL inte syftar till lagföring. I 32 a § LUL föreskrivs i stället att ett juridiskt biträde ska förordnas för den unge om det finns synnerliga skäl. I förarbetena till bestämmelsen framhålls att det vid lindrigare brott i de allra flesta fall inte torde finnas något behov av juridiskt biträde för brottsmisstänkta under 15 år (prop. 2005/06:165 s. 116). I fråga om utredningar rörande mycket allvarliga brott, t.ex. dråp eller annan grov våldsanvändning, eller när utredningen kan leda till att stora skadeståndsanspråk framställs mot den unge, kan denne dock riskera att hamna i ett mycket utsatt läge utan möjlighet att överblicka konsekvenserna av utredningen. Mot denna bakgrund ansågs det motiverat att införa en bestämmelse om juridiskt biträde för att på så sätt stärka rättssäkerheten för barn vid utredning rörande brott av allvarligt slag.

Regeringens förslag till utformning av 31 § LUL innebär att polis och åklagare i större utsträckning än enligt nuvarande reglering ges befogenheter att inleda utredningar rörande brott som inte är direkt knutna till behovet av insatser från socialtjänsten. Vid utredningar enligt den föreslagna presumtionsregeln är den unge misstänkt för mycket allvarlig brottslighet. För att rättssäkerheten för det misstänkta barnet ska kunna tillgodoses fullt ut bör möjligheterna till juridiskt biträde utökas. Regeringen föreslår därför, i likhet med utredningen, att ett juridiskt biträde som huvudregel ska förordnas för den unge om en utredning enligt 31 § LUL har inletts med stöd av presumtionsregeln. Omständigheterna kan dock undantagsvis vara sådana, även i de fall då presumtionsregeln är tillämplig, att den unge inte har behov av något juridiskt biträde. Det kan t.ex. vara så att endast något enstaka förhör behöver hållas. Bestämmelsen bör därför innehålla ett undantag för det fall det är uppenbart att något juridiskt biträde inte behövs.

När en utredning inleds med stöd av någon annan grund än presumtionsregeln är behovet av juridiskt biträde enligt regeringens mening inte lika framträdande. *Lagrådet* har emellertid föreslagit att juridiskt biträde ska förordnas i alla utredningar som inleds enligt 31 § LUL, om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det. Förslaget motsvarar regleringen om rätten till offentlig försvarare för brottsmisstänkta barn över 15 år (24 § LUL). Som angivits ovan syftar emellertid en utredning enligt 31 § LUL inte till att åtal och lagföring ska ske utan i första hand till att socialtjänstens underlag för insatser ska bli så fullständigt som möjligt. Ett juridiskt biträde har således i allmänhet inte någon funktion att fylla i dessa utredningar som motsvarar den hos en offentlig försvarare i en förundersökning. Regeringen bedömer därför

att gällande bestämmelse, som innebär att ett juridiskt biträde ska utses om det finns synnerliga skäl, bör kvarstå oförändrad för de fall en utredning inleds med stöd av någon annan grund än presumptionsregeln. I sammanhanget förtjänar emellertid att på nytt framhållas att det i förarbetena till bestämmelsen om juridiskt biträde uttalas att synnerliga skäl ofta kan anses föreligga om stora skadeståndsanspråk framställs mot den unge med anledning av brottet. När en utredning inleds med stöd av den nu föreslagna grunden – av särskild betydelse med hänsyn till ett enskilt intresse – och målsäganden framställer stora krav på skadestånd, bör därför ett juridiskt biträde i allmänhet förordnas.

Barnombudsmannen och *Riksförbundet BRIS* har invänt att förslaget inte uppfyller barnkonventionens krav då rätten till juridiskt biträde inte är obligatorisk. Vad gäller barn under 15 år som misstänks för brott ska bestämmelserna om allmänt åtal för brott för vilket föreskrivs fängelse i mer än ett år tillämpas vid bevistalan enligt 38 § LUL. Detta innebär att en offentlig försvarare i praktiken alltid bör förordnas i sådana situationer. I motiven till regleringen om juridiskt biträde anförs att svensk lagstiftning uppfyller barnkonventionens krav då det i princip är obligatoriskt med juridiskt biträde vid bevistalan i domstol enligt 38 § LUL. Införandet av möjligheten till juridiskt biträde på ett tidigare stadium innebär därför endast en ytterligare förstärkning av rätten till biträde (prop. 2005/06:165 s. 116). Regeringen vidhåller denna bedömning.

5.6 Förfarandet vid utredning m.m.

5.6.1 Ansvarsfördelning mellan polis och åklagare m.m.

Regeringens bedömning: Reglerna om ansvarsfördelning mellan polis och åklagare bör inte ändras. Detsamma gäller övriga bestämmelser i 32 § första, tredje och fjärde styckena LUL om förfarandet vid en utredning enligt 31 § LUL.

Utredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Remissinstanserna har inte något att invända mot bedömningen.

Skälen för regeringens bedömning: Av 32 § första stycket LUL följer att vissa bestämmelser i rättegångsbalken om förundersökning i tillämpliga delar ska gälla vid utredning enligt 31 § LUL. Bland annat tillämpas bestämmelserna i 23 kap. RB om objektivitet, om närvaro av annan vid förhör, om vem som ska leda förhör och om underlåtenhet att inställa sig till förhör. Enligt 32 § tredje och fjärde styckena LUL ska utredningen, om det inte möter hinder, ledas av en polis eller en åklagare som är särskilt lämpad för uppgiften och om barnet återkommer efter att ha begått nya brott ska om möjligt samma polismän och åklagare anlitas för den nya utredningen.

Av hänvisningen i 32 § första stycket LUL till 23 kap. 3 § RB följer bl.a. att såväl polismyndigheten som åklagaren är behörig att inleda en utredning. En närmare reglering av när polis respektive åklagare ska leda utredningen ges i Åklagarmyndighetens och Rikspolisstyrelsens

föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9, RPSFS 2005:11, FAP 403-5). Bestämmelserna innebär att polis ska leda utredningar enligt 31 § LUL när brottet är av enkel beskaffenhet och något undantag inte är tillämpligt. I annat fall ska utredningen ledas av åklagare. Exempel på brott som anses vara av enkel beskaffenhet är stöld, misshandel och skadegörelse. När misstankar förekommer mot personer både under och över 15 år ska åklagaren leda samtliga utredningar som berör den aktuella gärningen eller gärningsmannen, om åklagare enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare eller ÅFS 2005:9 ska vara förundersökningsledare eller utredningsledare i någon del. Ett annat skäl för åklagaren att inträda som förundersökningsledare kan vara att frågan om bevisalan aktualiseras.

Vad gäller utredningar som rör personer som är över 15 år är det åklagarens uppgift att värdera bevisningen och fatta beslut i åtalsfrågan. När det gäller en utredning enligt 31 § LUL har åklagaren inte någon sådan funktion att fylla eftersom lagföring inte kan komma ifråga. Detta kan å ena sidan anses tala för att polisen skulle ges möjlighet att i större utsträckning leda utredningar enligt 31 § LUL än vad som följer av nuvarande reglering. Å andra sidan kan det av rättssäkerhetsskäl vara motiverat att åklagare har ansvaret för sådana utredningar när det gäller brott som inte kan anses vara av enkel beskaffenhet. Utredningen har vid en samlad bedömning kommit fram till att bestämmelsen i 32 § LUL i dessa delar är lämpligt utformad. Remissinstanserna har inte haft några invändningar i denna del. Regeringen finner för sin del inte skäl att göra någon annan bedömning. Det innebär således att fördelningen mellan polis och åklagare av utredningar enligt 31 § LUL ska göras på samma grunder som enligt nuvarande ordning. Åklagarmyndighetens och Rikspolisstyrelsens föreskrifter ska även fortsättningsvis närmare bestämma hur de grundläggande reglerna om arbetsfördelningen i 23 kap. 3 § RB ska tillämpas.

Utredningen har inte föreslagit någon ändring av bestämmelserna i 32 § första, tredje och fjärde styckena LUL i övrigt. Remissinstanserna har inte yttrat sig i dessa delar. Regeringen finner inte heller skäl att ändra dessa bestämmelser.

5.6.2 Kravet på skyndsam handläggning

Regeringens förslag: En utredning om brott som barn under 15 år misstänks för ska bedrivas med särskild skyndsamhet och avslutas så snart det kan ske. Utredningen får inte pågå längre tid än tre månader, om det inte är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter.

Utredningens förslag: Överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen har föreslagit att tidsfristen ska räknas från den tidpunkt då det finns någon under 15 år som är skäligen misstänkt för brottet.

Remissinstanserna: Remissinstanserna tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändningar, med undantag för *Justitieombudsmannen (JO)* som tillstyrker att en frist införs men ifrågasätter om den bör vara så

lång. JO och *Borlänge kommun* påpekar att polis och åklagare redan har svårigheter att hålla de tidsfrister som finns för unga lagöverträdare och att rättsväsendet därför måste tillföras ökade resurser för att förslaget ska kunna realiseras. *Åklagarmyndigheten* anför att det finns skäl att vid en översyn av de olika tidsfristerna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare överväga att införa en enhetlig tidsfrist.

Skälen för regeringens förslag: En utredning enligt 31 § LUL ska bedrivas med särskild skyndsamhet (32 § andra stycket LUL). I förarbetena till 32 § LUL uttalas att det är väsentligt att utredningar som gäller barn under 15 år handläggs med största möjliga skyndsamhet, varvid hänsyn måste tas till barnets ålder och utvecklingsnivå. Det framhålls vidare att omständigheterna i dessa utredningar kan vara mycket varierande. Någon generell tidsfrist infördes därför inte. För att understryka vikten av att utredningen inte drar ut på tiden infördes i stället kravet på särskild skyndsamhet (prop. 2000/01:56 s. 27). Vad gäller barn som är under 18 men över 15 år ska en förundersökning som huvudregel vara avslutad och beslut i åtalsfrågan ha fattats senast sex veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke. Undantag kan dock göras med hänsyn till att medling ska ske och till utredningens beskaffenhet eller andra omständigheter (4 § LUL).

Regeringen anser att en snabb insats från samhällets sida när barn begår brott är lika viktig oavsett om lagföring ska ske eller inte. Det är viktigt att samhällets förhållningssätt när unga begår brott är konsekvent och tydligt. När det gäller unga lagöverträdare är det också av pedagogiska skäl särskilt viktigt med en skyndsam handläggning. Den omständigheten att det för närvarande inte finns någon bestämd tidsfrist för utredningar enligt 31 § LUL medför att dessa utredningar i praktiken många gånger inte prioriteras i lika hög grad som de förundersökningar som rör barn mellan 15 och 18 år. Mot denna bakgrund och med hänsyn till att regeringen föreslår att polis och åklagare i högre grad än vad som gäller enligt nuvarande ordning ska få befogenheter att inleda utredningar rörande brott som inte är direkt knutna till behovet av insatser av socialtjänsten, är det regeringens uppfattning att en bestämd tidsfrist även bör gälla för utredningar enligt 31 § LUL.

När det gäller förundersökningar mot den som inte fyllt 18 år räknas, som framgår ovan, tidsfristen från dagen för delgivning av brottsmisstanken. Någon formell delgivning av brottsmisstanken görs emellertid inte när det gäller barn under 15 år. Med hänsyn till det och till att det i utredningar enligt 31 § LUL är fråga om så varierande situationer bör fristregeln utformas på ett annat sätt. I detta sammanhang bör beaktas att en utredning enligt socialtjänstlagen ska vara slutförd senast inom fyra månader (11 kap. 2 § SoL) och att det beträffande förundersökningar där målsäganden är under 18 år gäller en tremånadersfrist (2 a § förundersökningskungörelsen).

Mot bakgrund av det anförda föreslår regeringen, att det utöver skyndsamhetskravet i 32 § andra stycket LUL införs en bestämmelse om att en utredning enligt 31 § LUL ska vara avslutad så snart det kan ske och att den inte får pågå längre än tre månader. Tidsfristen bör vara försedd med ett undantag liknande det i 4 § LUL. Tidsfristen ska därmed få överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter.

Det kan finnas anledning att, som *Åklagarmyndigheten* påpekat, återkomma till frågan om en samlad översyn av de olika tidsfrister som gäller när målsäganden eller den misstänkte är under 18 år.

5.6.3 Bevistalan

Regeringens bedömning och förslag: Bestämmelsen om bevistalan ändras så att Socialstyrelsen, i stället för länsstyrelsen, får göra en framställning om bevistalan. I övrigt bör bestämmelsen inte ändras annat än i redaktionellt hänseende.

Utredningens bedömning: Överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen har inte föreslagit att Socialstyrelsen ska få göra en framställning om bevistalan.

Remissinstanserna: *Stockholms universitet (Institutionen för socialt arbete)* tillstyrker förslaget. Övriga remissinstanser har inte yttrat sig i denna del.

Skälen för regeringens bedömning och förslag: Under vissa omständigheter kan en domstol vid en s.k. bevistalan pröva om ett barn under 15 år har begått en brottslig gärning (38 § LUL). Åklagare får föra en sådan talan efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare om det krävs ur allmän synpunkt. Domstolens avgörande sker genom dom i vilken ska anges om domstolen funnit styrkt att den unge begått gärningen eller inte. Utredningen har inte funnit skäl att ändra bestämmelsen i 38 § LUL. Remissinstanserna har inte haft några invändningar i denna del.

Sedan lagens tillkomst har bl.a. länsstyrelserna haft möjlighet att göra en framställning om att åklagare ska föra bevistalan. Från och med den 1 januari 2010 har dock länsstyrelsernas tillsynsansvar inom socialtjänstens område förts över till Socialstyrelsen (prop. 2008/09:160). Med anledning av detta bör länsstyrelsernas möjlighet att göra en framställning om bevistalan upphöra och Socialstyrelsen i stället ges denna möjlighet.

I övrigt gör regeringen ingen annan bedömning än utredningen men föreslår en redaktionell ändring av bestämmelsen som en följd av de nya bestämmelserna om tvångsmedel.

5.6.4 Dokumentation till socialtjänsten

Regeringens förslag: När en utredning enligt 31 § LUL har avslutats ska protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden oberoende av på vilken grund utredningen har inletts.

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Remissinstanserna tillstyrker förslaget eller har inte något att invända mot det. *Sveriges Kommuner och Landsting* anför att om utredning har skett för att avgöra behovet av socialtjänstens åtgärder och det är uppenbart att det under utredningen inte framkommit

något som talar för ett sådant behov, bör undantag göras från dokumentationsskyldigheten. Prop. 2009/10:105

Skälen för regeringens förslag: När en utredning inletts på den grunden att den kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge, ska protokoll över utredningen sändas till socialnämnden så snart som möjligt sedan utredningen avslutats (37 § LUL). Det finns emellertid inte någon skyldighet för polisen att till socialnämnden sända protokoll över utredningen om denna inletts med stöd av någon av de andra grunderna i 31 § LUL. Det kan dock vara av stort värde för socialtjänsten att få ta del av resultatet av utredningen oavsett på vilken grund denna har inletts, då det under utredningens gång kan ha framkommit omständigheter som socialtjänsten bör känna till. Regeringen anser därför att ett protokoll över utredningen alltid ska skickas till socialnämnden, oberoende av på vilken grund en utredning har inletts. En sådan reglering är i linje med bestämmelsen i 34 § första stycket LUL som föreskriver att socialnämnden omedelbart ska underrättas i samtliga fall en utredning enligt 31 § LUL har inletts.

5.7 Tvångsmedel

5.7.1 Bör möjligheten att använda redan tillåtna tvångsmedel utökas?

Regeringens bedömning: Bestämmelserna om brottsmisstänkta barn under 15 år som rör hämtning, medtagande till förhör, gripande och kvarhållande bör inte ändras. Inte heller bör bestämmelserna om beslag, husrannsakan, kroppsvisitation, fotografering och tagande av fingeravtryck när det gäller dessa personer ändras. Detsamma gäller reglerna om kroppsvisitation, ytlig kroppsbesiktning och urinprovstagning i 27 § lagen om straff för smuggling.

Utredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans har yttrat sig i denna del.

Skälen för regeringens bedömning

Hämtning, medtagande till förhör, gripande och kvarhållande

Av 32 § LUL följer att bestämmelserna i rättegångsbalken om hämtning och medtagande till förhör kan tillämpas även på den som inte uppnått straffbarhetsåldern. Vidare får, enligt 35 § LUL, den som före 15 års ålder har begått ett brott på vilket fängelse kan följa gripas av envar om han eller hon anträffas på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen. Av andra stycket i samma paragraf följer att polismyndigheten eller åklagaren omedelbart ska besluta om den unge ska frigges eller hållas kvar för förhör. Den som är under 15 år är dock inte skyldig att stanna kvar längre än tre timmar eller, om det är av synnerlig vikt för utredningen, ytterligare tre timmar (23 kap. 9 § andra stycket RB). I 35 § andra stycket LUL föreskrivs vidare att den unge inte får tas i förvar men får hållas

kvar enligt 14 § LUL, dock inte längre än tre timmar efter beslut om frigivning eller, om den unge medtagits till förhör, sedan förhöret avslutats. Syftet med bestämmelsen i 14 § LUL om kvarhållande är att skyndsamt kunna överlämna den unge till föräldrar, annan vårdnadshavare, en tjänsteman inom socialtjänsten eller annan lämplig vuxen person.

Vid utredningens kontakter med polis och socialtjänst har det inte framkommit att det finns något behov av att ändra bestämmelserna. Ingen remissinstans har framfört någon annan uppfattning. Inte heller regeringen gör någon annan bedömning i denna del.

Beslag, husrannsakan, kroppsvisitation, fotografi och fingeravtryck

Är någon misstänkt för att före 15 års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl, beslag, husrannsakan och kroppsvisitation företas samt fotografi och fingeravtryck tas (36 § första stycket LUL).

Det är ovanligt att polisen använder husrannsakan och kroppsvisitation mot barn under 15 år. Den rapport av Brå som nämns i avsnitt 4.3 visar att sådana åtgärder endast förekommer i två till tre procent av ärendena. Vanligare är att föremål tas i beslag, vilket enligt Brå:s rapport sker i cirka 20 procent av ärendena.

Utredningen har, i samarbete med företrädare för polisen, socialtjänsten och Åklagarmyndigheten, övervägt om de särskilda förutsättningarna för användning av tvångsmedel i 36 § LUL är lämpligt utformade. Det har inte framkommit att det finns behov av att genomföra förändringar i något avseende i fråga om nu tillåtna tvångsmedel enligt 36 § LUL. Remissinstanserna har inte heller gett uttryck för något sådant behov. Regeringen bedömer därför att det inte finns något behov av att ändra bestämmelserna i denna del.

Bestämmelsen om kroppsvisitation och kroppsbesiktning m.m. i lagen om straff för smuggling

Av 27 § lagen (2000:1225) om straff för smuggling följer att kroppsvisitation, ytlig kroppsbesiktning eller urinprovstagning får utföras på en person som det finns anledning att anta har med sig smugglingsvaror eller narkotika in i landet. Ytlig kroppsbesiktning på den som är under 15 år får dock utföras endast om det finns särskilda skäl. Möjligheter att hålla kvar någon för urinprovstagning saknas.

Med ytlig kroppsbesiktning förstås i princip en yttre granskning av någons nakna kropp. Genom att bestämmelsen i lagen om straff för smuggling gör det möjligt att kontrollera barn under 15 år skyddas inte bara samhället mot införsel- eller utförselbrott av allvarligt slag. Kontrollmöjligheten motverkar också att barnet utnyttjas på ett sätt som kränker barnets integritet och människovärde. Kravet att det ska finnas särskilda skäl för ytlig kroppsbesiktning av den som är under 15 år har sin grund i att speciella integritetshänsyn är påkallade när det gäller barn. Denna reglering överensstämmer med regleringen om tvångsmedel i 36 § LUL. I praktiken tillämpas bestämmelsen huvudsakligen vid misstanke om narkotikainnehav.

5.7.2 Bör hemliga tvångsmedel tillåtas mot barn under 15 år?

Regeringens bedömning: Det bör inte införas någon möjlighet att använda hemliga tvångsmedel mot brottsmisstänkta barn under 15 år.

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Åklagarmyndigheten* instämmer i utredningens bedömning. *Rikspolisstyrelsen* anför att lagstiftningen bör möjliggöra användning av hemliga tvångsmedel mot personer under 15 år trots att behovet får anses vara begränsat. Övriga remissinstanser har inte yttrat sig i denna del.

Regeringens bedömning: Hemlig teleavlyssning, hemlig teleövervakning, hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning får enligt gällande rätt inte användas mot brottsmisstänkta personer under 15 år.

Hemliga tvångsmedel har sitt främsta värde när det gäller att utreda planerad brottslighet eller brottslighet som utgör ett led i en organiserad verksamhet. Av regeringens årliga skrivelse till riksdagen rörande hemliga tvångsmedel framgår att tillämpningen av reglerna om hemlig teleavlyssning till övervägande del används vid grova narkotikabrott (skr. 2008/09:79 s. 16). Sådan typ av brottslighet är i allmänhet planerad och brottsplanen involverar flera personer. En förutsättning för att avlyssningen ska ge förväntat resultat är normalt att flera personer är inblandade i brottet eller åtminstone har kännedom om detta. Vid ett spontant brott av en ensam gärningsman är hemlig teleavlyssning därför sällan ett effektivt medel, oavsett hur allvarligt brottet är.

Brott som barn under 15 år misstänks för handlar i allmänhet om resultatet av spontana handlingar. Detta gäller även då barn misstänks för allvarliga brott. Barn och ungdomar begår dock ofta brott tillsammans med andra barn och ungdomar. Ju yngre en brottsaktiv individ är desto oftare har han eller hon en eller flera medbrottslingar. Barns och ungdomars brottslighet saknar dock generellt sett den planläggning som är utmärkande för de fall där t.ex. hemlig teleavlyssning används för straffmyndiga personer. När barn begår mer organiserad brottslighet i kriminella gäng är brottsligheten generellt sett av sådan art att den inte når upp till de påföljds- eller straffvärdenivåer som krävs för att hemliga tvångsmedel ska vara tillåtna ens för straffmyndiga personer.

Såsom *Rikspolisstyrelsen* påtalat kan det inte uteslutas att det finns enstaka ärenden med mycket unga brottsmisstänkta där brottet är av den karaktären att de formella förutsättningarna för hemliga tvångsmedel är uppfyllda om den misstänkte hade varit över 15 år. Det torde dock vara fråga om ett mycket begränsat antal fall. Behovet av att kunna använda hemlig teleavlyssning, hemlig teleövervakning, hemlig kameraövervakning eller hemlig rumsavlyssning när det gäller barn under 15 år som misstänks för brott får således bedömas som så begränsat att det enligt regeringens uppfattning inte finns skäl att införa en möjlighet att använda dessa tvångsmedel mot barn under 15 år.

Regeringens förslag: Kroppsbesiktning ska kunna företas mot barn under 15 år som skäligen kan misstänkas för brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, om åtgärden är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet. Detsamma ska gälla vid straffbelagt försök, straffbelagd förberedelse och straffbelagd stämpling till sådana brott.

Den unge som ska kroppsbesiktigas ska få hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar eller om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar.

Kroppsbesiktning ska inte få verkställas eller bevitnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge. Kroppsbesiktning som enbart innebär att blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys tas på den unge, ska dock få verkställas eller bevitnas av någon som inte är av samma kön som den unge.

Regleringen om behörig beslutsfattare ska vara densamma som den för straffmyndiga personer.

Regeringens bedömning: Kroppsbesiktning genom att man tar salivprov på någon annan än den som är skäligen misstänkt för brott bör inte införas för barn under 15 år. Detsamma gäller salivprov för registrering i DNA-registret och utredningsregistret.

Utredningens förslag och bedömning: Överensstämmer med regeringens med undantag för att utredningen inte inkluderat försök, förberedelse och stämpling i sitt förslag.

Remissinstanserna: Flertalet av de remissinstanser som yttrat sig i denna del tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändningar, bl.a. *Åklagarmyndigheten*, *Socialstyrelsen*, *Sveriges Kommuner och Landsting*, *Barnombudsmannen* och *Riksförbundet Bris*. *Svea hovrätt* och *Justitiekanslern* kan acceptera förslaget mot bakgrund av den restriktivitet det omgärdas av. *Rikspolisstyrelsen* anför däremot att för stor restriktivitet omgärdar förslaget och anser bl.a. att kroppsbesiktning i form av salivprovtagning för DNA-analys ska kunna utföras vid alla brott med fängelse i straffskalan. *Åklagarmyndigheten* anför att salivprovtagning på annan person än misstänkt i enlighet med 28 kap. 12 b § RB bör tillåtas för barn under 15 år. *Hässelholms tingsrätt*, *Varbergs kommun*, *Ungdomsstyrelsen* och *Rädda barnen* är negativa till utredningens förslag att införa en möjlighet till fullständig kroppsbesiktning mot bakgrund av den integritetskränkning åtgärden innebär. *Stockholms kommun* anser att barn under 15 år inte bör få kvarhållas i mer än tre timmar.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Bör kroppsbesiktning tillåtas för personer under 15 år?

I 28 kap. RB finns bestämmelser om kroppsbesiktning avseende straffmyndiga personer. Med kroppsbesiktning avses undersökning av människokroppens yttre och inre samt tagande av prov från

människokroppen och undersökning av sådana prov. Den som skäligen kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa får kroppsbesiktigas bl.a. för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller förvar eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet. Enligt gällande reglering i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare är det inte tillåtet att företa kroppsbesiktning av någon som är under 15 år.

Som regeringen framhåller i avsnitt 5.2.1 finns det vid allvarliga brott begångna av barn under 15 år regelmässigt ett starkt intresse av att få närmare kännedom om hur brottet har utförts. I nämnda avsnitt föreslås därför att det införs en presumtion för att en utredning enligt 31 § LUL ska inledas när barn under 15 år misstänks för ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller för försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott om sådan gärning är belagd med straff. Det är av stor vikt, inte minst med hänsyn till den unge, att sådana utredningar bedrivs så effektivt och med så hög kvalitet som möjligt.

Till skillnad mot vad som anförs i avsnitt 5.7.2 om hemliga tvångsmedel kan kroppsbesiktning många gånger vara ett verkningsfullt tvångsmedel för att klarlägga omständigheterna kring ett brott som ett barn är misstänkt för. Den tekniska utvecklingen har i fråga om t.ex. jämförelseanalyser varit framgångsrik och de praktiska möjligheterna att använda tekniken har ökat. Den kan exempelvis användas om det har hittats spår på brottsplatsen eller brottsoffret av DNA eller annat material. För att en jämförelseanalys av DNA ska kunna genomföras fordras att kroppsbesiktning genom saliv- eller blodprov kan företas mot den unge som misstänks för brottet. Även för att kunna jämföra spår av annat material, t.ex. fibrer och glassplitter, som hittats på brottsplatsen kan kroppsbesiktning behöva företas mot en misstänkt gärningsman.

För att en utredning som inleds med stöd av den föreslagna presumtionen i 31 § LUL, dvs. vid misstanke om brott med minst ett års fängelse i straffskalan, ska kunna bedrivas så effektivt som möjligt och i största möjliga utsträckning klarlägga omständigheterna kring brottet bedömer regeringen att det finns behov av att använda kroppsbesiktning. Detta behov ska ställas mot det intrång i den personliga integriteten som åtgärden innebär för den unge.

Kroppsbesiktning innebär ett integritetsintrång som är av varierande art och omfattning beroende på vilken åtgärd som vidtas. Undersökande av kroppens håligheter genom en läkarundersökning torde utgöra den mest integritetskränkande formen av kroppsbesiktning, medan t.ex. ett tagande av blodprov får anses måttligt integritetskränkande. Barn i den aktuella åldern befinner sig i en känslig period av sin utveckling och ett särskilt hänsynstagande till den personliga integriteten är därför motiverad. Med hänsyn till detta bör kraven för att få utföra åtgärden på ej straffmyndiga personer vara högre ställda än för personer över 15 år.

Som framgår ovan anser regeringen att behovet av att använda kroppsbesiktning mot barn under 15 år främst gör sig gällande i sådana utredningar som inleds med stöd av den föreslagna presumtionsregeln i 31 § LUL. Mot bakgrund av detta bör kroppsbesiktning av barn under 15 år bara kunna komma i fråga vid sådan särskilt allvarlig brottslighet som omfattas av denna regel.

För att tydliggöra att åtgärden bör användas restriktivt och endast efter noggrant övervägande bör det vidare av lagtexten framgå att kroppsbesiktning får vidtas endast om det är av *synnerlig vikt* för att klarlägga omständigheterna kring brottet. Detta rekvisit medför att det ska vara fråga om väsentliga omständigheter som kan klarläggas genom åtgärden. Vad som kan vinnas genom en kroppsbesiktning får i princip inte vara åtkomligt med andra, mindre ingripande metoder. Alternativa och mindre integritetskränkande utredningsmöjligheter måste i det enskilda fallet alltid övervägas och bedömas. Först om bedömningen leder till slutsatsen att utredningen i princip inte kan föras framåt med andra medel och det finns skäl att räkna med att kroppsbesiktningen – ensam eller i förening med andra åtgärder – kan klarlägga omständigheterna kring brottet, bör åtgärden komma ifråga.

Vid kroppsbesiktning av barn under 15 år bör därutöver *proportionalitetsprincipen* i rättegångsbalken som gäller för kroppsbesiktning av straffmyndiga personer gälla. Enligt denna princip får kroppsbesiktning vidtas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller något annat motstående intresse (28 kap. 13 § första stycket RB jämförd med 28 kap. 3 a § RB). Vid den proportionalitetsbedömning som ska göras inför ett beslut om kroppsbesiktning av personer under 15 år bör det läggas särskild vikt vid att fråga är om ett barn. Det bör således i än högre grad än vid övriga tvångsmedel tas hänsyn till barnets ålder och mognad.

Mot bakgrund av det anförda får integritetsskyddsintresset anses väl tillgodosett. Utöver detta förstärks integritetsskyddet ytterligare genom de närmare bestämmelserna om hur en kroppsbesiktning får utföras (se nedan om de närmare förutsättningarna för kroppsbesiktning).

En bestämmelse som tillåter kroppsbesiktning vid sådan allvarlig brottslighet som nu är i fråga bör enligt regeringens mening vara generellt utformad. Den bör därför inte begränsas till att t.ex. endast avse provtagning för DNA-analys. Även andra fynd eller iakttagelser av skador på kroppen kan vara av väsentligt intresse för att kunna klarlägga omständigheterna kring brottet. Kroppsbesiktning av den som är under 15 år bör alltså på samma sätt som för straffmyndiga avse undersökning av människokroppens yttre och inre samt tagande av prov från människokroppen och undersökning av sådana prov.

Sammantaget anser alltså regeringen att en möjlighet till kroppsbesiktning bör införas för barn under 15 år som är skäligen misstänkta för brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år om det är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet. För att tillämpningsområdet för kroppsbesiktning ska korrespondera med när en utredning ska få inledas enligt 31 § första stycket LUL bör kroppsbesiktning kunna vidtas även vid straffbelagt försök, straffbelagd förberedelse och straffbelagd stämpling till brott för vilka det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

För straffmyndiga personer gäller att kroppsvisitering och kroppsbesiktning av en kvinna inte får utföras av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en kvinna. Det finns däremot inget som hindrar att en man kroppsbesiktigas av en kvinna. Med beaktade av behovet av särskilt hänsynstagande till unga som befinner sig i en särskilt känslig ålder bör kroppsbesiktning av dessa personer inte få verkställas eller bevitnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge. Genom en sådan regel behandlas unga pojkar på samma sätt som unga flickor vid kroppsbesiktning. Kroppsbesiktning som enbart innebär tagande av blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys bör dock få verkställas och bevitnas av någon som inte är av samma kön som den unge.

Av bestämmelserna i 32 § LUL jämförda med 23 kap. 9 § RB följer att den som är under 15 år inte är skyldig att stanna kvar för förhör längre än tre timmar. Om det är av synnerlig vikt för utredningen kan barnet hållas kvar i ytterligare tre timmar. Regeringen gör bedömningen att samma tidsfrister bör gälla vid kroppsbesiktning. Den unge som ska kroppsbesiktigas bör således få hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar eller, om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar. Tiden för transporter av den som ska kroppsbesiktigas räknas in i denna tid.

I övrigt ska bestämmelsen i 28 kap. 12 § andra stycket RB, att en kroppsbesiktning inte får utföras så att den undersökte riskerar framtida ohälsa eller skada, självfallet gälla även personer under 15 år.

Vem bör besluta om kroppsbesiktning?

Beslut om kroppsbesiktning av straffmyndiga fattas av åklagaren, den polisiära förundersökningsledaren eller rätten (28 kap. 4 § RB). Råder fara i dröjsmål får polismannen besluta om kroppsbesiktning (28 kap 13 § andra stycket RB). Som framgår av avsnitt 4.2.3 reglerar Åklagarmyndighetens och Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9 och RPSFS 2009:11, FAP 403-5) vilka brott som leds av polis respektive åklagare. Av dessa följer att ledningen av utredningar enligt 31 § LUL följer samma principer som ledningen av förundersökningar. Förundersökningar om brott av enkel beskaffenhet, såsom t.ex. misshandel, stöld och bedrägeri, leds som huvudregel av polis. Övriga utredningar leds av åklagare som då även fattar beslut om kroppsbesiktning.

Regeringen bedömer, i likhet med utredningen, att det i fråga om vem som beslutar om kroppsbesiktning av barn under 15 år inte finns skäl att frånga de regler som gäller för straffmyndiga. Vid bedömningen beaktar regeringen följande. Eftersom kroppsbesiktning av barn enligt förslaget enbart ska kunna vidtas vid misstanke om brott med minst ett års fängelse i straffskalan kommer beslut om kroppsbesiktning av personer under 15 år i princip alltid att fattas av åklagare så länge det inte är fara i dröjsmål. Reglerna om fara i dröjsmål är typiskt sett tänkta att användas för att företa en brådskande åtgärd på platsen för gripandet. Utrymmet att

använda regeln om fara i dröjsmål vid kroppsbesiktning är dock begränsat på grund av de närmare verkställighetsregler som omgärdar tvångsmedlet. Enligt 28 kap. 13 andra stycket RB får en mer ingående undersökning utföras enbart av läkare och blodprov får endast tas av läkare eller sjuksköterska. Enligt samma lagrum ska en kroppsbesiktning av mer väsentlig omfattning verkställas inomhus eller i avskilt rum. Verkställs den av någon annan än en läkare ska, såvitt möjligt, ett vittne närvara. Såväl urin- som blodprovstagnation anses var en förrättning av mer väsentlig omfattning (SOU 1996:125 s 74.) Angivna bestämmelser medför att kroppsbesiktningar, med undantag för alkoholutandningsprov och ögonundersökningar, i regel utförs av någon inom hälso- och sjukvården, antingen på en sjukvårdsinrättning eller på en polisstation. Undantaget att polisman på allmän plats eller annat ställe beslutar om en kroppsbesiktning på grund av fara i dröjsmål är därför i regel tillämpligt enbart vid kroppsbesiktningar av mer lindrig karaktär, såsom t.ex. undersökande av delar av kroppen eller av en persons munhåla vid misstanke om att personen förvarar narkotika där.

Särskilt om DNA-analyser

Rikspolisstyrelsen har anfört att kroppsbesiktning i form av salivprovtagning för DNA-analys bör kunna få utföras på personer under 15 år vid alla brott med fängelse i straffskalan och att detta bör regleras särskilt. Rikspolisstyrelsen har i denna del framhållit att salivprovtagning inte innebär någon större integritetskränkning och närmast är jämförbar med tagande av fingeravtryck. Regeringen föreslår i föregående avsnitt att kroppsbesiktning ska få företas mot barn under 15 år vid misstanke om brottslighet för vilken inte är föreskriven lindrigare straff än ett års fängelse. Det införs således en ny möjlighet att vidta tvångsåtgärder mot denna kategori av unga personer. En sådan ny möjlighet bör begränsas till de situationer som är mest angelägna. Det finns inget som visar att behovet av att använda en viss, låt vara mindre integritetskränkande, typ av kroppsbesiktning vid misstanke om all brottslighet med fängelse i straffskalan är särskilt stort. Regeringen är därför inte beredd att nu lägga fram ett sådant förslag.

Enligt 28 kap. 12 a § RB får kroppsbesiktning genom tagande av salivprov ske på den som skäligen kan misstänkas för brott på vilket fängelse kan följa om syftet är att göra en DNA-analys och registrera uppgifterna i det DNA-register eller det utredningsregister som förs enligt polisdatalagen (1998:622). Det har tidigare fastslagits att det inte bör vara tillåtet att föra register över ej straffmyndiga barn som misstänks för brott (prop. 1983/84:187 s. 31). Regeringen ser ingen anledning att frångå denna bedömning.

Aklagarmyndigheten har framfört att bestämmelsen i 28 kap 12 b § RB att salivprov för DNA-analys får tas på annan än den som är skäligen misstänkt för att underlätta identifiering vid utredning av brott, bör gälla även för personer under 15 år. Regeringen anser att en sådan möjlighet är för långtgående, både ur ett behovs- och ett integritetsskyddsperspektiv, då fråga är om kroppsbesiktning av barn som inte är brottsmisstänkta.

Enligt regeringens mening bör därför bestämmelsen i 28 kap. 12 b § RB inte utvidgas till att omfatta ej brottsmisstänkta personer under 15 år. Prop. 2009/10:105

För att tydliggöra i vilket syfte en kroppsbesiktning för DNA-analys får göras på personer under 15 år bör det, som utredningen föreslagit, av lagtexten framgå att kroppsbesiktning för brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år endast får användas för att klarlägga omständigheterna kring brottet. Genom en sådan formulering tydliggörs att bestämmelserna i 28 kap. 12 a och 12 b §§ RB inte omfattar misstänkta under 15 år samt att provet inte får jämföras mot polisens spårregister som innehåller DNA-analyser som gjorts under utredning av brott och som inte kan hänföras till identifierbar person (25 och 26 §§ polisdatalagen [1998:622]).

5.7.4 Kroppsbesiktning i form av drogtest

Regeringens förslag: Kroppsbesiktning i form av drogtest ska kunna företas mot en person som är skäligen misstänkt för att före femton års ålder olovligen ha brukat narkotika, om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser. Sådan kroppsbesiktning ska beslutas av åklagare.

Den unge som ska drogtestas ska få hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar eller om det finns särskilda skäl, ytterligare tre timmar.

Drogtest genom lämnande av urinprov ska inte få verkställas eller bevitnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge.

Socialnämnden ska omgående underrättas om resultatet av drogtestet. Detsamma gäller den unges vårdnadshavare, om det inte finns särskilda skäl mot det.

Utredningens förslag: Överensstämmer delvis med regeringens. Om den unge skäligen kan misstänkas för att olovligen ha brukat narkotika får enligt utredningens förslag en kroppsbesiktning företas inom ramen för en utredning enligt 31 § LUL som inletts på socialtjänstens begäran, om åtgärden är av synnerlig vikt för att socialtjänsten ska kunna avgöra behovet av insatser avseende den unge. Enligt utredningens förslag ska socialtjänsten som huvudregel tillfrågas innan ett drogtest tas. Sådant test ska dock kunna tas utan socialtjänstens yttrande om det finns särskilda skäl.

Remissinstanserna: Flertalet av de remissinstanser som yttrat sig, bl.a. *Justitiekanslern*, *Svea hovrätt*, *Socialstyrelsen*, *Sveriges Kommuner och Landsting* och *Riksförbundet BRIS*, tillstyrker förslaget. *Hässleholms tingsrätt* tillstyrker förslaget att införa drogtestar men menar att bestämmelsen är onödigt vid. *Åklagarmyndigheten* ställer sig bakom ett införande av drogtest för personer under 15 år men ifrågasätter om det inte bör ske inom ramen för en administrativ ordning i stället för i ett straffprocessuellt förfarande. *Åklagarmyndigheten* påtalar i likhet med *Rikspolisstyrelsen* och *Riksförbundet för ett narkotikafritt samhälle* de svårigheter det innebär att socialtjänsten ska kontaktas inför ett drogtest. *Svea hovrätt* liksom *Juridiska fakulteten vid Lunds universitet* påtalar risken för att drogtestar kan komma att användas som ett repressivt

instrument. *Borlänge kommun* framför att möjligheterna till tvångsvisa drogtester bör innefatta även misstanke om olovligt bruk av dopningsmedel. *Göteborgs kommun* framhåller att vårdnadshavaren normalt ska närvara vid förhör och att denna regel bör gälla även vid drogtester. *Varbergs kommun*, *Juridiska fakulteten vid Lunds universitet* och *Stockholms universitet (institutionen för barn och ungdomsvetenskap och institutionen för socialt arbete)* är kritiska till utredningens förslag mot bakgrund bl.a. av den integritetskränkning tvångsvisa drogtester innebär och menar att barnens intresse kan tillvaratas på ett fullt tillfredsställande sätt utan möjlighet till sådana test.

Skälen för regeringens förslag

Bör det införas en möjlighet att tvångsvis drogtesta barn under 15 år?

Bruk av narkotika är ett allvarligt samhällsproblem. Försäljning av droger bland ungdomar över Internet ökar som företeelse. Det finns inte några studier som ger en tydlig bild av hur omfattande narkotikabruket är bland barn under 15 år eller av utvecklingen av detta narkotikabruk. Som nämns i redogörelsen av Brå:s rapport i avsnitt 4.3 är emellertid brottsligheten bland de barn som är i närheten av straffmyndighetsåldern generellt sett likartad den brottslighet som förekommer bland femtonåringar. Enligt Brå:s rapport är fyra procent av de brott femtonåringar misstänks för brott mot narkotikastrafflagen medan motsvarande andel hos dem som är yngre är en halv procent. Enligt Brå kan den förhållandevis stora skillnaden bero på att polisen inte har rätt att drogtesta barn under 15 år, varför brotten inte kommer till samhällets kännedom.

När det gäller barn som begår narkotikabrott är det vanligen fråga om mindre innehav och eget bruk, dvs. ringa narkotikabrott. Även om ringa narkotikabrott inte kan betraktas som ett allvarligt brott sett till straffskalan, innebär brottet att barnets fysiska och psykiska hälsa på ett allvarligt sätt äventyras. Denna typ av brottslighet är dessutom förenad med risker för att barnet utvecklar ett kriminellt beteende, vars konsekvenser barnet saknar förmåga att överblicka. Forskning visar att en tidig debut av narkotika och andra droger ökar risken för beroende och missbruk. Många vuxna som utvecklat en kriminell livsstil uppger att de redan i åldern 13–14 år börjat använda narkotika och att de inte upplevt ett tillräckligt starkt engagemang från samhällets sida i början av sitt missbruk. Det är framför allt denna kategori av barn som det är angeläget att nå med insatser. Det är därför av stor vikt att socialtjänsten i samarbete med vårdnadshavarna i ett tidigt skede kan sätta in lämpliga åtgärder för att bryta en negativ utveckling för barn som brukar narkotika. Det är vidare naturligtvis av stor betydelse att vårdnadshavarna får vetskap om sitt barns missbruk.

Socialtjänstens insatser vad avser barn och ungdomar som missbrukar narkotika ska som huvudregel ske under frivilliga former i samförstånd med barn och föräldrar. I vissa situationer, när det finns behov av insatser men ett sådant samförstånd inte kan uppnås, ges socialnämnden i lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) en

möjlighet att under vissa förutsättningar ändå ge barn och ungdomar den vård de behöver. Vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga förutsätter dock att det är en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas (2 och 3 §§ LVU). En övergående eller mindre betydande risk för skada är inte tillräckligt för ett ingripande. En skyldighet att på icke frivillig väg lämna blod-, urin- eller utandningsprov föreligger bara avseende de barn och ungdomar som bereds vård på särskilda ungdomshem (15–19 §§ LVU).

Genom utredningens kontakter med polis och socialtjänst har det framkommit att det finns ett behov av att med tvång kunna genomföra drogtester av barn som misstänks vara narkotikapåverkade. En klar majoritet av remissinstanserna, bl.a. flera kommuner, delar denna uppfattning. Exempelvis framhåller *Stockholms kommun* att förslaget om tvångsvisa drogtester ger samhället bättre förutsättningar att tidigt uppmärksamma barn i riskzonen och *Sigtuna kommun* anser att testerna kan bidra till att både barnet och vårdnadshavarna inser allvaret i situationen.

Statens folkhälsoinstitut har pekat på att tvångsvisa drogtester är särskilt värdefulla som underlag för insatser för barn som saknar adekvat föräldrastöd. Utredningen har för sin del identifierat två grupper där det finns ett särskilt behov av tvångsvisa drogtester. I den ena gruppen finns de vårdnadshavare som är engagerade i sina barn men som tvivlar på de uppgifter om barnets missbruk som socialtjänsten lämnar. Den andra gruppen gäller de vårdnadshavare som generellt sett har en negativ inställning till myndigheter. I den senare gruppen finns det ofta även brister i kontakten mellan vårdnadshavarna och barnet. För båda grupperna kan ett drogtest, som resulterat i ett positivt analysvar, användas som ett argument för att övertyga barnet och föräldrarna om betydelsen av att få till stånd insatser. När det gäller de vårdnadshavare som har en negativ inställning till myndigheter och där det är svårast att få till stånd ett samarbete, kan tvångsvisa drogtester i stället påskynda ett LVU-omhändertagande om barnet har lämnat flera positiva prov.

I den övervägande delen av de fall där barn misstänks för att ha brukat narkotika är det enligt socialtjänsten vanligen inga svårigheter att få till stånd ett fungerande samarbete med barnet och vårdnadshavarna för insatser på frivillig väg. Ett sådant samarbete kan också inkludera att barnet frivilligt lämnar drogtester. Enligt regeringens mening står det dock klart att den grupp av barn som är i störst behov av socialtjänstens insatser inte alltid nås av frivilliga åtgärder. Beträffande denna grupp finns det enligt regeringens mening mycket som talar för att socialtjänsten skulle kunna arbeta mer aktivt om det fanns en möjlighet till tvångsvisa drogtester. Drogtester av unga som hittats misstänkt drogpåverkade kommer att öka möjligheterna att fånga upp barn och ungdomar i ett tidigare skede av deras missbruk, innan den påtagliga risk för skada som krävs för insats enligt lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga föreligger. Regeringen anser därför, i motsats till *Juridiska fakulteten vid Lunds universitet* och *Stockholms universitet (Institutionen för barn- och ungdomsvetenskap)*, att de åtgärder som för närvarande kan vidtas av sociala myndigheter inte är tillräckliga för att samhället så tidigt som möjligt ska kunna upptäcka barn och ungdomar som missbrukar narkotika.

Behovet av att införa tvångsvisa drogtester måste vägas mot det intrång i den personliga integriteten som åtgärden innebär för den unge. Tidigare utredningar, såsom Narkotikakommissionen (S 1998:04), har avvisat införandet av tvångsvisa drogtestar, bl.a. med argumentet att det är fråga om kroppsbesiktning i brottsutredande syfte och att ett eget bruk av narkotika inte är att betrakta som något särskilt allvarligt brott som bör kunna motivera användandet av kroppsbesiktning. Narkotikakommissionen erinrade om att det för de tvångsmedel som får användas mot barn under 15 år (beslag, husrannsakan och kroppsvisitation) förutsätts en restriktiv tillämpning och att dessa enbart får användas vid misstanke om allvarlig brottslighet eller brottslighet av större omfattning (SOU 2000:126 s. 143 f.). Även *Lagrådet* har framfört liknande synpunkter och avstyrkt förslaget om tvångsvisa drogtestar. *Lagrådet* har anfört bl.a. att drogtest genom urinprov upplevs som mycket integritetskränkande och att det vid den intresseavvägning som ska göras enligt proportionalitetsprincipen bör beaktas att olovligt bruk av narkotika har ett lågt straffvärde. Dessutom har *Lagrådet* uttryckt oro för att drogtesterna kan komma att användas repressivt. Mot denna bakgrund har *Lagrådet* ansett att förslaget om tvångsvisa drogtestar inte uppfyller de krav som proportionalitetsprincipen ställer.

Det bakomliggande syftet med de nu tillåtna tvångsmedlen är brottsutredande. De används främst för polisiära behov, nämligen för att efterforska stöldgods, för att klarlägga om någon som fyllt 15 år har deltagit i brottet eller för att klarlägga omständigheterna vid mycket allvarlig brottslighet. Kroppsbesiktning vid misstanke om ringa narkotikabrott ska i och för sig göras för att klarlägga om den unge olovligen brukat narkotika, men det bakomliggande syftet med kroppsbesiktningen är att värna om barnets hälsa och utveckling. Den integritetskränkning som ett drogtest innebär måste i detta sammanhang ställas mot risken för ett långvarigt och allvarligt missbruk. Åtgärden bör endast få vidtas för att behovet av socialtjänstens insatser avseende den unge ska kunna bedömas. Ett positivt drogtest kan vidare bidra till att såväl barnet som föräldrarna tydligare ser allvaret i situationen och inleder en frivillig vård. Vidare har barn generellt sett en sämre kapacitet än vuxna att bedöma följderna av sitt handlande. Samhället måste därför anses ha ett större ansvar för att förhindra narkotikamissbruk hos barn än hos vuxna. Eftersom omsorgen om barnets hälsa och utveckling utgör det övergripande syftet med tvångsvisa drogtestar anser regeringen, i motsats till *Lagrådet*, att inte avgörande vikt kan fästas vid att olovligt bruk av narkotika har ett lågt straffvärde.

Sammantaget anser regeringen att intresset att förhindra narkotikamissbruk hos barn, med de konsekvenser ett sådant bruk har för barnets hälsa och utveckling, uppväger det integritetsintrång som tvångsvisa drogtestar innebär. Till skillnad från *Lagrådet* anser regeringen att förslaget uppfyller de krav som proportionalitetsprincipen ställer. Frågan om drogtesterna kan komma att användas repressivt behandlas i följande avsnitt.

Mot bakgrund av att åtgärden ska kunna vidtas bara om det är nödvändigt för att avgöra behovet av stödjande insatser till barnets bästa gör regeringen bedömningen att förslaget inte kommer i konflikt med barnkonventionen.

Utredningen har föreslagit att tvångsvisa drogtestar endast ska kunna utföras inom ramen för en sådan utredning enligt 31 § LUL som inleds på socialtjänstens begäran och att användningen av dem ska begränsas till situationer där ett drogtest är av synnerlig vikt för att socialtjänsten ska kunna avgöra behovet av insatser. Detta innebär att polisen som huvudregel ska underrätta socialtjänsten innan den unge kroppsbesiktigas för att få socialtjänstens medgivande och att socialtjänsten på grundval av vad polisen uppger ska göra en bedömning av om det är av synnerlig vikt att ett drogtest tas. Utredningen anser dock att polisen i undantagsfall själv bör få besluta om drogtest och föreslår därför att möjligheten i gällande lagstiftning (34 § andra stycket LUL) att göra undantag från socialnämndens yttrande, när särskilda skäl föreligger, bör omfatta även drogtesterna. Som sådana särskilda skäl anför utredningen att ett drogtest kan behöva tas vid en tidpunkt när det är svårt att komma i kontakt med socialtjänsten, t.ex. kvällar och helger.

En nära samverkan mellan polis, socialtjänst och vårdnadshavare är av mycket stor betydelse för att samhällets insatser mot unga som missbrukar narkotika ska bli framgångsrika. Enligt regeringens mening kan det emellertid inte anses att socialtjänstens medgivande till ett drogtest är en förutsättning för en sådan nära samverkan. *Socialstyrelsen* har påtalat att utredningens förslag ställer stora krav på socialtjänsten, både vad avser närvaro vid proven och att avgöra om synnerlig vikt föreligger. *Rikspolisstyrelsen* har anfört att det inte är tillräckligt att polisen i undantagsfall ska kunna fatta beslut om drogtestar då det särskilt kvällar och helger kan vara svårt att komma i kontakt med socialtjänsten. *Åklagarmyndigheten* har framfört att det kan vara svårt för socialtjänsten att i en akut situation avgöra behovet av ett drogtest. *Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle* har framhållit att kravet på socialtjänstens medgivande är ineffektivt och riskerar att motverka hela idén med tidig upptäckt av riskfyllda beteenden hos unga personer.

Regeringen kan för sin del instämma i dessa synpunkter. Det finns skäl att utgå från att de flesta drogtestar kommer att behöva tas kvällar och helger då det kan vara svårt att etablera kontakt med socialtjänsten. I den mån en sådan kontakt kan etableras finns risk att socialtjänstens medverkan medför en tidsfördröjning som, särskilt kvälls- och nattetid, i sig utgör en ökad integritetskränkning av den unge som inte är proportionerlig med tanke på den begränsade information socialjourerna vid dessa tidpunkter kan förväntas tillföra om den unge. I synnerhet gäller detta barn och ungdomar som socialtjänsten inte sedan tidigare har någon kännedom om.

Regeringen gör mot bakgrund av det anförda bedömningen att det inte bör ställas krav på att socialtjänsten har givit sitt medgivande för att ett drogtest ska kunna tas på någon som är under 15 år och som misstänks för att olovligen ha brukat narkotika. Regeringen vill dock framhålla att det självfallet kan vara av stort värde att socialtjänsten kontaktas redan inför ett drogtest för att ges tillfälle att lämna eventuell information om den unge.

Bedömningen att det inte ska vara en förutsättning för ett drogtest att socialtjänsten givit sitt medgivande innebär inte att ett drogtest ska kunna tas utan hänsynstagande till vilka behov socialtjänsten har av ett sådant för att kunna bedöma vilka insatser som behöver vidtas för att hjälpa den unge. Tvärtom ska socialtjänstens behov av att få veta om den unge missbrukar narkotika vara en avgörande faktor för om en sådan åtgärd ska vidtas. Utredningen har i denna del föreslagit att ett drogtest ska kunna tas endast om det är av synnerlig vikt för att socialtjänsten ska kunna avgöra behovet av insatser avseende den unge. Kravet att det ska vara av synnerlig vikt har kritiserats av *Rikspolisstyrelsen* för att vara alltför restriktivt. Några remissinstanser, bl.a. *Juridiska fakulteten vid Lunds universitet*, har å sin sida hyst farhågor om att drogtesterna kan komma att användas repressivt och slentrianmässigt.

Mot bakgrund av att syftet med proven är att skydda unga personers hälsa och utveckling samt att man tidigt ska kunna ingripa när ett barn missbrukar narkotika skulle, enligt regeringens bedömning, utredningens förslag leda till en alltför restriktiv tillämpning. I sammanhanget förtjänar också att framhållas att drogtest i form av t.ex. ett urin- eller blodprov utgör en mildare form av kroppsbesiktning än exempelvis den som innefattar undersökning av kroppens håligheter där kravet på synnerlig vikt är befogat (avsnitt 5.7.3).

Mot bakgrund av det anförda föreslår regeringen i stället att den beslutande myndigheten (se följande avsnitt) inför beslutet om drogtest ska göra en förhandsbedömning av om socialtjänsten kan ha behov av ett drogtest för att bedöma vilka insatser som bör vidtas för barnet i fråga. Detta innebär att möjligheten att utföra tvångsvisa drogtestar ska tillämpas med urskilning. Det får aldrig bli fråga om, som bl.a. *Juridiska fakulteten vid Lund universitet* uttryckt farhågor om, rutinmässiga tester i repressivt syfte. Ett drogtest får endast tas efter noggrant övervägande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet, t.ex. den situation man funnit den unge misstänkt drogpåverkad i, vad som framkommit vid förhör med den unge samt de uppgifter föräldrar eller annan vårdnadshavare lämnar om den unges situation. Mot den angivna bakgrunden är en lämplig formulering av den prövning som ska göras att ett prov får tas om det *kan antas vara nödvändigt* för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser avseende den unge. Den självklara utgångspunkten vid både beslutet om och verkställandet av drogtesterna är barnets bästa.

Vårdnadshavaren ska precis som till alla förhör med barn under 15 år kallas till förhör inför ett drogtest (33 § LUL, jfr avsnitt 5.4).

Liksom för den kroppsbesiktning som föreslås i avsnitt 5.7.3 bör proportionalitetsprincipen i 28 kap. 3 a § RB gälla för drogtesterna, dvs. ett drogtest får endast tas om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den unge eller något annat motstående intresse. Likaså ska bestämmelsen att en kroppsbesiktning inte får utföras så att den undersökte riskerar framtida ohälsa eller skada i 28 kap. 12 § andra stycket RB självfallet gälla.

Åklagarmyndigheten har framfört att det bör övervägas om inte tvångsvisa drogtestar bör beslutas inom ramen för ett administrativt förfarande där biträde av polis kan komma i fråga för verkställighet av beslutet. Utredningen har, i enlighet med sina direktiv, utgått från att beslut om tvångsvisa drogtestar ska fattas av de brottsutredande myndigheterna inom ramen för det straffprocessuella tvångsmedlet kroppsbesiktning. Regeringen anser inte att sådana beslut om tvångsåtgärder som nu är i fråga bör fattas av andra yrkesgrupper än polis eller åklagare. När det därefter gäller frågan om det bör vara polis eller åklagare som ska fatta besluten gör regeringen följande överväganden.

Utredningen har föreslagit att regleringen av vem som ska besluta om kroppsbesiktning i form av drogtest av barn under 15 år ska följa fördelningen av utredningsansvaret för utredningar enligt 31 § LUL. Den följer i sin tur reglerna om förundersökningsledarskapet för brott begångna av vuxna (se närmare avsnitt 4.2.3). Av Åklagarmyndighetens och Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9 och RPSFS 2009:11, FAP 403-5) framgår att förundersökning om ringa narkotikabrott bör ledas av polis eftersom det utgör sak av enkel beskaffenhet. Kroppsbesiktning i form av drogtest bör enligt utredningen alltså beslutas av en polisiär förundersökningsledare.

Juridiska fakulteten vid Lunds universitet har påpekat att det finns en inneboende risk för repressiv användning av drogtestar om polisen ges denna rätt. Vidare har *Svea hovrätt* anförts att det är angeläget att drogtestar av barn inte får ses som ett repressivt instrument utan uteslutande ska tjäna som underlag för bedömning av behovet av vårdinsatser. Mot bakgrund av dessa synpunkter och med hänsyn till att regeringen i föregående avsnitt föreslår att socialtjänstens medgivande inte ska krävas för att ett drogtest ska kunna tas, finns det anledning att överväga om drogtesterna bör beslutas av åklagare i stället för av polis.

Riskerna för att tvångsmedlet inte ska få den restriktiva tillämpning som avsetts torde enligt regeringens bedömning minska om beslutande myndighet är en annan än verkställande myndighet. Genom att beslut fattas av åklagare i stället för polis skapas vidare goda förutsättningar för en enhetlig praxis eftersom en rättstillämpning som styrs av en myndighet med färre antal beslutsfattare har större chanser att bli enhetlig. Angivna omständigheter talar för att det bör vara åklagare som beslutar om tvångsvisa drogtestar. Några praktiska svårigheter med en sådan ordning torde enligt regeringen inte uppstå. För drogtestar uppkommer, på grund av de regler som styr verkställigheten av kroppsbesiktningar (se närmare avsnitt 5.7.3), inte fara i dröjsmål på samma sätt som vid användande av andra tvångsmedel. I praktiken måste nämligen den unge tas med till en polisstation för förhör samt drogtest och vårdnadshavarna ska kontaktas (33 § LUL). De effektivitetsskäl som gör att husrannsakan, beslag och kroppsvisitation bör kunna beslutas av polismän eller polisiärer förundersökningsledare gör sig därför inte gällande på samma sätt för drogtesterna. Inom Åklagarmyndigheten finns vidare ett jourssystem som kan hantera beslut om tvångsvisa drogtestar vid alla tider på dygnet. Besluten om drogtestar av barn under 15 år bör

inom detta jourssystem ges hög prioritet då det rör tvångsmedel mot väldigt unga personer. Prop. 2009/10:105

En reglering som innebär att åklagare ska fatta beslut om drogtestar av barn under 15 år kommer att avvika från den som gäller vid övriga tvångsmedel som är tillåtna för denna kategori av personer. De skäl som talar för att tvångsvisa drogtestar ska beslutas av åklagare väger dock enligt regeringens mening tyngre än de eventuella nackdelarna med en differentierad utformning av bestämmelserna om beslutsbehörighet.

Sammantaget anser regeringen att åklagare bör besluta om tvångsvisa drogtestar av barn under 15 år.

Underrättelse till socialnämnden och vårdnadshavarna m.m.

När provet är taget bör socialnämnden omedelbart underrättas om detta. I de fall företrädare för socialtjänsten varit med vid provtagningen och förhöret inför detta är en underrättelse självklart onödig. Om provet tagits utan socialtjänstens medverkan bör underrättelsen lämpligen ske samtidigt med den underrättelse till socialnämnden om brottsmisstanken som ska göras enligt 34 § LUL (se närmare avsnitt 5.3). I praktiken kommer socialtjänsten i dessa fall att informeras om misstanken, drogtestet och förhöret vid samma tillfälle. Någon lagreglering om att socialnämnden ska underrättas om att ett drogtest har tagits är därför inte nödvändig.

För att socialtjänsten ska kunna sätta in nödvändiga insatser med anledning av ett positivt drogtest måste socialtjänsten självfallet också underrättas om resultatet av drogtestet. Utredningen föreslår inte någon uttrycklig regel därom, eftersom socialtjänstens medverkan skulle vara en förutsättning för att drogtest skulle kunna tas. Mot bakgrund av den utformning av bestämmelserna om drogtest som regeringen nu föreslår bör en uttrycklig regel införas om att socialnämnden omedelbart ska underrättas om resultatet av ett drogtest.

Några remissinstanser, bl.a. *Göteborgs kommun* och *Stockholms kommun*, har påtalat vikten av vårdnadshavarnas medverkan. Eftersom det i första hand är vårdnadshavarna som har ansvaret för barns och ungdomars fostran och vård bör, enligt regeringens mening, även dessa underrättas om resultatet av ett drogtest. En underrättelseskyldighet bör dock, med hänsyn till barnets bästa, förses med ett undantag som motsvarar det vid underrättelse till vårdnadshavarna om misstanke om brott och det vid inledande av utredning. Om det föreligger särskilda skäl mot det ska följaktligen någon underrättelse om resultatet av ett drogtest inte lämnas.

Om socialnämnden inte anser sig ha något behov av resultatet av ett drogtest bör provet förstöras. Vid socialnämndens bedömning kan det finnas skäl att beakta barnets eget intresse av att omständigheterna blir klarlagda. Socialnämnden bör vid denna bedömning samråda med barnets vårdnadshavare. Precis som vid en underrättelse till vårdnadshavarna om själva brottsmisstanken (33 § LUL) kan det dock i undantagsfall finnas skäl att inte samråda med dessa om det skulle vara till större skada än nytta för den unge. För det fall vårdnadshavarna, men inte socialnämnden, anser sig ha behov av resultatet bör det inte

förstöras. Den närmare ordningen för hur detta ska gå till får lösas vid tillämpningen. Prop. 2009/10:105

Utformningen av bestämmelsen m.m.

Den utformning av bestämmelsen om drogtester av unga som utredningen valt tillåter enligt sin ordalydelse alla former av kroppsbesiktning. *Hässleholms tingsrätt* anser att bestämmelsen är onödigt vid och att den endast bör tillåta provtagning för det angivna ändamålet med angivande av de sätt provtagningen får ske på.

Kemisk analys gör det möjligt att avgöra om en person tagit narkotika. För att genomföra analysen används som regel antingen urinprov eller blodprov. Urinprov är oftast att föredra, eftersom ämnen finns kvar längre i urin och i högre koncentration. Det finns även möjlighet att genom saliv- eller svettprov spåra substanser av narkotika. Dessa metoder anses emellertid ännu inte vara helt tillförlitliga. Det är vidare möjligt att analysera hårstrån för att hitta spår av narkotika. Denna metod är dock inte lämpad att användas för att klarlägga om en person nyligen intagit narkotika eftersom det tar tämligen lång tid från intaget till det att spår kan påvisas i håret. Mot bakgrund av att dessa metoder för analys av spår av narkotika kan komma att utvecklas och förfinas samt att ytterligare metoder kan tillkomma anser regeringen att det inte är lämpligt att i lagtext slå fast vilka metoder som får användas. Däremot bör utredningens förslag till bestämmelse begränsas i så måtto att den endast tillåter kroppsbesiktning genom tagande av prov från kroppen och undersökning av sådana prov. En sådan utformning begränsar bestämmelsens tillämpningsområde samtidigt som den knyter an till rättegångsbalkens bestämmelse om kroppsbesiktning. Bestämmelsen bör införas i en ny paragraf.

Vad gäller själva provtagningen och skyldigheten att kvarstanna viss tid för att åtgärden ska kunna vidtas, bör samma regler gälla som för kroppsbesiktning av barn under 15 år som misstänkts för allvarlig brottslighet (jfr avsnitt 5.7.3). Det innebär att den unge får hållas kvar för provtagning upp till tre timmar eller om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar. Vidare får drogtest genom lämnande av urinprov inte verkställas eller bevitnas av någon annan än en läkare, legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge. En provtagning får inte heller utföras så att den undersökte riskerar framtida ohälsa och skada.

Göteborgs kommun har framhållit att huvudregeln att vårdnadshavaren ska närvara vid förhör även bör gälla drogtester. Som framgår ovan ska i samband med drogtestet ett förhör hållas med den unge och till detta förhör ska vårdnadshavaren enligt 33 § LUL kallas, om detta inte är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl mot det. Detta undantag torde dock sällan bli tillämpligt vid förhör inför ett drogtest, varför vårdnadshavarna i de allra flesta fall kommer att ges möjlighet att närvara vid drogtestet.

Borlänge kommun har framfört att det bör vara möjligt att utföra kroppsbesiktning även vid misstanke om olovligt bruk av dopningsmedel. Utredningen har kommit fram till att kroppsbesiktning

inte bör tillåtas i dessa fall bl.a. på den grunden att användning av dopningsmedel är en mycket begränsad företeelse bland unga under 15 år. Då fråga är om ny tvångsmedelslagstiftning bör enligt regeringens mening tillåtligheten begränsas till det som synes mest angeläget. Mot den angivna bakgrunden anser regeringen att kroppsbesiktning för närvarande inte bör tillåtas i dessa fall.

5.7.5 Regleringen om vilka tvångsmedel som tillåts bör vara uttömmande

Regeringens förslag: Det ska uttryckligen framgå att det mot den som är under 15 år endast får användas de tvångsmedel som är angivna antingen i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, 23 kap. 7–9 §§ rättegångsbalken eller annan författning där det uttryckligen föreskrivs att tvångsmedlet får användas mot den som är under 15 år.

Utredningens förslag: Överensstämmer i sak med regeringens.

Remissinstanserna: Åklagarmyndigheten instämmer i utredningens förslag. Övriga remissinstanser har inte yttrat sig i denna del.

Skälen för regeringens förslag: Uppräkningen i 36 § LUL av de tvångsmedel som får användas mot barn under 15 år är uttömmande. Några andra tvångsmedel får alltså inte användas. Lagstiftningstekniken är samtidigt sådan att vissa tvångsmedel är uttryckligen förbjudna medan andra inte nämns alls i paragrafen. Lagrådet har dock i det ursprungliga lagstiftningsärendet ansett att det genom uppräkningsavsnittet av de tillåtna tvångsmedlen får anses stå klart att andra tvångsmedel såsom t.ex. hemlig teleavlyssning inte får förekomma i dessa fall (prop. 1983/84:187 s. 41). Det har emellertid förekommit att bestämmelsen har tolkats fel.

För att tydliggöra vilka straffprocessuella tvångsmedel som får användas mot den som är under 15 år bör det införas en ny bestämmelse i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare där det föreskrivs att mot den som är under femton år får endast de tvångsmedel användas som är angivna antingen i denna lag, 23 kap. 7–9 §§ rättegångsbalken eller annan författning där det uttryckligen föreskrivs att tvångsmedlet får användas mot den som är under 15 år. Genom detta tydliggörs att bestämmelserna om hämtning och medtagande till förhör i 23 kap. rättegångsbalken även fortsättningsvis ska omfatta personer under 15 år. För närvarande avser hänvisningen till annan författning där det uttryckligen föreskrivs att åtgärden omfattar den som är under 15 år bestämmelserna om kroppsvisitation och kroppsbesiktning i 27 § lagen (2000:1225) om straff för smuggling (se närmare avsnitt 4.2.4.)

6 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2010.

Bestämmelsen i 32 § andra stycket i sin äldre lydelse ska gälla för utredningar enligt 31 § LUL som har inletts före ikraftträdandet.

Utredningens förslag: Utredningen har inte föreslagit någon Prop. 2009/10:105 övergångsbestämmelse.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans har yttrat sig i denna del.

Skälen för regeringens förslag: Lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. De bör därför träda i kraft den 1 juli 2010.

Utgångspunkten beträffande processrättslig lagstiftning är att nya regler ska tillämpas genast efter ikraftträdandet. Det innebär att nya regler ska tillämpas på varje processuell företeelse som inträffar efter det att regleringen har trätt i kraft. Av praktiska skäl bör dock bestämmelsen i 32 § LUL andra stycket i sin äldre lydelse gälla för utredningar enligt 31 § LUL som inlets före ikraftträdandet. Några ytterligare övergångsbestämmelser behövs inte.

7 Kostnader och andra konsekvenser

7.1 Ekonomiska konsekvenser

Regeringens bedömning: Förslagen medför kostnadsökningar för rättsväsendets myndigheter och kommunerna. För rättsväsendet ryms dessa kostnadsökningar inom befintliga ekonomiska ramar. För kommunerna bedöms de ekonomiska konsekvenserna bli marginella och därmed görs ingen ekonomisk reglering.

Utredningens bedömning: Överensstämmer delvis med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser som yttrat sig i denna del, bl.a. *Svea hovrätt*, *Justitieombudsmannen (JO)*, *Domstolsverket*, *Åklagarmyndigheten* och samtliga kommuner, framhåller att förslagen förutsätter att rättsväsendets myndigheter och kommunerna tillförs resurser för att lagstiftarens intentioner ska kunna förverkligas. JO och *Borlänge kommun* påtalar, mot bakgrund av svårigheterna att hålla tidsfristerna i ärenden rörande personer i åldern 15–18 år, att det är särskilt viktigt att polisväsendet tillförs sådana resurser att tidsfristerna i praktiken kan respekteras. Svea hovrätt anför att förslagen på ett inte tillfredsställande sätt kommer att ta resurser från andra delar av rättsväsendets verksamhet om inte ökade medel tillförs. *Kammarrätten i Jönköping* och *Domstolsverket* förutser en högre ärendetillströmning till tingsrätterna och länsrätterna än den utredningen aviserat. *Rikspolisstyrelsen*, *Sveriges Kommuner och Landsting* samt *Borlänge kommun* anför att kostnadsökningarna kommer att bli betydligt högre än utredningen bedömt.

Skälen för regeringens bedömning

Polisen, Åklagarmyndigheten och domstolarna

Regeringens förslag innebär en ökning av antalet utredningar enligt 31 § LUL. Särskilt presumptionsregeln vid särskilt allvarlig brottslighet och de tydligare och utvecklade reglerna som behandlar på vilken grund och av

vem en utredning ska inledas, kommer enligt regeringens bedömning att medföra ett ökat antal utredningar. Det finns redan rutiner och kunskap för att driva denna typ av utredningar. De utredningar som tillkommer som en konsekvens av regeringens förslag medför därför inte att inriktningen på Polisens eller Åklagarmyndighetens verksamheter behöver förändras.

Utredningen har uppskattat de ökade kostnaderna för Polisen till cirka fyra miljoner kronor per år och de ökade kostnaderna för Åklagarmyndigheten till cirka en miljon kronor per år. *Rikspolisstyrelsen* har underkänt denna bedömning och anfört att kostnaderna kommer att överstiga dessa belopp. *Åklagarmyndigheten* har anfört att det inte i nuläget går att göra någon beräkning av kostnaderna. *Kammarrätten i Jönköping* och *Domstolsverket* har påtalat att tingsrätterna och länsrätterna kan komma att få ett ökat antal ärenden om förordnande av juridiskt biträde och ett ökat antal ansökningar om omhändertagande av barn enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Regeringen bedömer att de merkostnader som uppkommer hos Polisen, Åklagarmyndigheten och domstolarna med anledning av förslaget kan hanteras inom befintliga ekonomiska anslagsramar.

Rättsmedicinalverket

Utredningen har gjort bedömningen att antalet drogtestar av barn under 15 år kommer att uppgå till cirka 200 per år samt att de kan hanteras inom ramen för Rättmedicinalverkets befintliga resurser. *Rättsmedicinalverket* har angivit att dessa kostnader bör debiteras Polisen i likhet med vad som gäller i fråga om övriga ärenden rörande ringa narkotikabrott. *Rikspolisstyrelsen* har inte berört denna fråga. Regeringen finner inte skäl att göra undantag för denna typ av drogtestar, som således ska följa rådande ordning såvitt avser debitering av kostnader mellan Polisen och Rättsmedicinalverket. Vad gäller de merkostnader som kan uppstå hos Polisen bedömer regeringen att dessa kan hanteras inom ramen för befintliga anslagsramar.

Juridiskt biträde

Juridiskt biträde ska förordnas i den övervägande delen av de utredningar som kommer att inledas med stöd av den föreslagna presumptionsregeln. Kostnaden för detta har utredningen uppskattat till cirka två miljoner kronor per år. Ingen remissinstans har invänt mot denna bedömning. Regeringen bedömer att de ökade kostnaderna kan finansieras inom ram på anslaget för rättsliga biträden.

Kommunerna

Som en följd av regeringens förslag kommer socialtjänsten att behöva hantera fler ärenden och delta i något fler förhör än enligt nuvarande ordning. Utredningens bedömning är att kommunernas kostnadsökningar kommer att uppgå till i vart fall cirka fyra miljoner kronor per år.

De förändringar som föreslås vad avser deltagande vid förhör av företrädare för socialtjänsten görs för att uppnå de ambitioner som lagstiftaren hade när regleringen om utredningar av brottsmisstänkta barn under 15 år infördes år 1985. Som framgår av avsnitt 5.3 anfördes redan i de ursprungliga motiven att en utomordentligt viktig uppgift för en fungerande socialtjänstorganisation är att ge tillgång till sociala tjänster även utom kontorstid (prop. 1983/84:187 s. 20). Socialtjänsten har sedan länge haft det huvudsakliga ansvaret för att sätta in stödjande åtgärder när barn under 15 år begår brott eller missbrukar narkotika. Det är således inga nya uppgifter som socialtjänsten nu åläggs. Till detta kommer att regeringens förslag medför lägre kostnadsökningar för kommunerna än utredningens förslag eftersom kravet på socialtjänstens deltagande vid förhör begränsas till de mest väsentliga ärendena och förslaget om socialtjänstens deltagande i besluten om tvångsvisa drogtestar inte genomförs. Regeringens förslag innebär i och för sig en ambitionshöjning som torde få vissa ekonomiska konsekvenser för kommunerna. Någon ekonomisk reglering görs dock inte då kostnadsökningarna är av marginell omfattning.

7.2 Konsekvenser för enskilda

Regeringen bedömer att förslagen är könsneutrala och att förslagen inte kommer att få skilda konsekvenser för flickor och pojkar.

Förslaget att en utredning om brott får inledas om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett enskilt intresse medför ökade möjligheter för den som utsätts för brott av barn under 15 år att få brottsskadeersättning.

8 Författningskommentar

31 §

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till sådant brott ska en utredning om brottet inledas, om inte särskilda skäl talar emot det.

På begäran av socialnämnden får en utredning om brott även inledas i andra fall avseende någon som inte fyllt femton år, om socialnämnden bedömer att utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Vid denna bedömning ska det särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling eller om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet begången av den unge.

I andra fall än som avses i första och andra styckena får en utredning om brott inledas avseende någon som inte har fyllt femton år

1. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,
2. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet eller som kan bli föremål för förverkande, eller
3. om det av andra skäl är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse.

Paragrafen reglerar i vilka fall en utredning rörande brott ska inledas när någon kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått brott. Övervägandena finns i avsnitt 5.2. Första och andra stycket har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Enligt *första stycket* ska som huvudregel en utredning alltid inledas om någon kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Det gäller såväl den som misstänks vara gärningsman som annan medverkande. Även de osjälvständiga brottsformerna försök, förberedelse och stämpling till de aktuella brotten omfattas av presumtionen om dessa är belagda med straff. Talar särskilda skäl mot att inleda en utredning ska någon sådan inte inledas. Det kan t.ex. redan från början stå klart att omständigheterna, genom erkännande eller på annat sätt, är tillräckligt klarlagda. Även individuella hänsyn kan någon gång tala mot ytterligare utredning, t.ex. den unges bristande mognad och utveckling eller dennes hälsotillstånd. Ju längre tid som förflutit efter brottet desto större skäl kan det finnas att underlåta att utreda detta. Om misstanken avser en osjälvständig form av ett brott kan särskilda skäl tala mot att inleda en utredning om straffvärdet för brottet är betydligt lägre än ett år. Om ett barn nära straffmyndighetsåldern misstänks för ett särskilt allvarligt brott bör en utredning endast i undantagsfall underlåtas. Vid de allra allvarligaste brotten, såsom mord, är behovet av en utredning i allmänhet så starkt att barnets ålder eller tidsaspekten endast bör ha begränsad betydelse. Vid bedömningen av om en utredning bör inledas med stöd av presumptionsregeln mot ett barn under 12 år finns det med hänsyn till barnets ålder och utveckling ett tämligen stort utrymme att underlåta utredning.

Enligt *andra stycket* får en utredning inledas även i andra fall om socialnämnden bedömer att utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra socialtjänstens insatser avseende den unge. En sådan utredning inleds således på begäran av socialnämnden. Att ett barn under 15 år misstänks för brott får socialnämnden kännedom om genom en underrättelse enligt 34 § första stycket. Även om huvudregeln är att en utredning ska inledas först efter en begäran av socialnämnden framgår av 34 § andra stycket att polisen får vidta brådskande åtgärder innan socialnämnden begärt en utredning. Om socialnämnden sedan åtgärderna vidtagits förklarar att den inte anser sig behöva någon utredning ska utredningen avbrytas. Vid socialnämndens bedömning av om en utredning ska begäras med stöd av detta stycke ska det särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling. Narkotikabrottslighet och brott som har samband med sådan brottslighet tillhör ofta denna kategori av brott. Andra exempel är överlagda brott mot person eller egendom och brott som vittnar om en hög grad av hänsynslöshet eller grov tanklöshet i fråga om andra människors liv, hälsa eller egendom. En annan omständighet som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om en utredning bör inledas på denna grund är om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet begången av den unge.

I *tredje stycket* behandlas resterande fall när en utredning rörande brott avseende någon som inte fyllt 15 år får inledas. I *första punkten* återfinns bestämmelsen i förutvarande 31 § första stycket andra punkten utan ändringar. I *andra punkten* återfinns bestämmelsen i förutvarande 31 § första stycket punkten 3 med tillägget att en utredning får inledas om det behövs för att efterforska gods som kan bli föremål för förverkande. Exempel på sådant gods är vapen och andra föremål som använts som verktyg vid brottets utförande eller som är ägnade att användas vid utförandet av ett brott. Enligt *tredje punkten* får en utredning inledas om det annars är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse. Bestämmelsen, som är ny, utgör en självständig grund för polis och åklagare att inleda utredning rörande brottet och är inte knuten till behovet av insatser från socialtjänsten. En utredning kan inledas med stöd av tredje punkten exempelvis när fråga är om brott med en lägre straffskala än vad som förutsätts enligt presumptionsregeln i första stycket men där det finns ett starkt allmänt eller enskilt intresse av att omständigheterna kring brottet blir klarlagda. Detta innebär att brott med enbart böter i straffskalan i princip aldrig bör utredas med stöd av denna grund. En utredning med hänsyn till ett *allmänt intresse* kan inledas för att tillgodose behov i polisens brottspreventiva verksamhet för att klarlägga lokala grupperingar, brottsmönster och liknande. Ett exempel utgörs av ungdomsgång som ägnar sig åt omfattande bilstölder eller skadegörelse i ett bostadsområde. När det gäller att inleda utredning av brott på grund av att det är av särskild betydelse med hänsyn till ett *enskilt intresse* avses främst sådana situationer där målsäganden utsatts för brott som inneburit en särskilt allvarlig kränkning av integriteten eller brott som orsakat så allvarliga skador att det är särskilt motiverat att klarlägga målsägandens möjligheter till skadestånd eller brottskadeersättning. Som exempel kan nämnas sexualbrott och allvarliga våldsbrott eller andra brott som i det enskilda fallet har inneburit ett särskilt allvarligt integritetsintrång. Med skador avses både fysiska och psykiska skador. I undantagsfall bör också mycket betydande materiella skador kunna utgöra en självständig grund för att brottet utreds. Den typ av brottslighet som kan vara aktuell för utredning med stöd av denna grund är av sådan karaktär att en utredning ofta även kan inledas med stöd av presumptionsregeln eller vara motiverad för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser.

Av bestämmelsen i *ffjärde stycket*, framgår att en utredning enligt andra eller tredje stycket får inledas endast om det finns synnerliga skäl om den unge inte fyllt tolv år. Möjligheten att inleda en utredning enligt presumptionsregeln i första stycket begränsas dock inte av denna bestämmelse.

32 §

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6–12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken ska i tillämpliga delar gälla för en sådan utredning som avses i 31 §.

En utredning som avses i 31 § ska bedrivas med särskild skyndsamhet och avslutas så snart det kan ske. Utredningen får inte pågå längre tid än tre

månader, om det inte är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter. Prop. 2009/10:105

Utredningen ska, om det inte möter något hinder, ledas av en åklagare eller en polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften.

Har den unge tidigare varit föremål för utredning enligt 31 §, ska om möjligt samma åklagare och polismän anlitas för den nya utredningen.

Paragrafen reglerar vilka bestämmelser i 23 kap. rättegångsbalken som är tillämpliga vid en utredning enligt 31 §, vem som ska leda en sådan utredning och vilka skyndsamhetskrav som gäller för en sådan utredning. Övervägandena finns i avsnitten 5.6.1 och 5.6.2. Paragrafen har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Av ändringen i *andra stycket* framgår att en utredning enligt 31 § LUL ska vara avslutad så snart det kan ske och inte får pågå längre än tre månader. Att utredningen ska vara avslutad så snart det kan ske innebär att tidsfristen om tre månader inte regelmässigt ska tas i anspråk fullt ut. Tremånadersfristen får överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter. Utrymmet för att göra undantag från tidsfristen är således begränsat. Vid sidan av omständigheter hänförliga till utredningens omfattning kan främst individuella skäl hänförliga till barnet eller andra som ska höras i utredningen beaktas. Enbart ett ansträngt arbetsläge hos polis eller åklagare ska inte kunna föranleda undantag från huvudregeln.

Övriga ändringar i paragrafen är endast redaktionella.

32 a §

Ett juridiskt biträde ska förordnas för den unge

1. vid en utredning enligt 31 § första stycket, om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det, och

2. vid en utredning enligt 31 § andra eller tredje stycket, om det finns synnerliga skäl för det.

Ansökan om sådant biträde görs av åklagaren eller den unges vårdnadshavare hos tingsrätten. Bestämmelserna i 21 kap. 5–8 §§, 9 § andra stycket och 10 § rättegångsbalken ska tillämpas beträffande sådant juridiskt biträde.

Paragrafen innehåller bestämmelser om när ett juridiskt biträde ska förordnas för den unge. Övervägandena finns i avsnitt 5.5.

Ändringarna i *första stycket* innebär att möjligheten att förordna ett juridiskt biträde utvidgas. Juridiskt biträde ska enligt *första punkten* förordnas för den unge om en utredning enligt 31 § har inletts enligt presumtionsregeln (*första stycket*), om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det. Kravet på att det ska vara uppenbart innebär att rätten endast i enstaka fall kan underlåta att förordna ett juridiskt biträde. Den unge kan sakna behov av biträde om t.ex. endast något enstaka förhör behöver hållas inom utredningens ram. Om en utredning har inletts med stöd av 31 § andra eller tredje stycket ska, enligt *andra punkten*, ett juridiskt biträde, liksom tidigare, förordnas för den unge endast om synnerliga skäl föreligger. I utredningar som inleds enligt den nya grunden i 31 § tredje stycket 3, när en utredning är av särskild betydelse med hänsyn till ett enskilt intresse, torde regelmässigt

synnerliga skäl föreligga för att förordna juridiskt biträde om utredningen kan leda till att betydande skadeståndsanspråk riktas mot den unge. Prop. 2009/10:105

Övriga ändringar i paragrafen är endast redaktionella.

33 §

Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge ska omedelbart underrättas

1. om den unge kan misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott, och

2. om en utredning enligt 31 § har inletts avseende den unge.

Den som ska underrättas enligt första stycket ska kallas till förhör som hålls med den unge.

Första och andra styckena gäller inte om det är till men för utredningen eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.

Paragrafen behandlar i vilka fall den unges vårdnadshavare ska underrättas. Övervägandena finns i avsnitt 5.4. Paragrafen har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Första stycket punkten 1 utgör en kodifiering av rådande praxis. Ändringen tydliggör att vårdnadshavaren ska underrättas när en person under 15 år kan misstänkas för brott.

Underrättelse kan enligt tredje stycket underlåtas om det är till men för utredningen eller det annars finns särskilda skäl. I denna del hänvisas till förarbetena till 5 § (prop. 1987/88:135 s. 33 och prop. 1994/95:12 s. 97) och 33 § (prop. 2001/02:111 s. 25). Av dessa framgår bl.a. att underrättelse får underlåtas om det skulle vara till större skada än nytta för den unge att vårdnadshavaren underrättas. Som exempel på detta nämns att det på grund av förhållandena i hemmet finns risk för att underrättelsen leder till kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling av den unge eller att vårdnadshavaren är misstänkt för delaktighet i det brott den unge är misstänkt för.

Övriga ändringar i paragrafen är endast redaktionella.

34 §

Socialnämnden ska omedelbart underrättas

1. när någon kan misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott på vilket fängelse kan följa, och

2. när en utredning enligt 31 § har inletts.

Vid förhör med den unge i en utredning enligt 31 § tredje stycket ska företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter något hinder. Är det fråga om en utredning enligt 31 § första eller andra stycket krävs särskilda skäl för att företrädare för socialtjänsten inte ska närvara.

I fall som avses i 31 § andra stycket får ingen annan åtgärd än förhör med den unge vidtas innan socialnämnden har begärt att en utredning ska inledas. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas.

Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, ska protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

Paragrafen behandlar i vilka fall socialnämnden ska underrättas. Övervägandena finns i avsnitt 5.3. Paragrafen har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

I *första stycket punkten 1* har en bestämmelse tagits in som tydliggör att socialnämnden ska underrättas när någon kan misstänkas för att före femton års ålder har begått ett brott med fängelse i straffskalan. Ändringen utgör en kodifiering av praxis. *Punkten 2* motsvarar det tidigare första stycket. Underrättelseskyldigheten enligt denna punkt aktualiseras då polisen med stöd av 34 § andra stycket inte kunnat avvakta socialnämndens initiativ till utredning enligt 31 § andra stycket eller då utredning inletts med stöd av 31 § första eller tredje stycket.

Ändringen i *andra stycket* innebär att det krävs särskilda skäl för att en representant från socialtjänsten inte ska vara med vid förhör med barnet när det gäller utredningar enligt presumtionsregeln eller utredningar som socialnämnden själv initierat. I de ärenden socialnämnden begärt en utredning är utrymmet för att inte närvara i princip obefintligt. Särskilda skäl kan dock vara för handen då en företrädare för socialtjänsten hastigt insjuknat och någon ersättare inte kunnat ordnas. I utredningar som inletts med stöd av presumtionsregeln kan särskilda skäl föreligga om barnet, av utredningstekniska skäl, måste höras i direkt anslutning till gripandet vid en tidpunkt då det inte finns någon representant för socialtjänsten tillgänglig.

Övriga ändringar är endast redaktionella.

36 §

Är någon misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl,

1. beslag, husrannsakan och kroppsvisitation företas mot den unge, samt
 2. fotografi och fingeravtryck tas av den unge
- enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken.

Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ rättegångsbalken sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks ska i stället avse bevisalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks.

Paragrafen innehåller bestämmelser om användning av vissa tvångsmedel mot unga under 15 år. Övervägandena finns i avsnitt 5.7.5.

I *andra stycket* har bestämmelsen i andra meningen, att tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken inte får användas, tagits bort och ersatts av en bestämmelse med samma sakliga innehåll i 36 f §.

36 a §

Är någon skäligen misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott får kroppsbesiktning företas, om det är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om kroppsbesiktning av unga under 15 år vid misstanke om särskilt allvarlig brottslighet. Övervägandena finns i avsnitt 5.7.3. Paragrafen har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Genom bestämmelsen införs en möjlighet till kroppsbesiktning av personer under 15 år vid misstanke om brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott om gärningen är belagd med straff. Som

exempel på brott som omfattas av bestämmelsen kan nämnas mord, dråp, grov misshandel våldtäkt, rån och mordbrand. Med stöd av bestämmelsen kan den unges kropp undersökas i syfte att exempelvis leta efter skador eller märken av betydelse för utredning av brottet. Vidare kan prov, t.ex. DNA-prov, tas från kroppen för att jämförelser ska kunna göras med spår från brottsplatsen eller från målsäganden. Kravet på att kroppsbesiktningen ska vara av synnerlig vikt innebär att vad som kan vinnas genom åtgärden i princip inte får vara åtkomligt med andra, mindre ingripande metoder. Syftet med kroppsbesiktningen ska vara att utreda omständigheterna kring det aktuella brottet. Det innebär bl.a. att ett prov som tas för att en DNA-analys ska göras enbart får ha som syfte att utreda det aktuella brottet. Prov får alltså inte tas i syfte att registrera uppgifter om resultatet av analysen i DNA-registret eller utredningsregistret eller i syfte att jämföra det mot spårregistret (jfr 28 kap. 12 a och 12 b §§ RB samt 24 a–26 §§ polisdatalagen [1998:622]). Att syftet med kroppsbesiktningen ska vara att utreda omständigheterna kring brottet innefattar en rätt att kroppsbesiktiga i syfte att ta föremål som kan ha betydelse för utredning av brottet i beslag.

36 b §

Är någon skäligen misstänkt för att före femton års ålder olovligen ha brukat narkotika får kroppsbesiktning genom tagande av prov från kroppen och undersökning av sådana prov företas, om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge.

Sådan kroppsbesiktning beslutas av åklagare.

Socialnämnden ska omedelbart underrättas om resultatet av en sådan kroppsbesiktning. Detsamma gäller den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge, om det inte finns särskilda skäl mot det.

Paragrafen, som är ny, behandlar när kroppsbesiktning i form av drogtest får företas mot barn under 15 år. Övervägandena finns i avsnitt 5.7.4.

Genom *första stycket* införs en möjlighet att genom kroppsbesiktning drogtesta barn under 15 år som är skäligen misstänkta för att olovligen ha brukat narkotika. En första förutsättning för att denna typ av kroppsbesiktning ska kunna komma i fråga är följaktligen att det finns en misstanke om ringa narkotikabrott i form av eget bruk, vilken ska vara underbyggd av objektiva omständigheter av sådan tyngd att det föreligger skäligen misstanke. Ett drogtest får vidare endast tas om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser avseende barnet i fråga. Den som har att besluta om ett drogtest ska alltså göra ett antagande om huruvida testet är nödvändigt för att socialtjänsten ska kunna avgöra behovet av insatser. Detta innebär i praktiken att ett drogtest ska tas endast om ett eventuellt positivt analys svar kan antas behövas för socialtjänstens arbete med att motivera den unge och dennes vårdnadshavare till insatser eller kan antas behövas som underlag för bedömningen av om ett omhändertagande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga bör initieras. Bestämmelsen ställer inget krav på att socialtjänstens yttrande ska inhämtas innan ett beslut om drogtest fattas. En annan sak är att det kan vara värdefullt att

socialtjänsten kontaktas och ges tillfälle att lämna information innan beslut fattas om att ett drogtest tas. Det kan därför framhållas att bestämmelsen inte utesluter att socialtjänsten tillfrågas om det finns möjlighet till det. Vid bedömningen av om det är nödvändigt att ta ett prov bör en samlad bedömning göras av barnets och vårdnadshavarens uppgifter samt övriga omständigheter. Av relevans för bedömningen kan vara den situation man funnit barnet misstänkt narkotikapåverkad i eller att det anträffats misstänkt narkotika på barnet. Omständigheter som talar för ett drogtest kan vara att det står klart att barnet, oavsett om det erkänner eller förnekar bruk, inte självt är intresserat av någon kontakt med socialtjänsten eller att barnet saknar adekvat stöd av sina vårdnadshavare. Om det framgår att vårdnadshavarna är medvetna om barnets missbruk och det pågår en vårdinsats, t.ex. genom deltagande i ett frivilligt program mot narkotikamissbruk, kan detta tala för att ett drogtest inte bör tas. Att barnet förnekar bruk av narkotika är en omständighet som kan tala för att ett prov är nödvändigt. Ett förnekande av narkotikabruk kan dock vara av mindre betydelse om barnet relativt nyligen lämnat positivt provsvar på ett narkotikatest inom ett frivilligt vårdprogram. Andra exempel på när ett prov kan antas vara nödvändigt är då barnet förnekar bruk och vårdnadshavarna, som i och för sig är engagerade i sina barn, förlitar sig på detta och misstror de uppgifter om barnets missbruk som socialtjänsten eller polisen lämnar.

Enligt paragrafens *andra stycke* får kroppsbesiktning i form av drogtest enbart beslutas av åklagare. Den omständigheten att åklagaren beslutar om tvångsmedlet innebär inte att denne med automatik ska handha den utredning enligt 31 § som eventuellt inleds med anledning av brottsmisstanken. I enlighet med vad som gäller vid övrig tvångsmedelsanvändning och förundersökning kan ledningen av utredningen utföras av polis trots att åklagare beslutat om ett tvångsmedel.

Enligt paragrafens *tredje stycke* ska socialnämnden och vårdnadshavarna underrättas om resultatet av ett drogtest. En underrättelse till vårdnadshavarna får dock underlåtas om det finns särskilda skäl. För exempel på vad som kan utgöra särskilda skäl, se kommentaren till 33 §. Utrymmet för att underlåta underrättelse om resultatet av ett drogtest torde dock vara begränsat.

36 c §

Den som ska kroppsbesiktigas enligt 36 a eller 36 b § får hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar eller om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar.

Paragrafen, som är ny, reglerar hur länge den som ska kroppsbesiktigas får hållas kvar. Övervägandena finns i avsnitten 5.7.3 och 5.7.4.

Enligt huvudregeln får den som ska kroppsbesiktigas inte hållas kvar längre än tre timmar. Om det föreligger synnerliga skäl får emellertid tidsfristen utökas med ytterligare tre timmar. Tidsfristen är densamma som vid skyldigheten att kvarstanna för förhör enligt 23 kap. 9 § RB. Med synnerliga skäl avses t.ex. att en läkare eller sjuksköterska som ska verkställa kroppsbesiktningen inte kan genomföra åtgärden inom tre timmar.

Kroppsbesiktning enligt 36 a eller 36 b § får inte verkställas eller bevittnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge. Kroppsbesiktning som enbart innebär att blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys tas på den unge, får dock verkställas eller bevittnas av någon som inte är av samma kön som den unge.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om vem som får verkställa en kroppsbesiktning. Övervägandena finns i avsnitten 5.7.3 och 5.7.4. Paragrafen har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Paragrafen ska tillämpas i stället för 28 kap. 13 § tredje stycket RB som reglerar vem som verkställer eller bevittnar en kroppsbesiktning av personer över 15 år. I förhållande till rättegångsbalken innebär bestämmelsen en mer könsneutral reglering av vem som får verkställa eller bevittna en kroppsbesiktning. Endast en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge får verkställa eller bevittna en kroppsbesiktning enligt 36 a eller 36 b §. Detta gäller dock inte om kroppsbesiktningen endast innebär att blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys tas på den unge. Vad gäller övriga bestämmelser om verkställigheten av kroppsbesiktning, se kommentaren till 36 e §.

36 e §

Vid kroppsbesiktning enligt 36 a § ska 28 kap. 12 § andra stycket och 13 § första och andra styckena rättegångsbalken gälla.

Vid kroppsbesiktning enligt 36 b § ska 28 kap. 3 a och 9 §§, 12 § andra stycket andra meningen och 13 § andra stycket rättegångsbalken gälla i tillämpliga delar.

Paragrafen, som är ny, anger vilka bestämmelser i rättegångsbalken som ska gälla för de olika formerna av kroppsbesiktning av barn under 15 år. Övervägandena finns i avsnitten 5.7.3 och 5.7.4.

Av hänvisningarna till rättegångsbalken följer att proportionalitetsregeln i 28 kap. 3 a §, reglerna om protokollering i 28 kap. 9 §, bestämmelsen att en kroppsbesiktning inte får utföras så att den undersökte riskerar framtida ohälsa eller skada i 28 kap. 12 § andra stycket andra meningen samt bestämmelsen i 28 kap. 13 § andra stycket om var, av vem och hur åtgärden ska vidtas, är tillämpliga i fråga om båda formerna av kroppsbesiktning.

För kroppsbesiktning enligt 36 a § vid misstanke om särskilt allvarlig brottslighet gäller därutöver följande. Hänvisningen till 28 kap. 12 § andra stycket innebär att med kroppsbesiktning vid särskilt allvarlig brottslighet avses undersökning av kroppens yttre och inre samt tagande av prov från människokroppen och undersökning av sådana prov. Av hänvisningen till 28 kap. 13 § första stycket, som i sin tur hänvisar till 28 kap. 4 §, följer att beslut om sådan kroppsbesiktning kan fattas av den polisiära förundersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Konsekvensen av bestämmelsen är att det i praktiken som regel är åklagaren som beslutar om sådan kroppsbesiktning eftersom fråga är om utredning av särskilt allvarlig brottslighet. Endast vid mindre ingripande kroppsbesiktningar som sker då det råder fara i dröjsmål kan det bli aktuellt att polisman beslutar om kroppsbesiktning.

Av 36 b § följer att en annan beslutsordning gäller vid Prop. 2009/10:105 kroppsbesiktning i form av drogtest.

36 f §

Mot den som är under femton år får endast de tvångsmedel användas som är angivna i

- 1. denna lag,*
- 2. 23 kap. 7-9 §§ rättegångsbalken, eller*
- 3. en annan författning där det uttryckligen föreskrivs att tvångsmedlet får användas mot den som är under femton år.*

Paragrafen, som är ny, innehåller en bestämmelse om att tvångsmedel får användas mot unga under 15 endast om det är tillåtet enligt vissa angivna författningar. Övervägandena finns i avsnitt 5.7.5. Paragrafen har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Bestämmelsen fanns tidigare i 36 § andra stycket. Ändringen innebär ett förtydligande av att endast straffprocessuella tvångsmedel som är angivna antingen i denna lag, i 23 kap. 7-9 §§ rättegångsbalken eller i annan författning där det uttryckligen föreskrivs att åtgärden omfattar den som är under femton år, får användas. Genom denna ändring klargörs bl.a. att hemliga tvångsmedel inte är tillåtna mot barn under 15 år.

37 §

När en utredning enligt 31 § har avslutats ska utredningsprotokollet så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

Paragrafen behandlar när en utredning enligt 31 § ska sändas till socialnämnden. Övervägandena finns i avsnitt 5.6.4. Paragrafen har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Av paragrafen framgår att när en utredning enligt 31 § LUL har avslutats ska utredningsprotokollet så snart som möjligt sändas till socialnämnden och detta oberoende av på vilken grund utredningen har inletts.

38 §

Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av *socialnämnden*, *Socialstyrelsen* eller *vårdnadshavarna* för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas 25 § första stycket och bestämmelserna om allmänt åtal för brott, för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 36–36 f §§. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken ska staten svara för.

Paragrafen innehåller bestämmelser om bevistalan. Övervägandena finns i avsnitt 5.6.3

I *första stycket* har länsstyrelsernas rätt att göra en framställning om bevistalan ersatts med en sådan rätt för Socialstyrelsen.

Ändringarna i *andra stycket* är endast redaktionella och språkliga.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2010.

2. Bestämmelsen i 32 § andra stycket i sin äldre lydelse gäller för utredningar som har inletts före ikraftträdandet Prop. 2009/10:105

Övergångsbestämmelsen behandlas i avsnitt 6. Den innebär att bestämmelsen om att en utredning enligt 31 § LUL ska vara avslutad så snart det kan ske och senast inom tre månader efter den tidpunkt då utredningen inleddes, endast gäller i de utredningar som inleds efter den 30 juni 2010.

Uppdraget

Vi har haft i uppdrag att göra en översyn av de bestämmelser i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) som avser brottsmisstänkta barn som inte fyllt 15 år vid tidpunkten för den brottsliga gärningen. Översynens utgångspunkter har i enlighet med våra direktiv varit *dels* att regelverket ska ge uttryck för en allvarlig syn från samhällets sida när det gäller brott som barn under 15 år misstänks för, *dels* ett fortsatt fokus på den omsorg som barnet behöver.

I enlighet med direktiven har vi lämnat förslag som innebär *dels* att brott där den misstänkte är under 15 år i högre utsträckning än i dag ska utredas av polis och åklagare, *dels* att de brottsutredande myndigheterna i viss utsträckning ska få befogenheter att med tvång drogtesta barn under 15 år som misstänks vara narkotikapåverkade.

Våra överväganden och förslag

Inledning

Det är inte ovanligt att barn och ungdomar begår brott. De flesta barn och ungdomar slutar dock att begå brott även om de inte blir föremål för några insatser från samhällets sida. En liten grupp barn och ungdomar fortsätter dock att begå brott och riskerar att fastna i en asocial livsstil. Forskning har visat att det främst är barn och ungdomar som begår många och grova brott under den brottsaktiva perioden som riskerar att utvecklas på ett negativt sätt.¹ Forskningen har också visat att ju yngre man är när man börjar använda droger eller begå brott desto större är risken för missbruk och fortsatt brottslighet senare i livet.² Det är således viktigt att barn med dessa problem uppmärksammas i tid.

Socialtjänsten har huvudansvaret för samhällets insatser i fråga om brottsmisstänkta barn. En utredning enligt 31 § LUL (s.k. 31 §-utredning) kan utgöra ett värdefullt underlag för att avgöra om det finns ett behov av insatser från socialtjänstens sida. Vår avsikt är inte att flytta fokus från socialtjänsten till ett mera renodlat straffrättsligt synsätt när det gäller utredningsbehovet. Även i fortsättningen bör det primära syftet med en utredning av brott som begåtts av barn under 15 år vara att klarlägga behovet av sociala insatser. Men detta är som vi ser det inte oförenligt med en reform som siktar på att fler brott av barn ska utredas.

En utgångspunkt för vårt arbete har varit att lagstiftningen ska vara tydlig och så långt möjligt uttömmande. Det är enligt vår mening en förutsättning för att tillämpningen ska bli enhetlig. Vi anser att det viktigt med tydlighet framför allt när det gäller särskilt allvarlig brottslighet,

¹ SOU 1993:35 del B s. 11.

² SOU 1993:35 del B s. 11 och Knut Sundell, *Risk- och skyddsfaktorer för narkotikabruk* (publicerad i en kunskapsöversikt från Statens folkhälsoinstitut, *Narkotikan i Sverige*), s. 93 med där gjord hänvisning.

men även beträffande narkotikabrottslighet och upprepad brottslighet. Vi anser också att brottsofferperspektivet måste komma till tydligare uttryck i lagstiftningen.

Prop. 2009/10:105
Bilaga 1

Presumtion för utredning vid särskilt allvarlig brottslighet

För att understryka vikten av att det genomförs en 31 §-utredning när barn under 15 år misstänkts för särskilt allvarlig brottslighet införs en huvudregel som innebär att en 31 §-utredning ska genomföras om barnet misstänks för att ha begått ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Undantag ska gälla endast om det finns särskilda skäl.

Utredning i socialtjänstens intresse

För att regleringen ska bli tydligare och därigenom bidra till en mera enhetlig rättstillämpning, ska anges omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om en 31 §-utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge. De omständigheter som särskilt bör uppmärksammas är om det är fråga om brott som innebär fara för barnets hälsa eller utveckling eller om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet.

En uttrycklig regel införs om att det är socialtjänsten som ska ta initiativet till en utredning i dessa fall.

Utredning för att efterforska gods

Bestämmelsen i 31 § LUL om utredning för att efterforska gods som åtkommits genom brottet utvidgas till att även avse gods som kan bli föremål för förverkande.

Utredning om det annars är av särskild betydelse med hänsyn till ett väsentligt allmänt eller enskilt intresse.

Möjligheterna att genomföra en 31 §-utredning utvidgas för att stärka brottsoffrens ställning och för att viktiga allmänna intressen ska kunna tillgodoses. En utredning ska därför få inledas om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett väsentligt allmänt eller enskilt intresse.

Utredning avseende barn som inte fyllt 12 år

Den presumtionsregel vid brott för vilka inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år som innebär att en 31 §-utredning ska inledas om inte särskilda skäl talar mot det, ska vara tillämplig även på barn som inte fyllt 12 år. Utredning enligt 31 § LUL avseende barn som inte fyllt 12 år med stöd av någon annan grund får däremot inledas endast om det finns synnerliga skäl.

För att understryka vikten av att en 31 §-utredning ska bedrivas med särskild skyndsamhet införs en bestämd tidsfrist inom vilken en utredning ska avslutas. Utredningen ska enligt huvudregeln vara slutförd inom tre månader från tidpunkten då det finns någon skäligen misstänkt.

Juridiskt biträde

Förutsättningarna för att förordna juridiskt biträde utvidgas, främst med hänsyn till att polis och åklagare får större befogenheter att inleda utredning rörande brott som inte är direkt knuten till behovet av insatser från socialtjänsten. I de fall som det finns en presumtion för att allvarliga brott ska utredas ska som huvudregel även ett juridiskt biträde förordnas.

Socialtjänstens medverkan

Vår bedömning är att ett nära samarbete mellan polisen och socialtjänsten har flera positiva effekter på utredningsförfarandet. Vi anser därför att det är önskvärt att socialtjänsten på en mera regelbunden och permanent basis har medarbetare stationerade hos polisen och därigenom även ökar förutsättningarna för att socialsekreterarna ska kunna vara med vid polisförhören. Ett sådant samarbete skulle enligt vår mening även ha andra positiva effekter som t.ex. en allmänt ökad kännedom om barn- och ungdomsbrottslighetens omfattning och karaktär.

Vi föreslår dock inte någon uttrycklig regel om samstationering, eftersom det ibland kan vara praktiskt omöjligt att åstadkomma detta. För att markera att företrädare för socialtjänsten ändå regelmässigt bör vara närvarande vid polisförhören med barnet föreslår vi däremot som huvudregel att sådan närvaro ska vara obligatorisk. Endast om *särskilda skäl* lägger hinder i vägen, ska förhören få hållas utan att någon representant från socialtjänsten är med.

Tvångsmedel

Kroppsbesiktning ska kunna företas om barnet kan misstänkas för brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, om åtgärden är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet.

Kroppsbesiktning i form av drogtest ska även kunna företas om barnet kan misstänkas för att olovligen ha brukat narkotika, om åtgärden är av synnerlig vikt för att socialtjänsten ska kunna avgöra behovet av insatser.

I dessa fall får barnet hållas kvar upp till tre timmar eller, om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar.

Dokumentation till socialtjänsten

När en 31 §-utredning har avslutats ska protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden oberoende av på vilken grund utredningen har inletts, eftersom detta kan ha betydelse för bedömningen av barnets behov av insatser och stöd.

Ekonomiska konsekvenser

Om utredningens förslag genomförs kommer det att medföra kostnadsökningar framför allt för polisen och socialtjänsten. Men även för Åklagarmyndigheten kommer verksamheten att bli dyrare. Däremot kan förslagen inte antas påverka Rättsmedicinalverket nämnvärt.

Ikraftträdande

Vi bedömer att de föreslagna ändringarna kan träda i kraft den 1 januari 2010.

Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 31, 32, 32 a, 34, 36 och 37 §§ lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ska ha följande lydelse

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 §¹

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott får utredning rörande brottet inledas

1. om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge,

2. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,

3. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet, eller

4. om det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum.

Har den unge inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl.

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år ska utredning rörande brottet inledas om inte särskilda skäl talar mot det.

På begäran av socialtjänsten får en utredning rörande brott också inledas i andra fall om utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge. Vid bedömningen bör särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling eller om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet hos den unge.

I andra fall än som avses i första och andra styckena får en utredning rörande brott inledas

1. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,

2. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet eller som kan bli föremål för förverkande, eller

3. om det annars är av särskild betydelse med hänsyn till ett väsentligt allmänt eller enskilt intresse.

Har den unge inte fyllt tolv år får utredning enligt andra eller tredje stycket inledas endast om

¹ Senaste lydelse 2001:152.

32 §²

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6–12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken *skall* i tillämpliga delar gälla beträffande sådan utredning som avses i 31 §.

En utredning som avses i 31 § *skall* bedrivas med särskild skyndsamhet.

Utredningen *skall*, om det inte möter hinder, ledas av en åklagare eller polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften.

Har den unge tidigare varit föremål för utredning enligt 31 §, *skall* om möjligt samma åklagare och polismän anlitas för den nya utredningen.

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6–12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken *ska* i tillämpliga delar gälla beträffande sådan utredning som avses i 31 §.

En utredning som avses i 31 § *ska* bedrivas med särskild skyndsamhet *och vara avslutad så snart det kan ske och senast inom tre månader efter den tidpunkt då det finns någon under femton år som är skäligen misstänkt för brottet. Tidsfristen får överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter.*

Utredningen *ska*, om det inte möter hinder, ledas av en åklagare eller polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften.

Har den unge tidigare varit föremål för utredning enligt 31 §, *ska* om möjligt samma åklagare och polismän anlitas för den nya utredningen.

32 a §³

Vid utredning enligt 31 § *skall*, om det finns synnerliga skäl, ett juridiskt biträde förordnas för den unge.

Ansökan om sådant biträde görs av åklagaren eller den unges

Vid utredning enligt 31 § *ska* ett juridiskt biträde förordnas för den unge om

1. *en utredning har inletts enligt 31 § första stycket och det inte är uppenbart att den unge saknar behov av biträde, eller*

2. *det finns synnerliga skäl.*

Ansökan om sådant biträde görs av åklagaren eller den unges

² Senaste lydelse 2001:152.

³ Senaste lydelse 2006:894.

vårdnadshavare hos tingsrätten.
Bestämmelserna i 21 kap. 5–8 §§,
9 § andra stycket och 10 § rättegångsbalken *skall* tillämpas
beträffande sådant juridiskt
biträde.

vårdnadshavare hos tingsrätten.
Bestämmelserna i 21 kap. 5–8 §§,
9 § andra stycket och 10 § rättegångsbalken *ska* tillämpas
beträffande sådant juridiskt
biträde.

34 §⁴

Socialnämnden *skall* omedelbart underrättas om att en utredning som avses i 31 § har inletts. Vid förhör med den unge *skall* företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter hinder.

Innan socialnämnden har yttrat sig om betydelsen av en utredning enligt 31 § *första stycket 1*, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med den unge. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas. Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, *skall* protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

Socialnämnden *ska* omedelbart underrättas om att en utredning som avses i 31 § har inletts. Vid förhör med den unge *ska* företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte *av särskilda skäl* möter hinder.

Innan socialnämnden har yttrat sig om betydelsen av en utredning enligt 31 § *andra stycket*, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med den unge. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas. Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, *ska* protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

⁴ Senaste lydelse 2001:152.

Är någon misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl,

1. beslag, husrannsakan och kroppsvisitation företas mot den unge, samt
2. fotografi och fingeravtryck tas av den unge enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken.

Kan den unge skäligen misstänkas för ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år får, utöver vad som anges i första stycket, kroppsbesiktning företas om åtgärden är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet.

Kan den unge skäligen misstänkas för att olovligen ha brukat narkotika får inom ramen för en utredning enligt 31 § andra stycket kroppsbesiktning företas, om åtgärden är av synnerlig vikt för att socialtjänsten ska kunna avgöra behovet av insatser med avseende på den unge.

Den unge som ska kroppsbesiktigas får hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar eller, om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar.

Kroppsbesiktning av den unge får inte verkställas eller bevittnas av någon annan än en person som är av samma kön som den unge, läkare eller sjuksköterska. Kroppsbesiktning som enbart innebär att blodprov, alkohol-utandningsprov eller salivprov för DNA-analys tas får dock verkställas och bevittnas av någon som inte är av samma kön som den unge.

Dessutom ska bestämmelserna i 28 kap. 12 § andra stycket, 13 § första och andra stycket och 15 § rättegångsbalken tillämpas beträffande kroppsbesiktning.

Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ rättegångsbalken sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks skall i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan

Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ rättegångsbalken sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks ska i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan

av att sådan talan inte väcks.

Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

av att sådan talan inte väcks.

Endast tvångsmedel som är angivna i denna lag eller i annan författning där det uttryckligen föreskrivs att åtgärden omfattar den som är under femton år får användas.

Prop. 2009/10:105
Bilaga 2

37 §⁵

Har en utredning inletts med stöd av 31 § första stycket 1, skall sedan utredningen har avslutats protokoll över denna så snart som möjligt sändas till social-nämnden.

När en utredning som avses i 31 § har avslutats ska protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2010.

⁵ Senaste lydelse 1994:1760.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av Riksdagens ombudsmän (JO), Svea hovrätt, Kammarrätten i Jönköping, Hässleholms tingsrätt, Länsrätten i Norrbottens län, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut, Statens institutionsstyrelse, Barnombudsmannen, Ungdomsstyrelsen, Stockholms kommun, Sigtuna kommun, Katrineholms kommun, Linköpings kommun, Kalmar kommun, Vimmerby kommun, Sjöbo kommun, Varbergs kommun, Melleruds kommun, Göteborgs kommun, Borlänge kommun, Umeå kommun, Gällivare kommun, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet, Riksförbundet BRIS (Barnens Rätt I Samhället), Sveriges Kommuner och Landsting, Sveriges Advokatsamfund, Stödcentrum för unga brottsoffer, Rädda Barnen och Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle.

Skolverket, Heby kommun och Eksjö kommun har meddelat att man avstår från att svara på remissen.

Värmdö kommun, Älvkarleby kommun, Valdemarsviks kommun, Tranås kommun, Båstad kommun, Sotenäs kommun, Filipstad kommun, Skinnskattebergs kommun, Malung-Sälens kommun, Söderhamns kommun, Sollefteå kommun, Nordmaling kommun, Brottsofferjourernas riksförbund, Svenska Helsingforskommittén för Mänskliga Rättigheter, Svenska avdelningen av Internationella Juristkommissionen, KRIS (Kriminellas revansch i samhället) riksorganisation och Riksförbundet Föräldraföreningen mot Narkotika har inbjudits att lämna synpunkter men har avstått från att yttra sig.

Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

dels att 31–34 och 36–38 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det i lagen ska införas sex nya paragrafer, 36 a–36 f §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott får utredning rörande brottet inledas.

1. om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge,

2. om det behövs för att

Föreslagen lydelse

31 §¹⁵

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år ska en utredning om brottet inledas, om inte särskilda skäl talar emot det. Detsamma gäller om den unge kan misstänkas för försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om sådan gärning är belagd med straff.

På begäran av socialnämnden får en utredning om brott även inledas i andra fall avseende någon som inte har fyllt femton år, om utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Vid bedömningen ska det särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling eller om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet begången av den unge.

I andra fall än som avses i första och andra styckena får en utredning om brott inledas avseende någon som inte har fyllt femton år

1. om det behövs för att

¹⁵ Senaste lydelse 2007:152.

klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,

3. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet, eller

4. om det *annars* är av särskild vikt att en utredning äger rum.

Har den unge inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl.

klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,

2. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet *eller som kan bli föremål för förverkande, eller*

3. om det *av andra skäl* är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse.

Har den unge inte fyllt tolv år får en utredning enligt *andra eller tredje stycket* inledas endast om det finns synnerliga skäl.

32 §¹⁶

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6–12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken *skall* i tillämpliga delar gälla *beträffande* sådan utredning som avses i 31 §.

En utredning som avses i 31 § *skall* bedrivas med särskild skyndsamhet.

Utredningen *skall*, om det inte möter hinder, ledas av en åklagare eller polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften.

Har den unge tidigare varit föremål för utredning enligt 31 §, *skall* om möjligt samma åklagare och polismän anlitas för den nya utredningen.

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6–12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken *ska* i tillämpliga delar gälla *för en* sådan utredning som avses i 31 §.

En utredning som avses i 31 § *ska* bedrivas med särskild skyndsamhet. *Utredningen ska vara avslutad så snart det kan ske och senast inom tre månader efter den tidpunkt då den inleddes. Tidsfristen får överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter.*

Utredningen *ska*, om det inte möter *något* hinder, ledas av en åklagare eller *en* polisman som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpad för uppgiften.

Har den unge tidigare varit föremål för utredning enligt 31 §, *ska* om möjligt samma åklagare och polismän anlitas för den nya utredningen.

¹⁶ Senaste lydelse 2001:152.

32 a §¹⁷

Vid utredning enligt 31 § skall, om det finns synnerliga skäl, ett juridiskt biträde förordnas för den unge.

Ansökan om sådant biträde görs av åklagaren eller den unges vårdnadshavare hos tingsrätten. Bestämmelserna i 21 kap. 5–8 §§, 9 § andra stycket och 10 § rättegångsbalken *skall* tillämpas beträffande sådant juridiskt biträde.

Ett juridiskt biträde ska förordnas för den unge

1. vid en utredning enligt 31 § första stycket, om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det, och

2. vid en utredning enligt 31 § andra eller tredje stycket, om det finns synnerliga skäl för det.

Ansökan om sådant biträde görs av åklagaren eller den unges vårdnadshavare hos tingsrätten. Bestämmelserna i 21 kap. 5–8 §§, 9 § andra stycket och 10 § rättegångsbalken *ska* tillämpas beträffande sådant juridiskt biträde.

33 §¹⁸

Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge *skall* omedelbart underrättas om att en utredning som avses i 31 § har inletts samt kallas till förhör som hålls med den unge, om detta inte är till men för utredningen eller det *annars* finns särskilda skäl mot det.

Den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge *ska* omedelbart underrättas

1. om den unge kan misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott, och

2. om en utredning enligt 31 § har inletts avseende den unge.

Den som avses i första stycket ska kallas till förhör som hålls med den unge.

Det som föreskrivs i första och andra styckena gäller inte om det är till men för utredningen eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.

34 §¹⁹

Socialnämnden *skall* omedelbart underrättas om att en utredning som avses i 31 § har inletts.

Socialnämnden *ska* omedelbart underrättas

1. när någon kan misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott på vilket fängelse kan

¹⁷ Senaste lydelse 2006:894.

¹⁸ Senaste lydelse 2002:382.

¹⁹ Senaste lydelse 2001:152.

följa, och

2. när en utredning enligt 31 § har inletts.

Vid förhör med den unge *skall* företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter hinder.

Vid förhör med den unge *ska* företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter *något* hinder. *För att inte närvara vid förhör i en utredning enligt 31 § första eller andra stycket krävs särskilda skäl.*

Innan socialnämnden har yttrat sig om betydelsen av en utredning enligt 31 § första stycket 1, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med den unge. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas.

I fall som avses i 31 § andra stycket får ingen annan åtgärd än förhör med den unge vidtas innan socialnämnden har begärt att en utredning ska inledas. Om det finns särskilda skäl får dock även andra åtgärder vidtas.

Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, *skall* protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret med den unge och efter andra vidtagna åtgärder, *ska* protokoll över förhöret och åtgärderna omgående sändas till socialnämnden.

36 §²⁰

Är någon misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl,

1. beslag, husrannsakan och kroppsvisitation företas mot den unge, samt
 2. fotografi och fingeravtryck tas av den unge
- enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken.

Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ rättegångsbalken sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks *skall* i stället avse bevisalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks.

Det som i 27 kap. 7 och 8 §§ rättegångsbalken sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks *ska* i stället avse bevisalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks.

Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

36 a §

Är någon skäligen misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år får kroppsbesiktning företas, om det är av synnerlig vikt för att

²⁰ Senaste lydelse 2006:894.

klarlägga omständigheterna kring brottet. Detsamma gäller om den unge är skäligen misstänkt för försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om sådan gärning är belagd med straff.

36 b §

Är någon skäligen misstänkt för att före femton års ålder olovligen ha brukat narkotika får kroppsbesiktning genom tagande av prov från kroppen och undersökning av sådana prov företas, om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge.

Sådan kroppsbesiktning beslutas av åklagare.

Socialnämnden ska omedelbart underrättas om resultatet av en sådan kroppsbesiktning. Detsamma gäller den unges vårdnadshavare eller annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge, om det inte finns särskilda skäl mot det.

36 c §

Den som ska kroppsbesiktigas enligt 36 a eller 36 b § får hållas kvar för ändamålet upp till tre timmar eller om det finns synnerliga skäl, ytterligare tre timmar.

36 d §

Kroppsbesiktning enligt 36 a eller 36 b § får inte verkställas eller bevitnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge. Kroppsbesiktning som enbart innebär tagande av blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys,

36 e §

Vid kroppsbesiktning enligt 36 a § ska bestämmelserna i 28 kap. 12 § andra stycket och 13 § första och andra styckena rättegångsbalken gälla.

Vid kroppsbesiktning enligt 36 b § ska bestämmelserna i 28 kap. 3 a och 9 §§, 12 § andra stycket andra meningen och 13 § andra stycket rättegångsbalken gälla i tillämpliga delar.

36 f §

Mot den som är under femton år får endast de tvångsmedel användas som är angivna i

1. denna lag,

2. 23 kap. 7–9 §§
rättegångsbalken, eller

3. en annan författning där det uttryckligen föreskrivs att åtgärden omfattar den som är under femton år.

37 §²¹

Har en utredning inletts med stöd av 31 § första stycket 1, skall sedan utredningen har avslutats protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

När en utredning enligt 31 § har avslutats ska protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

38 §

Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas 25 §

Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnden, Socialstyrelsen eller vårdnadshavarna för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas 25 §

²¹ Senaste lydelse 2001:152.

första stycket *samt*
bestämmelserna *beträffande*
allmänt åtal för brott, för vilket det
är föreskrivet fängelse i mer än ett
år. I fråga om tvångsmedel gäller
36 §. Sådan rättegångskostnad
som avses i 31 kap. 1 §
rättegångsbalken *skall* staten svara
för.

första stycket *och* bestämmelserna
om allmänt åtal för brott, för vilket
det är föreskrivet fängelse i mer än
ett år. I fråga om tvångsmedel
gäller 36–36 *f* §§. Sådan
rättegångskostnad som avses i 31
kap. 1 § rättegångsbalken *ska*
staten svara för.

Prop. 2009/10:105
Bilaga 4

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2010.

2. Bestämmelsen i 32 § andra stycket i sin äldre lydelse gäller för
utredningar som har inletts före ikraftträdandet.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2010-03-03

Närvarande: F.d. justitierådet Bo Svensson, f.d. regeringsrådet Kjerstin Nordborg och justitierådet Ann Christine Lindeblad.

Barn under 15 år som misstänks för brott

Enligt en lagrådsremiss den 11 februari 2010 (Justitiedepartementet) har regeringen beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Förslaget har inför Lagrådet föredragits av ämnessakkunniga Anna Karin Hansen.

Förslaget föranleder följande yttrande av Lagrådet:

En perspektivförskjutning från socialtjänst till straffrätt

I lagrådsremissen föreslås att de bestämmelser i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) som avser barn som misstänks ha begått brott innan de fyllt 15 år ändras på ett genomgripande sätt. Ändringarna syftar till att brott begångna av barn under 15 år ska utredas i större utsträckning och mer effektivt än tidigare.

I sitt remissyttrande över det förslag som ligger till grund för lagrådsremissen menade Advokatsamfundet att förslaget utgjorde en klar perspektivförskjutning från socialtjänst till straffrätt. Regeringen håller inte med om detta utan anför i remissen att det primära syftet med en utredning av brott som begåtts av barn under 15 år även i fortsättningen bör vara att klarlägga behovet av sociala insatser.

Lagrådet konstaterar att avsnittet i LUL som har rubriken ”Brott begångna av den som inte har fyllt femton år” i dag inleds med en portalbestämmelse i 31 § första stycket 1 om att en utredning rörande ett brott begånget av ett barn under 15 år får inledas, om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge. Denna bestämmelse föreslås ersatt med en presumptionsregel som innebär att en utredning rörande ett brott begånget av ett barn under 15 år ska inledas om minimistrafvet är ett års fängelse, om inte särskilda skäl talar emot det. Det är tydligt att utredningar som företas med stöd av presumptionsregeln har en annan karaktär än utredningar enligt den nuvarande portalbestämmelsen. Från att ha varit utredningar i syfte att klarlägga den unges behov av sociala insatser blir det nu fråga om att utreda brott för att tillgodose samhällets intresse av att brott klaras upp och föranleder någon form av påföljd.

Enligt 31 § första stycket 4 LUL i dess nuvarande lydelse får en utredning mot ett barn under 15 år inledas, ”om det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum”. Denna bestämmelse föreslås ändrad så att utredning får ske ”om det av andra skäl är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse”. Enligt remissen ger den nya lydelsen möjlighet att inleda en utredning mot ett barn under 15 år för att tillgodose målsägandens intresse av att brottet blir utrett. Det ger ytterligare belägg för uppfattningen att lagrådsremissen innebär att utredningarna i hög grad kommer att styras av andra intressen än att klarlägga den brottsmisstänktes behov av sociala insatser. Detta kan vara början på en utveckling som slutar med att straffmyndighetsåldern sänks.

Tvångsvisa drogtester av barn under 15 år

I remissen föreslås tvångsvisa drogtester av barn som misstänks för att olovligen ha brukat narkotika innan de fyllt 15 år. En enskilds narkotikamissbruk har traditionellt betraktats som ett socialt problem som ska mötas med socialtjänstens behandlingsinsatser. Annan befattning med narkotika än ren konsumtion har redan från ikraftträdandet av narkotikastrafflagen (1968:64) bestraffats i syfte att strypa narkotika-tillförseln till missbrukarna, men den rena narkotikakonsumtionen hölls länge utanför det straffbara området. En grundläggande princip i svensk straffrätt är nämligen att handlingar som är till skada endast för gärningsmannen själv inte bör bestraffas. Som exempel kan nämnas att försök till självmord inte är straffbart. Det är emellertid längesedan som bruket av narkotika kriminaliserades genom en bestämmelse i 1 § första stycket 6 narkotikastrafflagen. Den bestämmelsen har därefter legat till grund för många beslut om kroppsbesiktning i form av drogtester av personer över 15 år.

Nu föreslås alltså att också barn som misstänks för att olovligen ha brukat narkotika innan de fyllt 15 år ska kunna kroppsbesiktigas genom drogtester. Det vanligaste torde bli att den unge avkrävs ett urinprov. Ett sådant lämnas enligt vad som upplysts vid föredagningen genom att den unge förs till en polisstation eller sjukvårdsinrättning och där under övervakning urinerar i ett uppsamlingskärl. Detta upplevs regelmässigt som mycket integritetskränkande. Det väcker frågan om det remitterade förslaget är förenligt med proportionalitetsprincipen. Den innebär som bekant att tvångsmedel får tillgripas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Tvångsåtgärden ska alltså i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden.

I remissen redovisas att tidigare utredningar, bl.a. Narkotikakommisionen, har avvisat tanken på tvångsvisa drogtester, med argumentet att det är fråga om kroppsbesiktning i brottsutredande syfte och att eget bruk av narkotika inte är att betrakta som ett sådant särskilt allvarligt brott som kan motivera kroppsbesiktning. Regeringen har häremot anfört att tvångsåtgärden i förevarande fall är motiverad av omsorgen om barnets

hälsa och utveckling. Den integritetskränkning som ett drogtest innebär måste ställas mot risken för ett långvarigt och allvarligt missbruk. Åtgärden bör enligt regeringen endast få användas för att behovet av socialtjänstens insatser avseende den unge ska kunna bedömas och inte t.ex. i brottsutredande eller repressivt syfte.

Lagrådet tar inte intryck av argumentet att kroppsbesiktningen sker i den unges eget intresse. Det kan sägas om nära nog alla straffrättsliga tvångsåtgärder att det ligger i den misstänktes eget intresse att avbryta sin kriminella karriär och att en tvångsåtgärd kan bidra till detta. Men att en tvångsåtgärd möjligen och på lång sikt kan bidra till att bryta en kriminell bana begränsar inte proportionalitetsprincipens tillämplighet.

Lagrådet tar däremot intryck av den oro som kommer till uttryck i ett remissyttrande från Juridiska fakulteten vid Lunds universitet för att drogtestar ska användas som ett repressivt instrument. Att denna oro inte är obefogad framgår av den debatt som nu förs med anledning av ett polisiärt hot om urinkontroll av en bloggare som filmade ett polisingripande i Stockholms tunnelbana.

Som anförs i lagrådsremissen kan man räkna med att de flesta drogtestar kommer att tas på kvällar och helger när det kan vara svårt för polisen att etablera kontakt med socialtjänsten. Enligt remissen får därför en åklagare besluta om drogtestar utan föregående kontakt med socialtjänsten. Det ger polisen möjlighet att förhöra dem som lämnat prov som visat sig innehålla spår av narkotika om vem de köpt narkotikan av.

Regeringens förhoppning om att drogtestar av barn under 15 år inte ska företas i brottsutredande eller repressivt syfte kan därmed komma på skam.

Vid den intresseavvägning som ska ske enligt proportionalitetsprincipen måste man pröva om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Vid denna avvägning måste man hålla i minnet att ett barn som konsumerat narkotika när det nyss fyllt 15 år, enligt vad som har upplysts vid föredragningen, i praxis ådöms eller strafföreläggs 30–40 dagsböter på 50 kr, om barnet inte accepterar att gå med i ett vårdprogram mot narkotikamissbruk. Ett barn under 15 år riskerar inte någon straffrättslig påföljd om det ertappas med att ha konsumerat narkotika, men av det anförda framgår att gärningens straffvärde är lågt. Mot denna bakgrund gäller det att väga på ena sidan det intrång i den personliga integriteten som det innebär för barnet att tvingas urinera under övervakning och på andra sidan den fördel som barnet kan ha av att gå med i ett vårdprogram mot narkotikamissbruk.

Enligt Lagrådets mening motsvarar det remitterade förslaget inte de krav som proportionalitetsprincipen ställer. Lagrådet avstyrker därför förslaget om drogtestar av barn under 15 år.

31 §

Paragrafens första stycke innehåller den s.k. presumtionsregeln. Lagrådet föreslår att styckets två meningar slås samman till en enda mening, se nedan.

Enligt vad som upplysts vid föredragningen är det socialnämnden som ska göra bedömningen om huruvida en utredning enligt andra stycket kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Detta bör enligt Lagrådets mening framgå av lagtexten.

Vidare har vid föredragningen upplysts att 34 § tredje stycket utgör en spärregel som begränsar de åtgärder polisen får företa innan socialnämnden begärt att en utredning ska inledas för att tillgodose socialtjänstens behov av underlag och att polisen inte har någon skyldighet att beakta kriterierna i 31 § andra stycket andra meningen innan den vidtar åtgärder enligt 34 § tredje stycket. Polisen kan dock i den praktiska tillämpningen av 34 § tredje stycket snegla på kriterierna i 31 § andra stycket andra meningen när den bedömer vilka utredningsåtgärder den anser sig behöva vidta. Förhållandet mellan 31 § andra stycket och 34 § tredje stycket bör belysas under den fortsatta beredningen av lagstiftningsärendet.

När det gäller det tredje stycket i det remitterade förslaget är det värt att notera att det inte ställs krav på att det brott som den unge misstänks för har fängelse i straffskalan. Rena bötesbrott av barn under 15 år ska alltså kunna utredas av polisen, om det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse. Lagrådet menar att såväl hänsynen till barnen som intresset av att polisens begränsade resurser används på bästa sätt talar för att utredningsmöjligheterna begränsas till att avse brott med fängelse i straffskalan. I enlighet härmed föreslår Lagrådet att paragrafen får följande lydelse:

”Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott, ska en utredning om brottet inledas, om inte särskilda skäl talar emot det.

På begäran av socialnämnden får en utredning om brott även inledas i andra fall avseende någon som inte har fyllt femton år, om socialnämnden bedömer att utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Vid denna bedömning ska det särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling eller om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet begången av den unge.

Om polisen misstänker att ett barn under femton år har begått ett brott med fängelse i straffskalan får den inleda en utredning om brottet

1. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,
2. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet eller som kan bli föremål för förverkande, eller
3. om det av andra skäl är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse.

Har den unge inte fyllt tolv år får en utredning enligt andra eller tredje stycket inledas endast om det finns synnerliga skäl för det.”

Lagrådet anmärker att vad som anförs i allmänmotiveringen (avsnitt 5.6.2) inte korresponderar med den föreslagna lagtexten.

Enligt paragrafens andra stycke ska en utredning som avses i 31 § bedrivas med särskild skyndsamhet. Utredningen ska vara avslutad så snart det kan ske och senast inom tre månader efter den tidpunkt då den inleddes. Tidsfristen får överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter. Lagrådet föreslår att stycket ges följande lydelse:

”En utredning som avses i 31 § ska bedrivas med särskild skyndsamhet och avslutas så snart det kan ske. Utredningen får inte pågå längre tid än tre månader, om det inte är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter.”

32 a §

Enligt första stycket 2 ska ett juridiskt biträde förordnas för den unge vid en utredning enligt 31 § andra eller tredje stycket, om det finns synnerliga skäl för det. En utredning enligt 31 § tredje stycket 3 företas om ett barn under 15 år misstänks för ett brott med fängelse i straffskalan (Lagrådets förslag) och det är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse. Som exempel på när en sådan utredning ska företas anges i författningskommentaren polisens intresse av att kartlägga ungdomsbrottsligheten i distriktet och målsägandens intresse av skadestånd. Lagrådet menar att det i skadeståndsfallet är tydligt att den unge behöver ett juridiskt biträde under utredningen men menar att den unge kan behöva biträde också när utredningen företas i polisens intresse. Kravet på synnerliga skäl för biträde framstår över huvud taget som onödigt restriktivt. Lagrådet föreslår att biträde ska förordnas i alla fall som avses med 31 §, om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det. Lagrådet föreslår att stycket ges följande lydelse:

”Ett juridiskt biträde ska förordnas för den unge vid en utredning enligt 31 §, om det inte är uppenbart att den unge saknar behov av det.”

33 §

Lagrådet föreslår att andra och tredje styckena ges följande lydelse:

”Den som ska underrättas enligt första stycket ska kallas till förhör som hålls med den unge.

Första och andra styckena gäller inte om det är till men för utredningen eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.”

34 §

Som Lagrådet anført under 31 § bör förhållandet mellan 31 § andra stycket och 34 § tredje stycket belysas under den fortsatta beredningen av lagstiftningsärendet.

Enligt andra stycket ska företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter något hinder. För att inte närvara vid förhör i en utredning enligt 31 § första eller andra stycket krävs särskilda skäl. Det är inte klart för Lagrådet om hinder enligt första meningen också utgör ett sådant särskilt skäl som avses i andra meningen. Andra meningen saknar dessutom uppgift om vem det är som ska närvara. Lagrådet föreslår att andra stycket ges följande lydelse:

”Vid förhör med den unge i en utredning enligt 31 § tredje stycket ska företrädare för socialtjänsten närvara, om det inte möter något hinder. Är det fråga om en utredning enligt 31 § första eller andra stycket krävs särskilda skäl för att företrädare för socialtjänsten inte ska närvara.”

Godtas lagrådets förslag bör det i den fortsatta beredningen av lagstiftningsärendet utvecklas vilka särskilda skäl som kan godtas vid tillämpningen av andra meningen.

36 a §

Godtas Lagrådets förslag beträffande 31 § första stycket bör en motsvarande formulering användas i förevarande paragraf.

36 b §

Lagrådet hänvisar till vad som anförts inledningsvis om drogtester och föreslår att paragrafen utgår.

36 d §

Lagrådet föreslår att paragrafen, med reservation för att 36 b § föreslås utgå, får följande lydelse:

”Kroppsbesiktning enligt 36 a [eller 36 b §] får inte verkställas eller bevitnas av någon annan än en läkare, en legitimerad sjuksköterska eller en person som är av samma kön som den unge. Kroppsbesiktning som enbart innebär att blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov för DNA-analys tas på den unge, får dock verkställas eller bevitnas av någon som inte är av samma kön som den unge.”

36 f §

Lagrådet föreslår att paragrafen får följande lydelse:

”Mot den som är under femton år får endast de tvångsmedel användas som är angivna i

1. denna lag,
2. 23 kap. 7–9 §§ rättegångsbalken, eller
3. en annan författning där det uttryckligen föreskrivs att tvångsmedlet får användas mot den som är under femton år.”

Lagrådet föreslår att paragrafen får följande lydelse:

”När en utredning enligt 31 § har avslutats ska utredningsprotokollet så snart som möjligt sändas till socialnämnden.”

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 11 mars 2010

Närvarande: Statsministern Reinfeldt, ordförande, och statsråden Olofsson, Odell, Bildt, Ask, Husmark Pehrsson, Larsson, Erlandsson, Carlgren, Hägglund, Björklund, Carlsson, Littorin, Borg, Sabuni, Billström, Björling

Föredragande: statsrådet Ask

Regeringen beslutar proposition 2009/10:105 Barn under 15 år som misstänks för brott.